

ХЪИЗГЪИЕ ДАДАШЕВ

ОВОСУНЕГЪО

ДАГГОСИЗДАТ—МАХАЧКАЛА
1947

ХЪИЗГЪИЕ ДАДАШЕВ

ОВОСУНЕГЪО

КУРА СОХДИ ВЕ ГУЪНЖУНДИ
ДАНИИЛ АТНИЛОВ

ДАГЕСТАНСКОЕ
ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
Махач—Кала 1947

ХИЗГИЯ ДАДАШЕВ

СКАЗКИ

СОБРАНО И СОСТАВЛЕНО

Д. АТНИЛОВЫМ

Хъызгъиё Дадашев

Хъызгъиёй Эми (Дадашев), — мæгӕлӕумлӕуе ве тæгӕрифлӕуе ошугъ — овосунечи хæлгъи жугъурун догъи, — хъæсуъл оморн æ дигъ Нуыгди, Дагестанская область, æ 1854 сал æ кифлет косибæ ранжбер. Э 1856 сал Эмнун, бебей Хъызгъиё, æ кифлетевоз кучмиш бире оморени æ Дербент.

Хъызгъиё, шенде нубохундере, æз 12 салеиревоз сер гуърдени кор сохдере. У рафдени æ бебешуревоз æ бичингъо, ветæгъæгъо, æ богъгъой кесгъо.

Бирей æ чулгъо, дирей жуър бе жуърæ природай вилеет догъæ, зенде оморени æ у хъæвес æки мæгӕнигъо ве овосунегъой хæлгъи. Ве гъе æзи салгъоревоз Хъызгъиё ю хуъшдени юш гуънжундени ве хундени æри хæлгъ мæгӕнигъо ве овосунегъо. Эзи вæхдевоз нум Хъызгъиё лов бирени æ гӕрей жугъурун догъи; чуън ошугъ — овосунечи.

Омборе салгъой Хъызгъиё гирошдени æ келе четинигъо ве зæхъметгъоревоз. Ченд салгъо æ дигъ Нуыгди сохдени у нæхирчини, æ Дербент гӕребечини ведиеш.

Эз гъеме зиёд дусд дошди Хъызгъиё кор богъире. Ве æхирде минкин бири уре æри восдоре æ гъирогъ шегъер е гъопо бирени тие муълк, æжеки æ десдин дес хуъшдеревоз дешенди богъ ве æ кифлетевоз зигъисди унжиге.

Мугъумлӕуе мæгӕнигъо ве хъæвеслӕуе овосунегъой хуъшдере гуънжунди. Хъызгъиё æз зиндегуни косибæ моголугъгъо, дебиретгъо æ зир зулум падшогъети ве гӕширгъой жигеи ве гъемчуън æз мæгӕнигъо, овосунегъо, легендегъой хæлгъи æн хæлгъгъой восток.

Элогъи параменд бирени талант Хъызгъиё æз Буъзуърге Октябрьская Социалистическая революция æ ило. У æ зурбое шориревоз сер гуърдени тозе мæгӕнигъо ве овосунегъой хуъшдере æз товней тозе девр совети, дусди ве бирори хæлгъгъо, мозоллӕуе ве гуълишоне зиндегуни. Е ченд мæгӕнигъой хуъшдере нуъвуъсдени у æз товней буъзуърге вождгъой жофокешгъо Ленин ве Сталин.

Омборе ошугъгъо, шогъиргъо миоморут эки Хъызгъийӕ эри дарафде э уревоз э бӕхъс. Оммо екиш бож ведеберде ни-дануӕсд ӕзу. Талант Хъызгъийӕ звер бу ӕз талант ӕн угъо.

Э 1929 сал Хъызгъийӕ Дадашев э келе хосдеиревоз дараф-дени э колхоз э нум Каганович ве те гъемей гъуьмуьр хуьш-де кор сохдени э унжӕ. Эри нишонлуьи э кор, эри вомухдеи жовонгъоре э усдоети богъи ве активлуь бӕхш вегуьрдеи э коргъой жӕгъиети—культуры колхоз, Хъызгъийӕ ченд гилегъо гъобул сохдени грамотагъо ве гъиметлуье бӕхшгъо.

Э руз гъобул сохдеи колхоз ӕз государство акт эри гъе-мишелуьг менфигъет вегуьрдеи ӕз хори Хъызгъийӕ э ӕловлуье речъ хуьшде гуфдирени: „И богъгъо, зимигъо гъеме ӕн иму-нуьт. Мозол ве гъисмет иму э дес хуьшдени иму дери. Не денишире э е четинигъош бурайм пушово э коммунизм!“

Э 1941 сал гитлеровская Германия гъовкенде оморени э сер Ватан совети. Пире ошугъ—овосунечи Хъызгъийӕ Дада-шев, рӕхъ сохде десдей колхозникгъоре э фронт, гуфдирени: „Бурайт балагъой ме, куьшит нӕгълетлуье бандитгъо—фашист-гъоре. Сталин э имуревози, иму ӕгъин бесхун мидим дуьш-мере“.

Жоборде Армияй Совети бесхун дорени Германияй фашист-тире, оммо 90 сала Хъызгъийӕ нисе дире и буьзуьрге руз бесхунире. Е ченд мегъгъо пушоте—28 сентябрь 1944 сал у муьрдени.

Омборе овосунегъо ве мӕгънигъой Дадашев Хъызгъийӕ гъе-ле бегъем кура сохде не оморет. Угъо ловут э гъӕрей хӕлгъ. Корсохгъой литературы жугъурун догъи гъӕрдхундуьт эри кура сохде гъеме э гъӕрей хӕлгъ гешденуьтгъо яратмиши-гъой ӕнуре. И книгъ гъисди ӕнжӕгъ е чуькле десдей овосу-негъой Хъызгъийӕ, комире минкин биригъоре хуно гуьнжун-де ве ведешендейм.

Дуь дусдгьо

Бире не бире, эзир асму, э руй хори дуь дусде бироргьо бире — Гылил ве Юсуьф.

Дигыгьо — жэгметигьой эн угьо амбар усол зигьисдембириут. Гуруне земонегьо бу, бирэхьме девр бу, хори сенггэ хуно сэхд бу, хиш нисе дарафдембу. Кошде махьсуьле гьуш-гьэрггэ мивечи. Э ерхгьо глов ниёмо, хорире чуйшме герм нисохд, гуьл-гийв ярашуйгь нидо. Одомигьош ки, не муьрдеиге э глэрей муьрдегьо дебу, не зиндеиге э глэрей зиндегьо.

Гылил ве Юсуьф эденбириут дуьл сухунде эри хэлгь. Угьо норут эришу, ки буравт гердуйт эгьуьле, ве офут эри хэлгь мозоле. Гуфдиренуйт, эгьуьл эazoleвоз бирори.

Угьо амбаре рэхь кешируут. Эз доггьо, вишегьо, сайловгьо гирошдуйт, амбаре коргьо э чум дуьрируут.

Эз книггьо ве зиндегуни угьо офдуйт эгьуьле. Эз эгьуьл угьо дануьсдуйт, ки мозол одомигьоре дуьздири беде дуьсере гьождогьо. Унегуьрей у гьечи зигьисденигьо э кеф-хьэзэвоз, оммо одомигьо лап усол.

Оморут Гылил ве Юсуьф эки хэлгь, гуьрд сохдуйт хэлггэ эри берде эсер гьождогьо.

Одомигьо гуфдурут: „у гьождогьои! Иму ёзуггэ одомигьо. Чуйтам меройм иму э у?“

Гылил ве Юсуьф дуьл дорут хэлггэ, гуфдурут: „гьождогьо екини, иму амбарим“.

Рафд хэлгь эсер дуь сере гьождого э хэнжелгьо, туьфенггьо, тоеггыгьоревоз. Гьождогьо гьолгьоли зере нуьшдебу эсер талаш сохде хэзине.

Гьэзобегуьне женг гирошд. Е сер гьождогьо эз душ ю фушенде омо. Гьождогьо бирден шушей огьу-

ре шенд э сер Гылил. Яралуь сохд уре. Юсуьф и
коре диренге, э гъэзобевоз шиши дарафд э сер гъож-
догъо. Гъождогъоре куьшд.

Хэлгъ хос сохд Гылиле, зигъисдуьт э келе
бэхдевери. Хоригъо бисдо нерм, пембере хуно, хиш-
гъо э кор омо. Мэхъсуьлгъо вишере хуно веромо.
Э нуькерегъо глов омо, чуьшме хорире герм сохд, э
гуьлгъо — гиёвгъоревоз безетмиш сохд. Хэлгъ ам-
бар мозоллуь бисдо, зинде э глэрей зиндегъо дебисдо.

Дигъ -- жэглмет хуб зигъуьт гуфдире Гылил ве
Юсуьф буйругъ доруьт э тозе хори, тозе богъгъо кош-
де биевгу! Сергуьрд хэлгъ э тозе богъгъо э еки, э
шолуми, дусдиревоз эри кор сохде.

Гирошдуьт хэйли салгъо. Гылил муьрд, хэлгъ гье-
ме гиризд. Хэлгъэ хъэйф омо э хок эри депучунде
жендек эн уре. Вокурдуьт е зурбое гъэлече, е кир-
пич суьрх, е кирпич нуьгъре, гъовре сохдуьт уре э у
гъэлече. Э сер гъоврей эн келе дусд хуьшде Юсуьф
шовгъо дорени эри рэхъбери сохде хэлгъэ гъочу,
чуьтам рэхъбери сохдембуге Гылил.

Гъочу гуфдирере хуно биреш бисдо, хэлгъ диеш
сэхд дусд дошд Юсуьфе. Плэмете гъэлече, эжеки
гъовре сохде омори Гылил бисдо ужире жиге, эже-
ки хэлгъ эз гъеме тарафгъой гъуьлом оморуьт эри
сер зере э у.

Мигирорут ченд гъозор салгъо. Иму дие у вэхди
нибошим, кукъо, невегъо-нишрегъойму миёвт эжи-
гейму э хори, угъо мухурут хъэз мисохут эришу ээ
и емишгъой богъгъойму, гъемише тэглрифлуь мисо-
хут буьзуьрге Гылил не Юсуьф имуре.

Хов эн се овчи

Се овчи э ов ведироморебируьт. Нун энугъо
варасдебу, э ов эн угъош гъичиш неофдоребу. Угъош
лан гисне бируьт. Томом иловле чул-пелесеи. Э

куьндигъо дигъ-етэгъиш нисди, нун восдонут, ху-
рут, дуьл ишуре гуьруьт. Амбар гешдуьт угъо, ми-
винуьт е чупон э сер дуь сенгъ венори е гъэжгъу,
эдее чуьиге душунде. Салам мидуьт чупоне, „аллай-
куьм“ мосдонут. Мугуют:

— Чупон бирор, иму гьерсееки гиснеим, туь
имуре хорундиге эритуь келе сугъоби.

Чупон мугую:

— Гиснере суьрои сохде, гьелбет, сугъобе кори,
оммо э гъэжгъуйме деригъо гьеме се-чор картуш-
кеи. Ишмуш се одоминит. Гьерсееки хурдитге екиш
эз ишму суьрои нибу. Биёйт, ме эришму е хубе
меслэхъэт нуьм. Имугъой шеви, вэхд хисиреш эдее
бире. Дегердит хисит гьерсееки, гьерки эз ишму
хубе, рача хъв вини, у хурдени картушкегоре.
У семе суьрои бу.

Овчигъо рази бисдоруьт. Дегешдуьт эй хисире.
Чупониш дегешд э ки эн угъо. Себэхъ бисдо, овчи-
гъо хэбер бисдоруьт. Хэбер бисдо чупониш. Чупон
нуьрси:

— Гуит гьери, ки чуь хов дириге?

Е овчи мугую:

— Ме шову э хов Шейх-Ал-Ислам биребуьруьм.
Томом чор киноймере ведебуррабируьт маллагъо,
ахунгъо, гъозигъо, сеидгъо. Мере э дервозей эн сул-
таниш келе хъуьрмет бу. Томом жэгмет э гоф ме
белли бу. Ини хов ме.

Чупон мугую:

— Хов туь эз расдиш хубе хови. Гьери ебо ви-
ним хов хъэрмэхъигешму чуьтамиге.

Овчийге мугую:

— Ме шову э хов шогъ Иран бируьм. Э расди-
лойме везир, э чепилойме векил нуьшдебу. Томом
хэлгъ гьеме эдембу э ме сер зере. Мере воисдего-
ре э дор гъишдембируьм кешире, мере воисдегоре
мирэхэс гъишдембируьм сохде. Гъэлечейме е кир-
пич суьрх, е кирпич жовогъил бу. Тэхтме томом эз

бриллиант бу. Тожме эз гъош, ягъут, изуьмруьд, алмаз бу. Ини ховме.

Чупон мугую:

— Хов туь эз хов эн хьэрмэхь туь хубтеи, гъери виним хьэрмэхьигешму чужире хов дириге.

Сеимумьн овчи мугую:

— Дузи, ме игъоре шову э хов диребируьм. Еки энигъо Шейх-Ал-Ислам биребу, екиге шогъ Иран. Ме э у песогъо - пушогъо мундебируьм рафде. Меш эриме вегуьрде веровурд сохдумки, еки энигъо Шейх-Ал-Ислами, екиге Шогъи, гъелбет, игъо дие оmore и дуь-се картушкере нихурут, ош-бузбоше гъишде. Унегуьре ме вэхуьшдуьм хурд э гъэжгъу деbugъо картушкегъоре.

Гъерчуь дори, эритуьни

Э кентуьсту, эз шегъер куьнд, дебу е глони — бие зен, дедей етимгъо. И глони гъемише э шегъер миёмо мивечи лугъэгъой нун, миберд етимгъой хуьшдере мидошд. Э нун вечиреки у мугуфди: „Худо расуно эри туь, гъерчуь дори эри туьни!“

Э и глони нун вечирембугъо шегъер зигъисдембу е келе глошир. Сери ебо и глони оmore нун хосде, „Гъерчуь дори эри туьни“ гуфдире, зен эни глошире амбар гъэгър миёмо, мугуфди:

— Гъем эз ме нун берде, гъемигё гуфдирени „эри туьни“.

Зен глошир фикир сохд эри хуьшде:

— Ме и глонире ёгъин пуч мисохум. Дуьлме нисе вегуьрде и гоф энире.

Е руз зен глошир э нун сохдеки, э гъэд эн е нун огъу гъэриш сохд дебесд э тону. Эз тону нунгъоре э векендеки глони омо диromo, гуфди гене:

— Худо расуно эри туь, гъерчуь дори эритуьни.

Зен глошир вегуьрд эз гъэд тебэгъ у огъу дерие нуне до э дес глони. Нун лап хубе, раче зерде нун бу. Глони гене дерафд э хунегьойгеш, шелей хуьшдере пур сохд, офдо э рэхъ эри вогошде э дигъ.

Хэбер эз дуь жогьил дуьм ишмуре. И дуь жогьил эз ов эдембируьт вогошде, еки гьемин кук эн у зен глошир, глонире огъуе нун доробугьо бу. Игьо гьемме руз те пишнеи э ов мимундуьт, эз пишнеи овло э хуне могошдуьт, мэхъэл хурег пишнеинере хурде миоморут мирасируьт э хуне. Оммо имуруз ов энугьо дир кеши. Гьовой шохьонгум бу, угьо э хуне эдембируьт вогошде, нун пишнеире не хурдебируьт.

Кук эн зен миденишуь мивинуь эз шегьер е глони э шелей нуневоз эдее вогошде. Эз хьэрмэхъ хуьшде мугую:

— Мере сэхд гиснеи, эдем эз и глони етте нун хосде эри хурде.

Хьэрмэхъ ю мугую:

— Ини шегьер куьнди, е гъэмчил зеримге эз глэсбгьо мирайм мирасим. Сабуьр сохде нисе дануьсде бегем туь?

— НэгI, ме довом доре нисе дануьсденуьм, мере сэхд гиснеи, — жугьоб до кук.

Расируьт э глони. Кук гуфди:

— Гле, мере сэхд гиснеи. Гьисдиге е лугъа нун ди мере.

Глони гьелуьсди но шелере э хори, э дуьл хуьшде гуфди:

— И раче куке эз и сие нунгьо нидуьм, и хуб буркунде, раче, зерде нун мидуьм.

Вегуьрд зен глошир доробугьо нуне до куке. Кук восдо, нимеюре бурри, гуфди эз хьэрмэхъ хуьшде:

— Ги туьш ху!

Хьэрмэхъ ю жугьоб до:

— Ме эри е э гиснеи муърдеш эз дес глони вос-
доре нун нихурум. Э гоф ме дениширениге туыш
меху.

Кук е лугъэ нун доно э лэглэ. Нун эз бугъоз
ю рафдемунде, эз кул глэсб офдо э хори, тартапил
сохд, муърд. Хьэрмэхь ю гьей сохд глэсбе, раси э
хуней бебе-дедей кук, гъозие-гъэдере ихдилот сохд.
Бебе-дедей кук, жэглмет оморут мегъите эри берде.
Зен глошир нуне дире сэглэт шинохд ю глонире до-
ригъо нуну гуфдире, гуфди:

— Вой эри ме, хэлефме! Расди гоф эн у глони.
Эриме доре бебей ме и огъуре
Хубиш — зобуниш э пушой одоми оmore.

Аслан ве ранжбер

Е ранжбер бу. Э зими, э хир кошдеиревоз ду-
ланмиш бирембу. Е руз э хире глов дореки е аслан
миёв медиров. Аслане дигенге зэхълей ранжбер
рафд, недануьсд э же пэхъни буге. Аслан дануьсд
терсиреи эн ранжбере, гуфди:

— Эй инсон, метерс. Мере эз туь хьэз оmore, эз
жофокешитуь. Биё ме не туь хьэрмэхь бошим, меш
э туьревоз кор сохум, гьер сал э сер хэрмон мол
эн жофоймуре тен бэхш сохим.

Ранжбер мугую:

— Ме инсон, туь аслан, хьэрмэхь иму чуйтам
кор мисохим? Ме эз туь митерсуьм.

Аслан мугую:

— Метерс, ме эз дуьли эдее э туьревоз хьэр-
мэхь биренуьм.

Ранжбер мугую:

— Хуб, бисдорим хьэрмэхь. Ме хиш зеруьм,
моле кешируьм, тум кошдум, дурундум, куддум,
пес туь чуй мисохи?

Аслан мугую:

— Туь эз сер бере эз дес гъучигъо глов овур-
де нисе дануьсде. Ме э сер бере мипоюм, екиреш
куьнд оmore нигълуьм, те махъсуьлтуь глов доре
верасде неьв. Махъсуьлгъойтуьре эз нэхир, рэхъ-
гирор, дуьзддонгол гъэреул мисохум. Шев э хуней
туь михиси динж, рэхъэт, гъич эритуь кор сохдере
хунош ниьв. Эз зимигъо-махъсуьлгъойтуь еки оmore-
рениниге дегъ миьв. Эз кор туьш кор ме амбарте
хэйр мидуь.

Ранжбер рази бисдо. Сер гирдуьт кор хьэрмэ-
хьишуре. Ранжбер оmore-оmore бисдо сэхъиб келе
молгъо, девлетгъо. Дусди э глэрешу деш келе бисдо.
Э нуботиревоз э хуней еки э гъуногълугъигъош
рафдуьт.

Е руз э нубот хуьшде аслан э хуней ранжбер э
гъуногълугъи оmore. Нуьшдуьт, хурдуьт, вегирдуьт.

Аслан гуфди:

— Эй хьэрмэхъ, туь эз ме терсирембири, имугъой
дирири хьэрмэхъи имуре, эз у косиби э и ворлуье руз
расири. Имугъой чуйтам оmore эри туь хьэрмэхъ?

Ранжбер мугую:

— Омбор хуб, согъбоши хьэрмэхъ. Гъеме кор-
гъой туь хуби, етте сифет туь э сифет сег ухшеш
зере.

Аслане лап гъэгър оmore, мугую:

— Эй инсон, кеш шимшиле, зе эз герденме! Ме
эдегъ гуфдиренуьм сох и коре!

Ранжбер мугую:

— Туь хьэрмэхъмени, дес ме нирав шимшиле
эз туь эри зере.

Аслан мугую:

— Туь хосиет мере дануьсдени. Дуьм тик бире
мэхъэл ме э туь гоф нисохум, эгер туь э ме е шим-
шил незериге гъейсэглэт дуьм мере э зир кефелме
миденуьм, туьре мифуберуьм.

Ранжбер терси, чорей ю небисдо кеши шимшиле
зе эз герден аслан. Аслан яралуь, хун тигъи бире-

бире ведарафд эз хуней ранжбер. Аслан э зугъуе-
воз лисире-лисире лербере хос сохд, муиш омо э
сер лербе, гуйге гъич шимшил нерасирере хуно.
Омо э хуней хьэрмэхь хуьшде, пуьрси:

— Гьери оф эз коминжо зеребириге туь шим-
шиле?

Ранжбер гешд жиге лербере, не офд.

Аслан мугую:

— Эй инсон, фем сохди лербе чуйтам хос би-
риге. Хос мибу ярай эн шимшил, оммо хос нибу
ярай эн зугъун. Чуй мени игиде падшоге туь э
сурет сег норенге, дие у лербей ме хос биренигъо
лербе нисди. Те имуруз ме э туьревоз хьэрмэхь би-
руьм, эз имурузевоз дуьшмеюм.

Аслан, гуьрг ве туьлки

Аслан э чул ведироморебу, вохурд э ю
гуьрг ве туьлки. Жумунд энгуьшде, огол зе гьер-
дуьре. Оморут гьердуьеки, сер зеруьт э аслан,
гуфдируьт лерзире-лерзире:

— Гьуллугь туь огьойму?

Аслан жогьоб до:

— Метерсит. Ме ишмуре эй хурде огол незерем.
Бийт гьерсе еки хьэрмэхь бошим, ведарайм э
чул, э ов хьэрмэхь, ов зеним, биерим хурим, меж-
луьс зере э е жиге.

Игьо хьэрмэхь бисдорут, ведарафдуьт э чул.
Вохурд э игьо е келкуьги. Аслан атланмиш бис-
до, эз бугьоз келкуьги тасунд, овурд но э мейду.
Гене гешдуьт, винируьт е марале, аслан дес шенд,
уреш гуьрд, овурд но. Гешдуьт, гене офдуьт е биз-
куьги. Уреш аслан гуьрд овурд.

Ове норут э мейду, аслан мугу:

— Эй гуьрг, бэхш сох игьоре, нуьшим, хурим!

Гуьрг омо, нуьшд э пушо, мугу:

— Огъойме, ебо эз гъемейму пушо и келкуьгьи туьре. Ме эз туь чуьклеюм, марал мере.

Гье и гофе гуьрг гуфдире мунде и туьре, и мере, аслан дес шенд э сер гуьрг, сер юре пучунд, бурри шенд э хори. Мугу эз туьлки:

-- Туьлки, туь чуьтам бэхш сохде!

— Огъойме падшогь, — гуфди туьлки, — туь гъувотлуьни эз гъеме хьэьвугьо. Падшогь эн гъеме хьэьвугьо гьисди. Келкуьгьи нашдовитуьре, марал иишнеиней туьре, бизкуьгьи — шохьонгуминей туьре. Жендекме чуьи, хурегме бу. Мере гье у эз пушойтуь мунделегьош весси.

Аслан мугую:

— Э туьлки, чуь хуб раче шериглэт буррири туь! Туь и дерсе, и эгъуьле эз же вегуьрдей?

Туьлки мугую:

Э жунтуь падшогь, эз сер эн гуьрг вегуьрдем.

Туьлкире аслан эзуновло гъемише э хуьш-деревоз гердунд.

Буьлбуьл ве гъилогь

Буьлбуьл нуьшдебу э сер суьмбуьл эдембу раче гъовогьо хунде.

Гъилогьиш омо нуьшд э сер е гъобогь дор.

Гъилогь гуфди:

— Эй хэре буьлбуьл, туьре глэйб нисе оmore э пушойме ведироморени э и хэре сестуьревоз и хэре мэгнигьойтуьре хундени? Туь гьич утанмиш, хьэл-глов бирени?

Буьлбуьл мугую:

— Хок вераво э сертуь! Эз сес ме инсонгьо хьэз сохденуьт, мере э гъэфесгьой суьрхи дошденуьт, э пушойме хуб-хубе хуреггьо декуьрдenuьт, гушдмере глэселе хуно хурденуьт. Вой гердо эри чуьтуьни хэр, сестуьш туьре хуно хэри, гушд туьш, гушд сег

нен хэре хуно хьэруьми. Туьре инсонгьо диренге эри хьэзиш зерени куьшде. Вой эри сер буьлбуьл гердо эри чуьн туьни хэргьош руьхшенди биренге!

Гьилогь мугую, гьэгьр оmore юре:

— Гьечуниге кеш бурайм э шериглэт, эки келей эгьуьлмендгьой шериглэтсохгьо. Игьрол имуш бугу ижире: сес эн гьерки усол ведиромо е чум юре векендени.

Буьлбуьл рази бисдо. Рафдуьт, расд. оморут э е хуг. Хуг сохд шериглэт энугьоре. Э шериглэт хугевоз гьобул бисдо сес гьилогь. Е чум буьлбуьле векендуьт. Буьлбуьл омо нуьшд э, сер ю суьфде мэгьни хундебугьо суьмбуьл. Гьилогьиш омо нуьшд гье э сер эн у гьобогь дор, мивинуь буьлбуьл эдее гирисде, мугую:

— Эй буьлбуьл, возирем э туьревоз, бердем туьре, де эри чуь гирисде? Эри чум гирисде?

Буьлбуьл мугую:

— Ой бедгьэсуьле, хэре гьилогь! Берем ме эри чум гирисденуьм? Ме эри эн у руьме эдее гирисденуьм, ки шериглэт мере хуг сохди гуьфдире.

Ихдилот Шомоил дербенди

Менешир — Огьо — келе гьлошир эн Дербенд, эри келеи кук хуьшде е ойтунлуье гьэруьси сохди. Хундегугьо дерафди э шегьер, огол зери тонишгьо — билуьшгьой Менешир — Огьоре, одомигьо — миросгьой юре, э богьгьо ветэгьэгьой ю кор сохденигьо косибгьо — кусубгьореш. Э список эн хундегугьо Шомоилиш вебири. Шомоилеш огол мизенуьт э гьэруьси. Шохьонгум торики, Шомоил эз богь вогошденки, гьэруьс ю мугую:

— Туьре, бебе, имишев э хуней Менешир — Огьо э гьэруьси огол зери!

Дие дир мибу гуьфдире Шомоил сер-тен хуьш-

дере дегиш нисе сохде. Гье э у парталгьой корире-
воз гьишдени рафде э глэруьси хуне. Шомоил омо-
рени поисдени э домой дер, омо екиш теклиф сох-
дегор нисе бире Шомоиле. Менешир — Огьош
нуьшдебу э раче-берачей дер, эз дер дироморего-
ре, эз сер тен обурлуйе одомире мигьишд серпои-
ре э ён хуьшде жиге доре, косиб — кусубе ми-
гьишд э у дерегьо — песогьо берде жиге доре.

Менешир — Огьо мивинуь э демой дер е глов-
дол, жуьндур поисди. Мугую эз серпои:

— Туь мунош у хьомболе бер э глэрей эн ко-
сибгьо жиге сох, нушун!

Серпои эз гьул Шомоил гуьрде, берде нушун-
дени э глэрей косиб — кусуб.

Суьфре э пушо лов сохде оморени. Э пушой
вегирлуйе гьуногьго — глосиргьо оморени глос, егь-
ни, коньяк э гьер жиге дезгогьевоз. Э пушой
косиб — кусуб нен Шомоил эз сегдон, дуруп не
эрэгьи бэгьэй дие гьичиш нисе оmore.

Имишев глэруьси лов бирени. Глэруьси дуь шев,
дуь руз бу. Себэхьимуьниш хундегугьо огол зере-
ни Шомоиле. Шомоил эз богь вогошденге, глэруьс
ю гуфдирени:

— Туьре, бебе, имишевиш э хуней Менешир —
Огьо э глэруьси огол зери.

Шомоил эз шовуне кор эй хуьшде фегьм, эгьуьл
вегуьрдебу. И дес эз богь оморемунде, мирав ебо
э хьомум, хуб беле — испогьи сер-тен хуьшдере ми-
шуру, миёв э хуне, мегуьруь эз сундугь тозе пар-
талгьой хуьшдере. Мокуну тозе махьсгьо, чухой
мовут, гьобой ластик. Мибесдуь гьэиш салланме.
Менуь килэхь бухоре. Хуб ним сэглэт э пушой гуз-
ги руьшгьо — бигьгьой хуьшдере шуне зере тимор
мисоху, хуьшдере хуб э парадке миёру, песде миёв
э глэруьси хуне.

Шомоил геймиш, гейдуьрмиш эз дер дироморе-

мунде, Менешир—Огъо гъе у сэглът дес микешуь, мугую:

— Огъ, лелей Шомоил, туь хош оморей! Гирор, гирор гъери ебо нуьш э киму!

Гъемееки э ило-уле доренуьт хуьшдере. Эри Шомоил хуб жиге сохденуьт э глэрей глоширгъо, хуььрметлуье гъуногъгъо.

Суьфре вокурде оморенки, э пушо оморени ченд жире хуреггъо, ченд жире дезгогъо. Гъеме дес кеширени э сер суьфре, оммо Шомоил гъич десеш нисе жумунде. Э ён ю нуьшдегоргъо, гъерки эз ело мугуют, теклиф мисохут э Шомоил:

— Веги ху лелей Шомоил! Эйчуь дениширей поисде?

Шомоил гъич гоф нисе сохде. Нуьшди, сэхьиб глэруьсиш—Менешир—Огъо, теклиф мисоху э Шомоил, мугую:

— Вегуьрде чи нэхури лелей Шомоил? Ху глэилгъой туь муно!

Шомоил мигуьруь эз бел чухой хуьшде, куьнд миёру эз бушгъоб егъни, мугую:

— Э туьревози чухо, э туьревози гъобо. Э туьревози килэхъ, э туьревози махъсгъо! Эришму овурди и глошгъо—егънигъоре. Дие э ки дениширейт, вегирит хурит дие!

Глэруьси хуне гъеме махътел мимуну. Э ён ю нуьшдегоргъо, мугуют:

— Э лелей Шомоил, э угъоревоз нисди, э туьревози.

Шомоил мигую:

— Нэгл, э меревоз нисди. Э меревоз мибисдоге, ме диш гъе и Шомоил бируьм. Ди ме „хъомбол“ Шомоил, имуруз „лелей“ Шомоил нибисдорум. Мере диш хуььрмет, теклиф сохдегоргъо мибисдо. Имишев ишму мере э хотур эн и парталгъо эдейте хуььрмет сохденит, бедхъисобгъо! Жэглмете огол зе-

рейт овурдейт, глоширгьоре э келе куьнж нушундейт, глош — егъни доренит. Косибгьоре сегдон-дуруп жиёдте гъичиш нисе доренит. Оволо, ме эдеме рафде. Ижире глэруьсишму мере герек нисди!

Овчи ве буьлбуьл

Э е шегьер е овчи дебу. И овчи эз ов хуьшде гъич буш нивогошд, чуьнки дес ю омбор гъэлеж бу. У гъемише эз ов вогошде, зере овгьоре э сер жэгъяржугъ хуьшде дуллу мисохд мидиромо э шегьер. Э глэрей жэглмет шегъериш уре келе хьуьрмет бу.

Е руз и овчи э ов ведарафд, э ов эн у гъичиш неофдо. Амбар мэхьтел мунд. Э дуьл хуьшде фикр сохд:

— Ме имуруз тигъи вегошдумге эриме келе хуьрдини, эз ме гъемише ов зеренуьмгьо серхъэд гирорум, овлоте бурам, ов зенуьм; де тигъи невогордум, ненге эриме номуси.

Овчи гирошд эз серхъэдгьо, мурав миденишуь мивинуь э е зими е раче буьлбуьл э сер суьмбуьл нуьшди эдее раче мэглнигьо хунде. Тик гуьрд туьфенг хуьшдере, гъэлеж гуьрд эри зере. Буьлбуьл ди овчире, гъс у сэглэт шинохд, чуьнки и буьлбуьл э кугъне серхъэдгьой эни овчи амбар дуланшим бирембу. Дануьсд, ки туьфенг эн и буш нирав. Буьлбуьл сэхд терси, гуфди:

— Де имугьой эхир мени.

Буьлбуьл раче мэглнигьой хуьшдере бурри, э заруьнжие сесевоз гуфди:

— Эй овчи, чуь хэёл дери э дуьл туь?

Овчи жогьоб до, гуфди:

— Туьре зере хэёли мере!

Буьлбуьл минет сохд, гуфди:

— Ме дануьсденуьм дес туь амбар гъэлежи, эз

серхъэдгъой туь вирихдем оморем. Жендек ме е чуклелеи, эз гунилейтуь е энгуьшд бирени э жендекме сула миёфдону, гушд ме не э лов туь мира-суь, не э дендуйтуь, мере мезе, э ме езугъ биёвгу туьре. Бигьил мере э сер гуьлгъо-сурьмбуьлгъо нуьш-де, хунде, дуьл инсонгъоре шор сохде.

Овчи гуфди:

— Э буьлбуьл, гофгъойтуь хубе гъофгъои, оммо дануьсде бош ки, ме туьре эри хурдейме нисе зеренуьм. Ме гъемише пур вогошденуьм э шегьер, ме имуруз тигъи вогошдуьмге эриме хуьрдини, биё-бурины:

Буьлбуьл гуфди:

— Эй овчи, гъечубуге сабуьр сох э туь се эгъуьл вомухум, песе воисдге туьре зе мере.

Овчи гуфди:

— Гу гъери винуьм, буьлбуьл!

Буьлбуьл мугу:

— Эвели гофме ини: эгъуьлтуь не ветовугъо го-фе бовор месох. Дуьимуьн: е коре месох, сохдиге пешму мебош. Сеимуьн: э дестуь нерасуьгъо жиге дес мекеш.

Овчи шиниренге и гофгъоре чохмох туьфенге нушунд э жигей ю. Уре хош омо эз гуьзеле эгъуьл-гъой эн буьлбуьл, мугу:

— Бэхшируьм э туь жун туьре!

Буьлбуьл гъе у сәгләт верафд нуьшд э лигей эн е гъуьндуьре дор гуфди:

— Эй инсон! Хуб фурмундум ме туьре. Мере дерд муьрдейме негуьрдебу. Э шуьгъэм ме, э гъэ-риш пуфдедиме е жовогъилет дери, ченд е хоей гъоз. Тенги сохдембируьм у жовогъил э дес туьчуь-ни инсофсуьз миёфдону гуфдире. Хьофд падшогъ гъимет энуре доре варасде недануьсди.

Овчи гене туьфенге гъово гуьрд, сер гирд эри гъәлеж гуьрде, оммо сес буьлбуьл оморембу де ю ве-ди небу эз гләрей сигъә, фирегъе, ковре велгъой

эн дор. Овчи но туьфенге э хори, верафд э дор, хэйли верафд, гуьрде недануьсд буьлбуьле. Э сер назуке лигей дор э верафдеки, бирден лигей дор хуьрд бисдо, овчи э сер келле офдо раси э хори. Овчи ноле зере эдее муьрде. Овчи хьэрой зе буьлбуьле, гуфди:

— Омон, жон буьлбуьл, эриме е чоре!

Буьлбуьл омо нуьшд е ён яралуье овчи, гуфди:

— Овчи, эри гьеме дердгьой гьуьлом дерму гьисди, эритуь нэгл.

Овчи пуьрси:

— Чуьтам?

— Э туь се эгьуьл вомухдебируьм, оммо еки-реш не гуьрди. Эвели эгьуьл бу: мувэхьтуь неветовугьо коре бовор месох. Ме е дон гендуьме э гужевоз фуберденуьм, туь чуьтам бовор сохди е тикей жовогьилет, уш чен е хоей гьоз, эз бугьоз-ме гирошд, э пuffedиме диromo гуфдире. Дуьимуьн э туь гуфдиребиреуьм: е коре месох, сохдиге де пешму мебош. Туь жунмере э ме бэхширебире, оммо нум жовогьиле гуьрденге пешму бисдори. Сеимуьн эгьуьл бу: э дестуь нерасуьгьо жиге дес мекеш. Ме э сер назуке суьмбуьлгьо, э бешгей гьуьндуьре доргьо нуьшденум, туь чуьтам эгьуьл сохди веромори э келлей дор эри мере гуьрде? Нэгл, ме э туь кумеки сохде нидануьм, эгьуьлсуьзе овчи. Эри гьеме дердгьой гьуьлом дерму гьисди, эритуь нэгл. Жигей-туь гье инжой.

Салдат ве падшогь

Е салдат 25 сал падшогье гьуьллуьгь сохдебу. Вэглдой гьуьллуьгь эн у томом бисдоки, когьоз до уре эри э хуне рафде. Ведироморебу, эз шегьер е дуьверс рэхьиш рафдебу. Бирден поисде фикир сохд:

— Хуб, ме имугьой рафденге э хуне, э кентуьс-

ту, дигьигьо хэбер вегирде, мипуърсуът эхи эз ме: „туь 25 сал падшогье гьуллагь сохдей, падшогь чужире одомибу?“ Ме вогордум ебо руй падшогье винуьм.

Вогошд песово. Омо-раси э пушой гьэлечей падшогь. Жоллодгьой падшогьи пиш сохдуът салдате, негьишдуът оmore. Падшогь эз пенжере миденишув-мивинуь, жоллодгьой ю е куьгьне салдате се гиле пиш сохдуът, чоримуьн гиле э глэдотиревоз биё зере биёв. Салдат юш хуб дануьсдени и глэдоте. Омо салдате чоримуьн гилеш оmore хёели.

— Нэгл, и салдате е дердию небире, чоримуьн гилеш ниёв. Глэдоте юш дануьсдени-мизенуьтгьоре. Зу э сер жоллодгьо хэбер фуьрсуьм, дегьилуьт.

Падшогь хэбер фуьрсо, салдат диromo, сер зе э падшогь. Падшогь пуьрси дилег юре. Салдат жогьоб до:

— Огьойме падшогь, ме эз дуре жигегьоюм, 25 сал гьуллагь сохдем, имугьой биё вогордум э хуне. Дигьигьо эз ме мипуърсуът эхи, туь чужире одо-миниге. Руйтуьре эй дире оmoreм.

Падшогь мугую эз салдат:

— Руймере эй дире э гьовой нисди. Эз туь се гоф хэбер мегируьм, дануьсдиге эз ме бэхш гьобул мисохи, недануьсдиге мере 25 салигеш гьуллагь мисохи.

Салдат рази бисдо.

Эз салдат пуьрси падшогь:

— Эз и сер глуьлом те у сер глуьлом чендгьэ-дер рэхь дери?

Салдат жогьоб до:

— Дуз дуьваздегь сэглэт рэхь дери. Себэхмун-де чуьшме ведироморени эз биней дерьёгь, шохьон-гум дерафдени э песой догь.

Падшогь гене пуьрси:

— Эз хори те асмуге чндгьэдер рэхь дери?

Салдат жогьоб до:

— У деш куьнди, падшоґь. Унжо ґьовол-зурнов зере вежесденге, шәґмелеґьо дегесунденге, иму ин-жо сесе шиниреним, товушеш диреним.

Падшоґь сеимуьнбош пуьрси:

— Эз и ґуьлом те у муьрде рафдениґьо ґуьлом чендґәдер рәхь дери?

Салдат жоґьоб до:

— Әлле падшоґь, у омбор дури. И 70 миллион келебебеґьойму муьрдетґьо рафдетґьо те имуґьоиш эз уґьо е тел-телеграмма не омери. У лап дури.

Падшоґь хәндуьсд, эз жоллдоґьо гуфди:

— Берит и салдате э филон ґәземет дешенит. Хурде-вегуьрде юре дит те ме огол зере.

Салдате бердуьт дешендуьт. Падшоґь ґьишд огол зере овурде кешуше. Пуьрси и се гофе эз кешуш, кешуш жугьоб доре недануьсд. Падшоґь гуфди эз кешуш:

— Э 10 руз мидани-мидани жугьобе, недануьсдиге миё куьшде биёй.

Кешушеш бердуьт дешендуьт э ґәземет.

Салдат „руз әхейр бу“ до кешуше, пуьрси әри-чуь дешендиге юре э ґәземет. Кешуш э жигей хуб жугьоб доре, пое зе э хори, н и ф р и сохд салдате.

Себәхьимуьн падшоґь огол зе рабиреш. Эзиш пуьрси се гофе. Иш жугьоб доре недануьсд. Раби-ре 9 руз муьґьлет до әри жугьобе вогордунде, дешенд э ґәземет. Раби э жигей „хош омери“ салдат „соґьбоши“ вогордунде, нифри сохд салдате.

Падшоґь огол зе малларе. Уш недануьсд вогордунде жугьоб эн се гофе. Уреш 9 руз муьґьлет доре дешенд э ґәземет. Салдат хош омери сохд малларе, пуьрси әри чуь дешендиге уре, малла гуфди:

— Эй салдат, е гофґьо падшоґь эз ме хәбер вегирди, ґьич е инсониш жугьоб доре нидануь. Овурди дешенди мере хәтосуьз, ґловунсуьз.

Салдат пуърси чуй хэбер вегирдиге. Малла гуфди се гоф падшогъе.

Салдат гуфди:

— Угьоре ме дануьсденуьм.

Кешуш шинире мунде эз лэглэй салдат „угьоре ме дануьсденум“, бирден вэхуьшд гуьрд дес салдате гуфди:

— Гьерчуь туьре воисд мидуьм, гу и се гофе эри ме!

Рабиш омо дес салдате гуьрд уш, гуфди:

— Туьре чуй воисдениге мидуьм, гу эриме!

Нифригьой эн угьош э дуьл салдат демунди. Салдат эз кешуш гуфди:

— Эри ме е энгуьшдери микуи, э сер ю е мисгьол брилиант вери, песде мугуюм эри туь.

Эз раби гуфди:

— Эри ме е энгуьшдери микуи, е мисгьол алмас вери э гьошию. Увэхди эри туь мигуюм.

Малла гуфди:

— Салдат, эримеш гу дие!

Салдат жугьоб до:

— Эри туьш мигуюм, эгер эри ме е энгуьшери нуьгьреи куфдиге.

Кешуш, гьисд-нисд хуьшдере фурухде салдат гуфдире энгуьшдерибе бегьем сохд. Раби нимей молдевлет хуьшдере фурухд бегьем сохд энгуьшдери эри салдат. Маллаш се монет пул до е энгуьшдери нуьгьреи восдо. Гьерсешу энгуьшдериугьоре овурдут-дорут э салдат. Салдат эри падшогь чуйтам гуфдиребуге, эри энигьош гьечу гуфди.

Падшогь огол зе овурд гьер чор дуьсдогчэ. Дуьндуьрмиш сохд кешуше, рабире, малларе жирожиро. Гьерсешу жугьоб дорут.

Падшогь гуфди:

— Де ишму мирэхэс!

Огол зере салдате, гуфди:

— Эй салдат! Туь 25 сал гьуьлугь сохдей, туь

нисе дануьсде бегем э шериглэт меревоз руьшве хурде глэмел нисе оморенигьоре.

Салдат гуфди:

— Дануьсденуьм, энжэгъ руьшве нехурдем.

— Де чуйтам дануьсд угьо и се гофе.

Салдат гуфди:

— Сер кешуше гье эз биней бугьоз ю буррам. Эн рабире нимей жун юре буррам, эн маллареш е той гуш юре глэнж гуьрдем.

Падшогъ пуьрси:

— Чуйтам эхи, салдат?

Салдат но гьерсе энгуьшдеригоьре э пушой падшогъ. Э гъэземет биригоь ихдилотгоьре сохд эри ю. Гуфди:

— Э лербешу гуьре мелхьэм венорем. Ме руьшве не хурдем.

Падшогъ гуфди:

— Баракаллогъ туьре салдат. И энгуьшдеригоь э сохде кор туь миверзуь. Бура э дигъ ишму, гуки падшогье дирем. Ижире падшогьи.

Эгъуьл ве мозол

Эгъуьл ве мозол эеки э хьуьжет дерафдебируьт. Мозол гуфди:

— Ме зурбоюм!

Эгъуьл гуфди:

— Нэгл, ме зурбоюм!

Эхирде мозол гуфди:

— Гьечи иму гьич ниданим коминиму зурбоимге. Зурбои мере ме э туь мибурмунум!

Э и гофгьоревоз угьо эз еки жуьро бисдорут.

Хэбер эз ки дуьм ишмуре, хэбер эз гьутури кечел. И кечел бу нуькер эн хуней падшогъ. Э рузю дуь гьозор гьопоз мирасиге эз сер эни кечел, гене кем бу. Мозол э дуьл хуьшде гуфди:

— Ме э и кечел мидарам, и кечеле мозоллуъ мисохум.

Мозол дарафд э кечел. Имуруз э кечел гъопоз кем раси. Себэхъимуън гъич нераси. Персебэхъимуън падшогъ ведиромо э борхун, кечел вохурд э чум ю. Езугъ омо юре э кечел. Огол зе кечеле, гуфди:

— Ме дануъсденуъм фэгъир э сер туъ э рузию дуъ гъозор гъопоз расиреире, туъ эдее муърде-домунде э зир гъопоз. Ме туъре эз глов овурдеи, говдуре жару зерей мирэхэс сохденуъм. Эз имурузевоз хокоруй борхуне жару зе.

Се мегъ хэйли кор кечел сук бисдо. Се мегъ гъэре доре, падшогъ гене медиров мипою э сер борхун. Гене мивохуру э чум ю кечел. Огол мизенуъ гене кечеле, мугую:

— Эз борхуне жару зере кемер туъ эдее хуърд бире фэгъир. Эз имурузевоз ме туъре деберденуъм э гъэриш хъэрем ве норенуъм э нуъкери. Кор туъ екемигеш уънгуъл мибу.

Гене мигирору се мегъ. Падшогъ миденишуъ мивинуъ эз стулгъо деноре вегирде э зир оморегор-рафдегор кечел эдее муърде. Падшогъ мугую э дуъл хуъшде: „биё ме кечеле эй хунде фуърсуъм“.

Кечеле минуъ эри хунде. Кечел дуъ сал мухуну, песде падшогъ мидуъ мифуърсуъ кечеле э бегъети э дигъ-Гъосум. Песде кечеле минуъ неченик эн дигъ-Гъосум. Эзунбэгъдойге кечеле миёру э Дербенд, мисоху гъэлебеги. Гъо-гъо, эхирде кечел миёв мибу меслэхъэтчи эн падшогъ.

Е руз падшогъ мугу эз кечел не эз векил-везир хуъшде:

— Эз пишнеи бэгъдо диroyт, мере э ишмуревоз гъуаллугъи.

Кечеле имугъой жирое хунеюни, жирое тарантас юни. Кечел мурав, хурек куъшдере мухуру э элхоиниревоз, менуъшуъ э тарантас хуъшде миёв

э хуней падшогь. Векил не везир эз кечел зуте оморбируйт. Э лэглэшу и меслэхьэт дебу:

— У кечелле нисди и, гьер руз эз сер ю дуь гьозор гьопоз расирембугьо. Имугьой улле эз имуш келе бири. Чин ю эз чин иму звери. Иму биё е кор сохим, падшогье гьэгьр биёв эз кечел, чин энуре зофру соху. Вомухим уре эз сер падшогь гьопоз зенуь, увэхди падшогь дуьл хуьрд мибу эз кечел, уре эз чин менгенуь.

И гофгьо э лэглэй векил не везир дерики кечел омо диromo, мугую:

— Э жун ишму, векил — везир, падшогь диromоремунде эз сер ю е гьопоз зеренинуьм.

Векил не везир э дуьл ишу гуфдируйт: „имуреш гье ужире кор воисдембу“.

Падшогь диromоремунде, кечел эз жигей хуьшде мивэхизуь, е доне гьопоз мизенуь эз сер падшогь, тож падшогь миёфдону э хори. Эз тож е мар миёв медиров.

Падшогь мугую:

— Меслехьэтчи ме мере эз уьлум хилос сохд. Эз хотур эни кор духдермере нишонлемиш сохит эри эн у!

Векил не везир амбар мэхьтел мунде, гуфдируйт:

— Имуре воисдембу падшогь чин эн уре зофру соху, имугьой деш звер сохди. Домор падшогьиш бири.

Э и коревоз межлуьс энигьо имуруз лов бисдо.

Эз е ченд рузиге бэгьдо, падшогь гене эз кечел не эз векил-везир мугую:

— Эз пишнеи бэгьдо биёйт инжо, мере э ишмуревоз гофи.

Векил не везир эн падшогь гене эз кечел зуте миёвт. Гене меслэхьэт мисохут, мугуют:

— Биё и дес кечеле вомухим, падшогь э сер тэхд нуьшденге эз кемер ю лекет зенуь, эз сер

тэхд пертово дуь. Увэхди падшогоь гъэгър миёв,
чин эн кечеле менгенуь.

Гоф э лэглэй эн игьо дери, кечел миёв-мидиров,
мугую:

— Падшогоь дироморемунде эдее эз кемер пад-
шогоь лекет зеренуьм.

Кечел и гофе гуфдиренге векил э везир миде-
нишуь, везир э векил, падшогоьиш миёв-мидиров, ми-
гирору минуьшуь э сер тэхд хуьшде, кечел мэхиги-
зуь эз жигей хуьшде, е лекет мизенуь эз кемер пад-
шогоь, падшогоь кунбологъово эз сер тэхд менгенуь.
Э зверсер тэхд падшогоь вебугьо гъит гъелуьсди
хуьрд мибу мофдону. Увэхди падшогоь мугую:

— Зубошит, э хотур эни кор глэруьси эн мес-
лэхьэтчиме нен духдермере нушунит. У мере дуьи-
муьн караз эз уьлуьм хилос сохд.

Минушунут глэруьси эри кечел. Уруз эдее глэруь-
се оворде гуфдире э ёр кечел миёв мидиров пушо-
теине рузгьой ю. Мугую:

— Ме у кечелле нисдуьм беге, эзир гъопозгьо
муьрде демундебируьмгьо.

Бошоренчигьо мидаравт э ки духдер падшогоь,
мугуютки, шуьвер туь вежесде-вежесде эдее ижире
гофгьо гуфдире.

Духдер мугую:

— Ме э у хэр э шуьвер нисе рафденуьм!

Мозол миденишуь мивинуь хьол гурунди. Эгъуьл-
суьзи хуней кечеле эдее вечарунде. Мозол мирав
эки эгъуьл э минет, мугую:

— Эгъуьл бирор, дие имугьой ме э туь муьди
биренуьм. Дануьсдуьмки, туь эз ме звер гъисди-
гьоре. Дир месох, кечел эдее эз дес рафде, э кеши-
ре жофогьой ме езугъ биёвгу туьре. Ме зэхьмет ке-
ширем те кечеле э и руз расунде, дир месох бура
дера э кечел.

Эгъуьл мурав мидарав э кечел. Эзилойге хэбер

мирасуь э падшогь ки, кор-хьол ижиреи. Духдер э кечел нисе рафде.

Падшогь огол мизенуь миёру кечеле, мугую:

— Чуь кори?

Кечел жогьоб мидуь:

— Огьой ме падшогь, туь согь гердош! Дениширенуьм диренуьм асдарайме нен духдер туь эеки эдее женг гуьрде. Ме гье вешендуьм килехьэ зеве-ро асдарагьоре эри жейле сохде эз еки. Жейле бисдорут. Воисденийе биё э туь бирмунум.

Падшогь мугую эз гьуллугьчигьой хуьшде:

— Де чуь воисде ишмуре, де чуь гуфдиренит ишму э и мерд, кечел дуз гуфдире. Дир месохит, гларуьсе кебин сохит дит э кечел.

Кечел духдер падшогье бердени э хуней хуьшде.

Туьлки не хурузкугьи

Е туьлки лап пир, гьувотсуьз биребу. Дие эз дес ю гьуш-гьэргьэ гирде-хурдеш нисе вероморем бу. Туьлки э согьэ оринегьоревоз гисне мундембу.

Е руз туьлки миденишуь мивинуь э дорун више, э сер эн лигей е гьуьндуьре дор, е хурузкугьи нуьшди. Туьлки куьнд мибу, сере тик гуьрде, мугую:

— Эй хурузкугьи, биё ме не туь бирор бошим!

Хурузкугьире э гофгьой туьлки хэнде мигируь, мугую:

— Гьич э же шиновусдей, туьлки не хурузкугьи эеки бирор бу. Гьич эз туьлки хурузкугьире бирор мибуми?

Туьлки мугую:

— Туь э ме бовор сох, ме лап эдее эз дуьли гуфдиренуьм.

Хурузкугьи мугую:

— Е чи туь дуьшмен парандеи. Бегем эз дуьш-меш бирор бирени?

Туьлки шовгlo мисоху э гъоврей хьофд келебей хуьшде. Хурузкугьиш бовор мисоху. Бирор мибошут.

Хурузкугьи мифурмуну миёру гъушгъоре, миди ровну э кулегъо, менгенуь э пенжей туьлки. Дие туьлки сәгlәр гиснеире нивинуь, оморе-оморе э жун миёв, э ранг-руй миёв, пусд тен ю руьгъәни, тов-тови мибу. Те унжо угъо эеки бирор бисдорут, ки хурузкугьи селт ихьдибори хуьшдере до э туьлки. Эз еки дур-дур хисирембириуьтгъо, имугъой хурузкугьи э гъәл туьлки „бирор“ хисирембу.

Шеш-хьофд мегъ гирошд эз хурузкугьи не туьлки эеки „бирор“ бире әйло. Е шев пушой хисире туьлки мугу эз хурузкугьи:

— Мере гъечи воисдени эз инсонгъо сохденигъо глошгъо әри хурде!

Хурузкугьи мугую:

— Гъечу буге, себәхь миберуьм туьре әри глош хурде.

Себәхьимуьн хурузкугьи берд туьлкире э е куьнде богъ. Э и богъ е соймише кук не е соймише духдер оморембириуьт әри кеф-хъәз сохдешу, э ченд жире дезгогъоревоз. Кук нуьшдебу әдембу тар зере, духдер суьфделе эз сер кинле фугурдебу хуб дем кешире глош гъәйси-хирмов дерире.

Хурузкугьи пәхьни сохд туьлкире э зир тегъенгъо, э ен гъендәгъ, ю пар зе, рафд нуьшд э пушой духдер. Кук но тара эз дес, вәхуьшд әри гуьрде хурузкугьи́ре әй духдер. Хурузкугьи пар зе дурте нуьшд. Кук э духдеревоз рафдуьт э песой хурузкугьи, хурузкугьи гене пар зе овлете нуьшд. Э гъечиревоз кук не духдер те дуь версиш рафдуьт э песой хурузкугьи, песде хурузкугьи гъе ебо пар зере, учмш бисдо.

Духдер не кук э песой хурузкугьи рафде, туьлки ведро́мо эз зир тегъенгъо, э әлхоиниревоз хурд

гъэжгъуй глоше, гъэжгъуреш чарунд кунбологъово, вогошд э ки хурузкугьи.

Кук не духдер вогошдуьт оморуйт, миденишуьт мивинуьт суьфре томом гъэтме-гъэриши, гъэжгъуш кунбологъовой. Гъэжгъуре мичарунуьт зеверо, миденишуьт-мивинуьт глош гъеме хурде омери. Кук мугую эз духдер:

— Дие омери бири и кор, гъич гъэйгъу мекеш. Э жигей имурузиш себэхь е хубе кеф мисохим.

Шев, пушой хисире, туьлки мугую эз хурузкугьи:

— Биё туь гене е бирори сох, себэхьиш бер мере эри глош хурде.

Хурузкугьи э герде мегируй.

Себэхьимуьн хурузкугьи не туьлки миёфдонуьт э рэхь, миравт гъе э у богъ. Туьлки гене пэхьни. мубу э зир тегъенгъо, хурузкугьи дуз мурав и дес э сер духдер минуьшуь. Кук мугую эз духдер:

— Пой ебо, эз жигей туь межуьм. У шэхьиту ди э сер иму кор овурди!

Кук мегируй е парасе хьуьзуьм балудире, э е зарбевоз мишенуь э сер хурузкугьи. Хьуьзуьм э хурузкугьи нирасуь, мирасуь эз сер духдер, духдер миёфдону мимуьруь. Хурузкугьи мивируйхуь мурав.

Кук сер мигируй хуьшдере эй куфде-куьшде. Мурав э шегъер, эз пэхьники миёру бил-лапатке—э ён гъендэгъ богъ е гъовре мекенуь эри духдер, синесов мибу э жендек духдерево, те чумгъо ю ве масире мигирисуь, песде гъовре мисоху духдере. Эз терс сэхьибгъой эн духдер кук оворе мибу, ме дарав-мирава э е вилеетиге. Кук эри бил-лопатке э шегъер рафдеки, туьлки медиров эз зир тегъенгъо, гъэжгъуй глоше михуру, гъэжгъуре кунбологъово мичаруну, э рэхь миёфдону.

Туьлки гъэдерсуьз глур биребу, чогъ биребу.

Е шев хурузкугьи хэбер мибу, миденишуь мивинуь, сер ю те бине-бугъоз э лэглэй туьлки дери. Хурузкугьи мугую:

— Эй туьлки бирор, чуй сохде туь?

Туьлки мугую:

— Эдее хурденуьм туьре.

Хурузкугьи амбар минет мисоху, оммо туьлки кем мишинову.

— Хотур энун сохде никигойме эритуь, — мугую хурузкугьи, — е минут ведеше сер мере эз лэглэй туь, е дуй гофле гуюм, песде ху.

Туьлки рази мибу гъечи. Медешенуь сер хурузкугьире эз лэглэй хуьшде. Хурузкугьи бирден медешенуь эз пенжей туьлки фр-р-р сохде, гъе у сэглэт пар мизенуь, марава минуьшуь э лигей дор.

Туьлки мугую эз хурузкугьи:

— Омон бирор, биё туь эз киме мара. Расди ме гъизмиш бирем, глур бирем, эз хуьшде веда-рафдем. Биё туь мере е кем гложиз сох, гирисун. Эгъуьлме э серме жэглм бу, э туьревоз э бирорире-воз зигъисде дануьм.

Хурузкугьи мугую:

— Гъечу буге, шохьонгум, пушой чуьшме де-рафде бура дегешд э у лой догъ варафденигъо келе илчи, песде екире мивиним.

Себэхьимуьн туьлки мурав э у хурузкугьи гуф-дире бугъо жиге, еново медуй хуьшдере, мидегеш-дуй михисуй.

Гъовой шохьонгум, гелере э етэгъ фуравунденигъо вэглдо мибу. Сеггъой геле мивинуьт эз дурине, э е чогъол — туьлки хумнелуье чи дегешди э минжи рэхь. Мивидовут, медабурут туьлкире, сер мигируьт эри пара - пара - сохде. Туьльки эз хъележигери

чешмиш бире мивирухуну хуыщдере эз пенжей, сеггьо мивидову мидарав э е чукле сула. Дуым ю эз сула буруне мимуну. Сеггьой геле мивидовут э песой туьлки, микешуьт э дендуревоз эз дуым ю. Эз гуж эн кеширей дуым эн туьлки эз бине медифодону. Е сег сере миденуь э сула, песой пойгьой туьлкоре мижавуь, сове — сов мисоху.

Хурузкугьи дануьсдени имугьой э сер туьлки чуй белогь омориге. Миёв минуьшуь э сер эн е дор, э гьирогь рэхь, э пушорэхьи эн туьлки. Мивинуь туьлки гьемей ю хуни — хэмирини. Э шугьомо э дуьпой, песой пойгьоре эз хори суьруьтме кешире — кешире эдее оmore, ноле зере — зере. Куьнд бисдоки, мивинуь эн туьлки дуым юш селт эз бине невери. Хурузкуьгьи мугую э комевоз:

— Имугьой чуйтами гьовойтуь, туьлки бирор?

Туьлки жогьоб доре мугую:

— Ме э туь гуфдиребируьм мере гирисун, оммо туь дедеймереш гирисунди.

— Ме э туь гье эз суьфде гуфдиребируьм, — мугую хурузкугьи, — эз туьлки хурузкугьире бирор нибу. Оммо туь сэхд руй денори. Шевглогь сохди. Меш э гофгьой туь бовор сохде, фурмунде оморум. Э гьурбуни эн шуьгьэм туь ченд саламете гьушгьо — парандегьоре э бэхд дорум. Эз товней туь э е мирод нерасире, жовоне духдере куьшдуьм. Куке одохлуьсуьз гьишде э вилеетгьой гьуьлом оворе сохдум. И коргьош гьич пушой чум туьре негирд. Мере э дусди гуьрде э дуьшмени эдембири ведеберде. Шев — нимешев э гьэчэгьиревоз эдембири пуч сохде. Имугьой дие бура эри туь. Оммо дан, эз имугьой те сад сал, не эз дуьшме одомире дусди мибу, не эз туьлки хурузкугьире бирор мибу.

Ихдилот эн се жогьил

Шогь Аббас глэдот ю бу, шев шегьере мигешд. Е шев мивинуь э гъирогъ шегьер, э биней догъ глэ-тош венорет нуьшдет се одоми, гъич гоф ние сох-денуьт. Шогь Аббас угьоре диренге поисд. Мугу чуй одоминиге игьо дануьм. Меслэхьэт эни се одоми и бисдо:

— Чуй мибу и се одоми нуьшдейм инжо, дуь екире неданим кинимге?

Еки энигьо мигую:

— Расдекиш хуби, э ён еки нуьшде бэгъдо, екире даним.

Гъевел ебо ме гуюм эришму, песде гьер мерд э нубот хуьшде ишмуш мигуит:

— Ме, — мугую суьфдеи, — е одоминуьм. Е мегъ рэхъ дери эз ме зигъисденуьмгьо шегьер те шегьер Шогь Аббас. Шинирем Шогь Аббас гьер гелене юх димези, мешки е косибе одоминуьм, не э хурдей ме не э вокурдейме нисе расиренуьм. Оморем э шегер Шогь Аббас, воисдени мере себэхъ вэхъизуьм бурам э ки Шогь-Аббас, гуюмки, падшогъ согъ гердо, овозей туьре шинире, оморем э ки туь. Хосденум эз туь мере е дес хэлглат миди, е хубе юргъэе глэсб э егьерюревоз не 100 туьме пул, э шори туь хурум гердуьм. Ме ижире одоминуьм, — гуфдире, хуьшдере данунд э одомигьо.

Шогь Аббасиш игьоре эз далде эдее шиновусде.

— Имогьой, дуьимуьн хьэрмэхъ, нубот э туьни, туь гу!

Сер гуьрд дуьимуьн хьэрмэхъ гуфди:

— Е хьовир иму хуьшдере мэглуюм сохд, гуфди. Меш гьемчун е косибе одоминуьм. Меш гъечу шинирем э товун Шогь Аббас. Гуфдируьмки ме эри ме, е косибе-фэгъире одоминуьм, вэхд зен хосдеймеш бири. Эй зен хосде мере пул нисди. Шогь угъли Шогь Аббасе э гъэлечей суьрхи е 15—16 сале духдер

дери, мурам ифлоден мибошум э падшоґь, мугуюм, ки шинирем туь метлеб оморегьоре воровундени, оморем э шори туь. Ди дүхдер туьре э зени, беруьм эри ме. Дсге мидуь недоге могордүьм мурам рэхь мере. Эри эни кор дуьмеґьине рэхьэ оморем.

Сеимуьн хэндуьсд, мугую:

— Эй бирору, ишму еки е меґьине, еки дуь меґьине рэхьэ оморейт, эри пул, эри глэсб, эри мол не эри духдер. Имуґьой гуьом эришму ме эри чуй оморемге. Меш ишмуре хуно е косибе одоминуьм. Ме оморем семеґьине рэхьэ э Шогь угьли Шогь Аббас эри гуфдире: не туьш мемунош, не зирьет туьш мемуно. Ғьержибетер туьш ґьич мемуно. Эз туь доре мере чуй бире, доге мере мозол ме биё дуь.

Шогь угьли Шогь Аббас ихдилотґьой эн ґьерсей эниґьоре шинире рафд э хуне. Ғе имишев фуьрсо жоллодґьоре э ґьироґь шегьер э биней доґь. Буйругь доки, у се одомире э филон жиге дуьсдоґь сохит, вегирит биёрит, дешенит э ґьэземет.

Жоллодґьо рафдуьт, дуьсдоґь сохде овурдуьт угьоре. Себэхь бисдоки Шогь Аббас э ґьирмизии геймиш бисдо, нуьшд э тэхд, ґьеме жэґимете огол зе, гуфди:

— Имуруз эн ме суд довґлоини, хун биё тигьибу иглэре.

Дор ґьурмиш сохде омо. Приказ до Шогь Аббас шовуне дуьсдоґьґьоре ведировунут гуфдире. Дуьсдоґьґьо ведировунде оморут. Падшоґь мугу:

— Эй дуьсдоґьґьо! И доре дирейт? И дор э неґьогьи зере неомори. Ки дуз небисдоге эри уре дуллу сохде зере омориде. Ме шову хов дирем. Хов ме дуз бисдо амбар хуб, дуз небисдоге вой-ґлэжели эришму. Дузире мугуит. Ишмуре имуґьой эдеме силис сохде. Ишму кинит? Эз же оморенит? Ебойгеш эдее гуфдиренуьм, ме хов дирем. Э хов ме дуз медиройт-хилосит, небуге герден ишмуре зеренинуьм. Имуґьой ґьевели дуьсдоґь биевгу.

Дироморемунде ґьевели дуьсдоґь ебо дураз бис-

до э пушой падшого гуфди метлеб оморей хуьшдере
эри глэсб, эри партал, эри 100 туьме пул э шори
туь падшого хурум кейф сохум гуфдире. Оморем
эри эн и метлеб, — гуфди дуьсдогъ, — имугьбой вой-
ге куьш, войге бигьил.

Падшого мугую:

— Хов ме дузи.

Приказ сохд, веровундени метлеб эн уре. Мугую:

— Имугьбой дуьимуьн дуьсдогъ биёвгу.

Дуьимуьн дуьсдогъиш суьфдире хуно дураз
бисдо э пушой падшого, уш гуфди метлеб оморей
хуьшдере э товун духдер.

Падшого огол зе ведировунд духдер хуьшдере
гуфди:

— Гъисмет туь ини хэлеф ме, бура — мугу, гене
— хов ме дузи.

Хьэрой вегирд:

— Сеимуьн дусдогъ биёвгу!

Сеимуьн дусдогъ диromo э уьктемиревоз, сере
тик гуьрде, чеи десе э гъэбуьргъэ веноре, не э пад-
шого сер зе, не салам до падшогоь, омо тип-тик
поисд э пушой падшого.

Падшого гуфди:

Эй сеимуьн дусдогъ, и гъэноре эри шефд кеши-
ре омори. Расде мугуи -- хилоси, небуге ме туьре
э гъэноре дулла сохденинуьм.

Сеимуьн дуьсдогъ мугую:

— Эй падшого! Овозей туьре меш хуб шинирем.
Ме е косиб, е фэхълеюм. Падшого гъисди,
кук эн Шогъ, эн малла, юре пул доренге восдорени
„эй валлагъ“, эз ю хосденге гуфдирени — „тубой
истофруллагъ“. Туь кук эзуни биренге, нум туь пад-
шого. Не туьш мемунош, не гъирьет туьш мемуно.
Гьержибетер туьш гъечи гердо. Догё мере мозол
ме биё дуь, эз туь доре мере чуй биренини!

Падшого мугу:

Эз мозол туь хосдениге бура хогъ. Хов ме дузи.

Офдорут гьер мерд э рэхь хуьшде. Паздегь руз рэхь рафденге сэхьиб глэсб, сэхьиб духдер, падшогыё нифри сохдебугьо мерд оморуьт э е рэхь. Гьэтлуь эз у товне пес мундебу, у э гьер дигь мидарафд, деврон суьрмиш мисохд э шон? Шогь Аббас. Игьо э више расируьтки, э гьэд эн више шохьонгум торики гуьрве гирд угьоре. Сэхьиб глэсб епинжире дегуьрд э сер глэсб, хиники расире нмуьруь гуфдире. Сэхьиб духдериш руи парталгьой хуьшдере векенде дегуьрд э сер эн духдер, юш нуьшд э ён духдер. Сэхьиб глэсбиш нуьшди э ён глэсб хуьшде. Бирэхьнее одоми се мегьине рэхьэ омориго мивину юреш хиники эдее зэхьметь доре. Гешд э гьэд эн и више, офд е дор, миглею гьонгьуш, дарафд э у гьонгьуше жигей дор, пэхьни бисдо. Эз кулок, эз хиники де хэбер небисдо юре, хиси хуб. Себэхь очмиш бисдо. Верф дуь гез зиёд нуьшди э хори. Не глэсб, не сэхьиб глэсб, не духдер, не сэхьиб духдер екиш вединсди. Ведиромо и мерд эз гьонгьуши дор, иловлере гешд, мивинуь е кем жиге эз гьэд верфго пенжерере хуо ведини. Мивинуь духдер нуьшдигьо жигей, эз нефес ю хьэл бири верф. Духдер согь мунди. Духдере э пой мивэхизуну, парталгьой-юре туьр-туьр мисоху. Э дор ведоре э офдои мипоюну. Овлете мирав миденишуь мивинуь сер глэсб ведини. Глэсбеш мивэхизуну э пой, хилос мисоху. Мердгоь веди нисдуьт. Рузиш хубе герме рузи. Хайли вэхд мипоют, верф хьэл мибу, мегьитгоь веди мибу. Мегьитгьоре мидопучунут гьовре мисохут. Косибе одоми мугую эз духдер Шогь Аббас:

— И глэсб бебешму, и туь. Венуьшунум туьре, бура э хуней бебешму.

Духдер мугую:

Ой кук, бебейму эри ме глэруьси несохдеки, жигьиз недореки, эз гьул ме гуьрди мере дори, ме э руь эн у бебе нивогордум. Мере бер эри туь э зени. Косибе мерд мугую:

— Нәг! туь вогорд э хуней бебей туь. Ме эз бэхд ме хосденуьм.

Духдер мугую:

Эгер бэхдиге, ме бэхд туьнуьм. Войге мере куьш, войге бигьил, гъэрез мере э руй бебейму мефуьрс.

Косибе жогьил жогьоб до:

— Де туь ингъэдeр сэхд поисдей, ме туьре , жиге миберум, ме бирор, туь хэгьер, э нум зени нәг!.

Духдер амбар минет сохде гуфди:

— Мере мегьр сох, веги эри туь.

Косибе мерд мугую:

— Те у ме дениширемгьо бэхд ме бегьем небу, те бебешму оmore э хуней ме туьре э минетовоз э ме недуь, те у руз туь хэгьер, ме бирор.

Игьо офдорут э рэхь, расируьт э е шегьер. Рафдуьт э кервонсарей, поисдуьт инжо, эришу эй хисире е жиге гуьрдуьт. Себэхь бисдо. Кук ведиремо э фэхьлебазари. Мивинуь э базар фэхьлегьо амбари, оммо екиш ишуре э кор гуьрдегор нисди. И вэхди е келе севдегер эдембу вероморе э базар. И севдегере диремунде э фэхьлегьо гуд-мегуд офдо „Эллегь, фэхьле куьш омо“— гуфдире еки-еки сердорут эй вирихде. Косибе мерд пуьрси эз фэхьлегьо:

— Эйчуь вирихденит?

Фэхьлегьо жогьоб дорут:

У севдегер фэхьле куьши.

Косибе мерд мугую:

— Де чуь биё сохим, иму фэхьлеим. Чорейму чуьни биё бурайм.

Фэхьлегьо гуфдируьт:

— Эй хом, недан! У кире э кор гуьрдениге у руз, де шохьонгум веги нисе бире.

Косибе мерд мугую:

— Ишму вирихдитгеш ме мурам.

Хузеин омо, мивинуь эз е фэхьле бэгъэй э базар екиш не мунди, мугую:

— Э фэхьле, э кор оморени?

Косибе мерд жогъоб до:

— Эри.

Хузеин пурси:

— Э ченд оmore.

Косибеш пурси:

— Чуи кор туь.

Хузеин мугую:

— Е хэр муьдуьм э туь, э хэревоз тевер-расей юреш муьдуьм. Уни-эй, э у гъирогъ шегьер вишей, мурай хъуьзуьм миёри, бор ю е аббаси муьдуьм туьре. Гъисди више гъасуьл ю дури, оммо куьнд веде бире.

Косибе мерд фикир сохд эри хуьшде:

Те имугъой ме тэхьно буьруьм, имугъой мере хэгъериш гъисди. Кирой кервонсареш бие дуьм. Чорей ме нисди, бие бурам.

Косибе мерд хэре мегуьруь мирасуь э више. Эз гъирогъгъой више бор мисоху хэре миёру. Хузеин мивинуь мерде, эз више согъ оmore, амбар махътел мумуну, чуьнки э у више рафдегор, хэр мегошд ю одоми нэгл. Хузеин э жигей е аббаси дуь аббаси. мидуь косибе. Оморени мерд э ки духдер Шогъ Аббас, гуфдирени:

— Жон хэгьер, кор иму амбар хуб гиросди.

У ихдилот сохдени имурузине гъозие-гъэдере эри эню. Себэхимуьниш косиб рафдени э хэревоз э више, шохьонгум вогошдени э пуре бор хъуьзуьмевоз, хузеин дорени уре чор аббаси. Персебэхимуьн дорени хъэшд аббаси. Гьер руз уре хузеин дуьвойне гъимет муьзд мидо.

Е руз косиб фикир сохд:

— Ме теймугъой овурдемгъо хъуьзуьмгъо эзу гъирогъ бижогъ бу, и дес мидарам э дору эз у гъолине хъуьзуьмгъо кура мисохум миберум. Хузеин мере деш зиёде пул мидуь.

Дерафд э дорун више, эзу хъуьзуьмгъо шэглм-эгъэжи бор сохд хэре. Сер бореш веноребу, эдембу

хэре гьей сохде, гьелуьсди еки гьул юре гуьрд, гуфди:

— Эй кук, эже рафде? Эз деде биремгьо руз ме инжо гьэреулум. Оморегоре пуч сохдем. Де э дес-ме офдорей, ме туьре хьэрзо нисохум. Биё э сер мол туь сэхьиб бош!

Кук е хьэрой вегуьрд гуфди:

Эже кешире берде туь мере? Беге туь глэз-роили? Хэр э зир бор дери. Рохьо ди мере, беруьм хэре э хузеин тапшуьрмиш сохум, пул фэхь-леи мере восдонум!

Нешинохе мерд мугую;

— Хэре мибери э келлей сер хузеин мизени. Туь эз деде бире сэглэт инжо суьрх хоне бири э зир хори. Ме э иглэрэ гьэреулум. Чендгьэдер инсонгьоре пуч сохдем э сереботи туь. Туь кей мийй гуфдире чумме э рэхьтуь дебу, э гужевоз офдорей э дес ме ме туьре хьэрзо нидуьм. Хэр э сэхьибевоз э жегьендем бошгу!

Кеши косибе мерде деберд э миглей више. Ми-вини е гьомбори э зир хори, е келе килитиш вери э сер ю. Нешинохэ мерд гуфди эз косиб:

— Ги очор эни килитеш, ме де хилос бисдорум!

Нешинох рафд. Косиб вокурд килите, дарафд э гьомбор. Чуь гуьм, чуь тэглриф дуьм. Э гуфдире-ревоз тэглриф доре варасдени нисди. Е гьомбор инжиге дери, гьуьндуьри дурази ве фирегьиюре гьэ-дер нисди. Чуь хэзинегьо э и глулом гьисдиге гье-ме иглэре дери. Кук мугую:

— Охойш, охойш бэхд ме, мозол ме! Эхириш оф-дум туьре.

Е дуь пенже эзи жовогьилетгьо вечи декуьрд э куьф хуьшде. Ведиромо, дере килит зе, хэре э пу-шо дешенде омо раси э ки хузеин. Косиб, юш э сер офдо, ки э и више одоми рафде недануьсди-гьо эз мозол ю бири.

Хузеин имурузиш ведешенд уре, дуввойне гьимет пул до. Косиб гуфди:

— Э хузеин -огъо, туь гьер руз мере ингъаде пул доре эричуь фуьрсоре?

Хузеин мугую:

— Э хотур хьузуьм. Кес эзунжо хьуьзуьм овурде нисе дануьсде.

Кук мугую:

— У вишере э пулмеровоз эри ме восдо. Те туь согъ гьисдигъо хьуьзуьм туьре мирасунум э туь.

Хузеин мугую:

— Туьре у више эричуьни? У више сэхьибсуьзи, соконолуьни. Уре „гиден гелмез“, „гьурху меше“ гуфдиренуьт. Эри энү више кини э туь гоф гуфдирегор.

Кук мугую:

Ме гьечу нисе хосденуьм. Зинде бугъо инсоне юре биё мескен ю бу. Гьушгъо-хьэивугьореш лулей ю бирени. Меш дануьмки мереш гьисди гуфдире е бине. Пул эзме, тие гоф эз туь. Гоф меш-гофи, хьуьзуьм туьре гьемишелугъ миёрум.

Вэхуьшд рафд и глошир э хуней падшогъ, салам до падшогъе, алейкуьм восдо. Падшогъ пуьрси:

— Гьуллугъ туь?

— Падшогъ согъ гердо, — мугую глошир, — гьуллугъ ме ини „гьурху мешере“ фурух восдонум.

Падшогъ чек зе хэндуйсд, гуфди:

— Эй глошир, ме гьечу дануьсдебируьм туь эри е хубе гьуллугъ оморей. Гьечи дануьсдебируьм е догъ суьрхи эз ме севгъэт михогъи. Туь и хэйрсуьзе „гьурху мешере“ эри восдоре оморей?

— НэгI падшогъ, — мугую севдегер, — эри ме нисди, гофгъой мере э руьхшенди меведебер. У жигере эри филонкес эдее восдоренуьм. У гьер руз эриме эз унжо хьуьзьм овурде.

Падшогъ мугую:

— Гьовоини више!

Пошир мугую:

— Нәг! падшоғь, уре воисдени э бугьой пул восдону.

До купчи. Раси э кук. Кук восдо глэсбгьо-глэ-ребегьо сер гуьрд вишере эй венжире. Гуьрд е ченд гьозор одомире усдогьо, инжинергьо э сер ишу. Чор рэхьу вокурд эз и више. Э миглей эн у вокурд е гьуьндуьре гьэлече, нуьвуьде вено вывеска „эз куче гироругьо э и хуне недировгьо нун юреш небуругьо у немерди“.

Кук е ченд гьозор гьул-гьэревош восдо, азад сохд угьоре эз гьули-гьэровоши, эвленмиш сохд угьоре, е шегьер дузетмиш сохд э и глэре. Кук эз тен духдер эн Шогь Аббас—хэгьер хуьшде, эз хуней бебешу овурдугьо парталгьоре векенд е парталгьойге вокурд.

Эз у руз эйло, кейки се жогьиле мердгьо омореву э ки Шогь Аббас, гиросхдебу хьофд сал. Шогь Аббас ведироморени э чуьл делугьой хуьш-деревоз эз падшогьгьо хьофд салине хэрже эри восдоре. Шогь Аббас омо раси э у жигей „гьурху меше“, миденуьшуь мивинуь э жигей више шегьергьо бири. Миёв э гьэлече мирасуь, э сер дер эн гьэлече веригьо вывескере михуну. Шогь Аббас мугую эри хуьшде: „и нифри э меш расирени“.

Кук не духдер диремунде оморей Шогь Аббасе, кук духдере пэхьни сохд э хунейге. Шогь Аббас э ён гьопу расики хэбер фуьрсо э звер, ки эдее гьуногьгьо дироморе. Диреморут. Е зурбое суьфре эри энигьо инжо вараунде омо. Гьобгьо, бушгьобгьо гьеме суьрхи, жовогьилини. Шогь Аббас миде-нишу мивинуь эз ю нисе вероморенигьо гьинор эз рэгьлиет ю воромори. Э сер суьфро дес некеш. Кук гуфди:

— Ой оmore гьуногьгьо, чигьо эдее хиник бире, вегирит хурит!

Шогь Аббас мугую:

— Ме нидануым хурде эз и нун туь, туь и гьиноре э ме мэглуым несохдиге.

Кук мугую:

— Беге эн туь зур-зур хоней? Кини туь э хуней-ме оморей, гьечи буйругь сохдени. Воисдениге вэхиз ведара!

— Огь,—мугую Шогь Аббас —ме эз нун туь нэхурдумге ме немерд хьисоб биренуьмки. Туь биё гуи, хуькм сохд Шогь Аббас.

— Кини беге туь гьечи?—гуфди кук хуьшдере э нешинохи веноре.

Шогь Аббас гье у сэглэт векенд руи гьобой хуьшдере, кук вэхуьшд сер зе гуфди:

— Огьойме падшогь, Шогь Аббас, бэхшлемиш сох ме ишмуре негьогь зэхьмет дорум. Чуьнки туь и приказе дорей, ме эритуь мигуюм, оммо эз туь е гоф хэбер мегуьруьм, туь расдире гуфдириге меш мугуюм. Э филон сал, э филон мегь, э филон руз э филон сэглэт эз туь чуь giroшдиге эриме гуфдириге меш мигуюм.

Шогь Аббас мешенуь дефдере, мугую:

— У руз, у сэглэт э киме се одоми оморебу. Екире глэсб, пул, партал дорум, екигере духдермере дорум, екиге нифри сохд мере э рэхь офдо, гуфдики доге мере мозол ме биё дуй, эз туь доре мере чуь биренини.

Кук мугую:

У туьре нифри сохдебугьо менуьм.

Духдере э парталгьой бебешуревоз огол мизенуь медировуну. Шогь Аббас мишиноху духдер хуьшдере. Кук мидировуну глэсбеш эз гьомбор, мугую:

— Ги и глэсб туь, иш духдер туь. Теимугьой хэгьер-бироре хуно зигьисдейм эеки.

Шогь Аббас мугую:

— Дие эз туь зиёдте мере домор нибу, духдер мере веги эри туь.

Духдергlэмле ве кукгlэмле

Хэбер дуым ишмуре эз дуь бирор. И дуь бирор бебесуьз—дедесуьз е етимгьо бируьт. Э келе четиниревоз дуланмиш мибисдорут. Оморе мэхьэл эн эвленмиш бирей эн дуь бирор бисдоки угьо сэ-хьиб хуне-- жиге бисдоруьт. Эвленмиш биренге эе-ки игьрол сохдуьт, ки екишуре духдер, екишуре кук бисдоге, духдер кире бисдоге э кук бугьо бирор дорени.

Бэгъдовой е ченд сал екире кук мибу, екире духдер. Келе дезгогьо сохдут э глүьзет глэлгьошу. Глэлгьо ебобот серзугьу дангьо бисдорутки норут угьоре эри хунде. Е бобот э эгьуьл глүьлом дарафдуьтки угьо дануьсдуьт ишу одохлуй екинуьт гуфдире. Деш екире - амбар хосдут.

Кук пушой эвленмиш бире бебе-дедей кук муьрдени. Е ченд руз гирошде дедей духдериш муьрдени. Глэдот эн бебей духдер бу, сер ебо ю э жой рафде дер гьопуй хьэёте сэхд мисохд, руй духдер юре де жогьилиге невинуь, эз кукгlэмлей хуьшде дес вегуьрде э кесиге ошугь бире нерав гуфдире.

Падшогь эни шегьер эвленмиш не биребу. У е руз вегуьрд шогьон-гьуш хуьшдере ведерафд э ов, эри парандегьой гьовои гуьрде э гьуш хуьшдеревоз. Падшогь э гьирогь шегьер э е келе тале ведиро-моки, вешенд гьуш хуьшдере э гьово, гьуш вегошд э лой шегьер, паранде негуьрд, омо нуьшд э сер гьуьндуьре дор э богьчей хьэёт эн лелей кук. Падшогь вогошд э песой гьуш хуьшде э шегьер, мивинуь гьуш ю э сер дор эн хьэёт эн филон одоми нуьшди. Эри э хьэёт дарафде гьуше вегирде рэхь небу, дергьо сэхдбу. Падшогь куфд гьопуре. Бебей духдер у сэгlэт ведиро-мо гьопуре куфдегоре эри дануьсде. Вокурд дере, миденишуь мивинуь е жогьиле куки э парталгьой овчий геймиш. Мерд мипуьрсуь:

— Чуьи гъуллугътуь, хэлеф ме?

Кук мугую:

— Леле, овчинуьм, э ов ведарафдебируьм, гъушме омори э богъчешму нуьшде. Ихдиёр ди мере верам э дор, гъушмере вегируьм.

Мерд мугую:

— Ме э хьэёт ме одоми нисе дегъишденуьм.

Падшогъ мигую:

— Гъечу буге туь вера, гъушмере ги ди э ме.

Мерд рази мубу. Мерд фурмуш сохд гъопуй хьэёте эри сэхд сохде, верафд э дор гъуше эри гуьрде. Духдер дуьлпесо бире эри бебешу дир ди-ромореи эз куче, мекуну пенжерере, бебешуре эри дире. Падшогъ мивинуь духдере, чуьл бенд муй ю зари — суьрхи, э гъэдем сифет ю эз рачи дениши-ре нисе бире. Дуь чум вери одомире, дуь чумигеш воисдени эри томоше сохде. Падшогъ мугую:

— Вой песг, ижире суретиш дебире-бебей э пад-шогъи ме, мере хэбер мебош! Гъуш ме ногъогъ инжо пар зере неомори, и духдер ов мени.

Бебей духдер гъуше гуьрде до э падшогъ. Пад-шогъ рафд э хуне.

Падшогъ дир не сохде векил-везире фуьрсо э ху-ней бебей духдер илчи, духдере эри хосде. Бебей духдер жугъоб до векил-везире, мугу:

— Токи мере духдер мибисдо, э падшогъовоз гъэбиле мибисдорум. Мере духдер нисди.

Илчигъо вогошдут, гуфдируьт:

— У туь гуфдиренигъо мерде духдер гъич не-бири э гъуьлом.

Падшогъ и гофгьоре шиновусде, гъэгър вечи, гуфди:

— Бегем чумгъой ме кури, э и дуь чум меревоз дирем. Бурайт гуит у э песой гъуш оморебугъо ов-чи падшогъ бу. Дере хьэрзо гъишденге ме духдере дирем. Эз ме чуьре хьэшо зере туь. Гуит, э хуши-

ревоз доге духдере, келе глошири мидуым юре, недоге юре микуышуым, духдере мегуыруым.

Илчигъо гене оморут э хуней мерд, и гофгьоре гуфдируйт. Мерд но эри хуыште, ки де уызге мин-киниге нисди. Духдере дорени бисдо. Бебешу магл-луым сохд э духдериш э товней биригъо ихдилот ишу.

Духдер гуфди:

— Ой бебе, чутам э бирортуь дургу ведироморе туь? Ишму э глэрей асму нен хори екире гофдорейт. Бирорзерейтуьре чум глэрси чутам гьиш-де туь?

— Хэлефме, де минкин нисди, недорумгеш мере кушденини, туьре берденини.

Падшогъ гъуьдуьшбенду сохд, эри духдер тебэгъ-гъо вераюнд фуьрсо. Эзи сериге глэруьсиреш нушунд.

Имуруз глэруьс биренигъо руз духдери. Духдер геймиш бисдо рафд э хомум. Омо э ки бебей хуыште, хьэлолбо хосд, ихдиёр вегуьрд эз бебешу эри э ки кукглемлей хуыште рафде, егъни эзуш эри хьэлолбо хосде.

Кукглемле шиновосуденге ихдилот эн одохлуй юре, падшогъ э зулумевоз хосдеире, лап э келе дерд домундебу.

Духдер омо э хуней кук, миденуышуь мивинуь кук гъэргъ бире мудни, мугую:

Ой кукглемле, туь гъэргъ бирей, и чуь хьоли?

Кук мугую:

— Ой духдерглемле, и дердгъоймере филгъо—девгъо, догъгъо—дерьёгъо ниветову, гене менуым ветовусдемгъо. Чуьре гъэргъ небошум ме э и коргъойтуь денишире! Чуь зу дуьнмиш бисдори туь?

Духдер жогъоб до:

— Эн ме де чорейме небу, бебереш адембу куыште, эгер мере нидоге э падшогъ. Ме оморем имугъой э ки туь. Вэхиз и хэвлети, туьре чуь воисдениге э меревоз сох.

Кук мугую:

Гьей, гьей духдергӕмле, ники эни кор гычиш нисди, оммо бедюре гъэдер нисди. И кориш бисдоге, гене ме дур биренуым, туь дур. У кор эз сер буравгъо нисди, духдергӕмле.

Духдер мугую:

Гьечу буге, биё е кор сохим. Ме имуруз эдее гӕруьс бире рафденуым э хуней падшогоь. Те шо-хьонгум бире фурухдени туьре фурух. Гурундире ни, сукире веги. Е хубе юргъае гӕсб восдо, э у де уьз-ге гӕсбиге нерасуь. Ме имишев сӕгӕт дуьваздегьи е гӕмел мисохум, эз келӕй бун эн хуней падшогоь мифурам, унжо э песой гъэлечей падшогоь хьозур бош... Бовор сох кукгӕмле ме эдее расдире гуфдире-нуым.

Кук бирден э шориревоз вӕхуьшд, дес духдере гуьрд, гуфди:

— И гофгъой туь расди?

Духдер жугъоб до:

— Эри, расди!

Кук мугую:

— Гьечу буге хьозурум э вӕхдӕ.

Духдер рафд э хуней падшогоь. Кук фурухдени-ре фурухд, дуь сер гьейбеире пур сохд эз бугъо суке хӕзиней хуьшде, дено нун рӕхьи хуьшдере. Рафд э базар, восдо е хубе гӕсбиш. Дуз сӕгӕт дуьваздегь нимешев омо хьозур поисд э песой гъэлечей падшогоь, чум дошде э бун гъэлече э рӕхь эн духдер:

Падшогоь жӕгӕмете гӕш-хурек до э рӕхь декуьрд. Дарафд э утогь эн гӕруьс. Шев эхейрбу до гӕруьсе. Дес кеши дес духдере эри гуьрде. Духдер гье у сӕгӕт десе вено э сер дуьл хуьшде, гуфди:

— Омон, омон муьрдӕм!

Падшогоь мугую:

— Чуьи беге духдер?

— Э ме дес мерасун, гьейсӕгӕт мимуьруьм...

Падшого мугую:

— Гьечу буге фуърсуым одоми, духдир биёру эри туь.

Духдер мугую:

— Эи ме, огьой ме, кор духдири нисди. Дуьл ме кими вэхд гьемише гьечи дор доре. Ме бие гьей-сэглэт э эвир э куче ведарам.

Падшого мугую:

Э куче глэйби эри ведарафде, э гьейву енгегьо не бирордоморгьо поисдет. Эз хуне э бун нердуи вери, вера э бун.

Духдер гьечу э партолгьой глэруьсвориревоз геймиш гейдуьрмиш, мугу эз гьэревошгьой хуьшде:

— Гирит гьул мере ишмуш э меревоз веройт!

Те нимей пилонгьо верафденге, духдер эз гьэревошгьо мугую:

— Тейте ме фураморе небу эз жигешму жуьмит. Э дес ишму гирит е той ковш сэгьри-бешмэгьэ гьерки веромо зенит, огьой ме падшогоиш бисдоге.

Духдер мерав э бун, мивинуь кукглэмлею жилов глэсбе гуьрде э ю денишири. Духдер вегуьрд эз сер хуьшде шол эвруьшуьмире, пара сохд зуле-зул, расере хуно бесд э лиловуй бун, гуьрде уре кеменде хуно, фурамо э хори.

Духдерглэмле мугую:

— Кукглэмле, имугьой и туь и мейду!

Кукглэмле вешенд хуьшдере э кул глэсб, духдере венуьшунд э сэгьри глэсб э песой хуьшде. Се доне гьирмож кук э глэсб зе. Эвели гьирмож пусд юре бурри э гушд ю кори сохд, дуьимуьн гьирмож гушд юре бурри э осгьюю кори сохд, сеймуьн гьирмож осгьуре бурри э уьлуьг ю кори сохд. Глэсб буьлдуьрчине хуно учмиш бисдо. Шев верасд, себэжь очмиш бисдо, миденишуьт мивинуьт эз серхэьд падшогоь giroшдет. Гене е хэйли рэхь рафде бэгьдо веде бисдо е шегьер. Кук духдере э глэсбевоз пэхьни сохд э више, ю рафд э шегьер эз

парталгьой хуышде е дес партал мердуне восдо эри духдер, вогошд эз шегьер омо э ки духдер э више. Кук не духдер э више нуышдуыт нун хурдут, дин-жире вегуырдуыт, песе духдереш э мердуне геймиш сохде, офдорут э рэхь.

Хейли рэхь рафдуыт э ён дерьёгь расд оморут. Кук не духдёр меслэхьэт сохдут эри э у серигей дерьёгь гирошде, белки падшогоь эри ишуре гешде серхьэд хуышдереш гирошд гуфдире.

Гьей сохдут глэсбе эз гъирогь дерьёгь, мивинуыт е ветэгъэи. Тек е одоми дери э и ветэгъэ, эдее жэгл, сазан кутум бор сохде э геми.

Руй бисдорут э ки гемичи, гуфдируыт:

— Мибуки туь имуре гировуни э у тарафигей дерьёгь гьэгь туреш дим.

Гемичи мугую:

— Гемире сер гуьрдем эри бор сохде, ме де гемире тигьи нисохум. Зуте миёморитге э рэхь мирафдуым э ишмурево.

Эз гемичи гуфдируыт:

Э хотур туь дуборе эз геми боре тигьи сохдеи и глэсб не и э гьейбе деригьо пулгьо мидим туьре, гировун имуре э у сериге.

Гемичи зури-зури сер гуьрд эри тигьи сохде бор эн гемире, амбар шори сохде эз хубе гьимет не эз глэсб. Гемичи гьердуьре жогьиле кукгьо дануьсде, венуышунд гьердуьшуре э геми, гемире э рэхь венгесд.

Геми е ченд верс рэхь рафд. Бирден духдер мугу:

— Ой кукглэмле нимей жун ме э гъирогь дерьёгь э ветегъэ мунди.

Кук мугую:

— Чув мунди беге гьечи?

— Эжун туь кукглэмле – мугую духдер, падшогоь э сер тебэгъме е гуьл дугмей жовогьилет веноребу, гьимет энуре доре варасдени нисди э и глуьлом.

Туь э шегьер рафденки, ме эз синей ме векенде э гьейбе деноребируым. Гемире новогордунде эри эну глэмел ниёв.

Кук мугую эз гемичи:

— Ой гемичи, имуре э гьейбегьойму е чиму демунди фурмуш, уре невегуурде минкин нисди, гемире биё вогордуни э гъирогъ ветэгъэ. Туьре чендгъэде воисдге зиедие муздиш мидим.

Гемичи фикир сохд э дуьл хуьшде:

— Лап бугьолуье чи небуге игъо гьечи зиедие муьзд нидуь эри е э гъирогъ дерьёгъ вогошде. Ме е фенд офум, гуюмки, э иму синемишини, геми эз рэхъ вегошдге батмиш мибу. Уш мимуну эри ме.

Гемичи гьечи фикир сохдере хуно, жугьоб до угьоре.

Кук мивинуь духдер келе могъбули. Мугую эз гемичи:

— Бошгу э гоф туь разинуьм, туь гемире мевогордун, фуше елкенгьоре эз леборе, ме партаалгьоймере векенде суймиш бошум, симов зенуьм вегуьруьм биёрум. Туь те ме оmore гемире поюн.

Гемичи эгерде вегуьрд. Кук дешенд хуьшдере э дерьёгъ, раси те ветэгъэ. Вегуьрд эз гьейбе гульдугмей жовогьилете ве сер гуьрд симов зерезере оmore расире э геми. Бирден е сэхде кулок вокурд э сер дерьёгъ эз сер духдер килэхъ офдо э дерьёгъ. Гемичи миденишуь мивинуь чуьл бенд муй зарисуьрхи эни духдер лов бисдо.

Гемичи мугую:

— Вой песг, и духдер бире бебей! Э десме ижире марал офдону, ме вегуьруьм рохьо дуьм!

Гемичи вокоши лебере, вешенд елкенгьоре, э рэхъ венгесд гемире. Кук миденишуь мивинуь оmore-оморе геми эз ю эдее дур бире. Чуь хьэрекету сохд не дануьсд расире.

Хэбер эз ки дуьм ишмуре, хэбер эз гемичи.

Мэхъшовой гемичи-духдере эз дес гировундеини.
Гемичи эз духдер куьнд бисдоки, духдер гуфди:

— Эй гемичи, эз ме куьнд мее, куьнд омориге хуьшдере э дерьёгь мидешенуьм.

Гемичи мугую:

— Эй духдер, де у кук э туь расиренигьо нисди, туь энмени, биё туь гоф мере э гуш ги. Не туьре эз дес ме эри хилос бире чореш нисди.

Духдер мугую:

— Ме имугьой офдорем э дес туь, гьелбет, гьисмет туьнуьм. Оммо туь гуфдиренигьоре хуно, ме э туь дес нидум. Мере бер э шегьер туь, мегьр сох, гьэдот гьисдигьоре хуно веги эритуь.

Гемичи рази бисдо. Э дуьл хуьшде гуфди:

— Де и эз десме э же рафденини. Бошгу, ю гуфдирере хуро мисохум.

Гемичи омо э шегьер хуьшде раси, бесд гемире э куьрпи, мугу эз духдер:

— Кеш имугьой бурайм э хунейму.

Духдер мугую:

— Туь мере эз куче гуьрде етимлере хуно бер де? Ме гьечу ниём. Туьре э хуне кини?

Гемичи мугую:

— Е дедеймени.

Духдер мугую:

— Бура э дедешму гу, е гьэдер гьэруьс-духдер кура соху, биёвт инжо, мере э пушо дешенде, э хьуьрметевоз беруьт. Небуге ме гьечи э тохьно э туьревоз э хуне ниём.

Гемичи рафд э хуне эри гьэруьс-духдер кура сохде.

Духдер и ченд рузгьо э сер геми, эз зир чум фегьм сохде, хуте биребу гьеме тегьертьой геми гьей сохдере. Гемичи рафде сэгьэт, духдер лобей гемире вокоши, эз куьрпи вененд гемире, вешенд елкенгьоре, офдо э рахь. Оммо э чужо рафдениге духдер, ю нис денусде. Геми духдере берде веде-

бердени э гъирогъ эн е гъумлугъ, э куьндигъой эн е шегьер.

Кук эн падшогъ эн инжо э чуьл инчэгъуьзевоз э е раче геми венуьшде, э сер дерьёгъ эри сейл зере ведироморебу. Хэйли гешдуьт, мивинуьт э гъич геми нисе поисденигъо жиге, е геми поисди. Гъей сохдут рафдуьт э ён геми. Мивинуьт э гъэд эн геми е сурет дери, рачиуре э тэґриф дореревоз вараздени нисди. Чуьл бенд муй эни духдер гъеме зари-суьрхини. Кук падшогъ мугу э дуьл хуьшде: „и духдере бике мисохум э сер эни чуль инчэгъуьзгъойме“.

Кук падшогъ мугую;

— Ой духдер, фура эз геми туь, веро э геми ме. Туь овмени.

Духдер мугую:

— Гъечу нэгI, ме гъелбетки э гъисметтуь оморем ведироморе, туь гу егиле, туь чуь одомини?

Кук мугую:

— Ме кук падшогъ эни вилестуьм. Туьре эдее эриме вегуьрденуьм.

Духдер мугую:

Бура э шегьер, гу эри бебешму, ижире кори. Музык, гъушу ди бурам э хьуьрметевоз биёрум. Небуге нисе оmore.

Кук падшогъ мугую:

— Те ме э китуь оmore белки туь вирихди рафд.

Духдер мугую:

— И чуьл инчэгъуьзтуьре ни э киме, гъеми эриме ибонжэгъ бу те туь вогошде, гъемиге мере гъэреул сохут эри дуьл олхогъинитуьш. Мере эз туь зиедте шуьвер эричуьи?

Кук падшогъ рази бисдо, рафд э шегьер. Духдер мугу эз инчэгъуьзгъо:

— Тейте огъойму оmore биёйт гемире гъуьл дедим эз гъумлугъ, е кем э руй глов гердим, ибонжэгъ бошим.

40 инчэгъуыз рази бисдо э гоф эн духдер. Духдер э инчэгъуызгьоревоз гъуыл зеруыт дешендуыт гемире э дерьёгь. Вешенд духдер елкене, геми э рэхь офдо. Э сер дерьёгь е хубе кулокиш вери.

Геми духдер мирав э е дуре жигегъо медарав. Гье и вэхд чуыл хъареми не е хъарембоши эдемабируыт гешде гогъ эз руй глов, гогъ эз зир глов, эз зир не руй глов гешдембугъо гемишуревоз. Минуыт э сер дерьёгь е геми вери. Куынд оmore рэхь эн гемире ведабурируыт, 41 духдере гуырде дебердуыт э гемишу. Э глэрей хъаремигъо офдо гъолмогъол, и мугу „и имере“, униге мугу: „и мере“.

Духдер мугую:

— Ой хъаремигъо, игъо сиб не глэрму нисди эри тараш сохдешму. Гуит гьери ченд одоминитге ишму?

Жугъоб дорут:

— 41 одоми.

Духдер мугую:

— Деш хуб. Имуш 41 духдерим. Э гьеркишму еки расиреним. Ишмуш поит э е жерге, имуш, нуьшим хурим, песеде гьерки эеки мегър мибошим. Биёрит ичкушмуре, хурег ишмуре, межлуьс гирим, нуьшим хурим. Те межлуьс варасде э лойму дес мекешит.

Келей эн чуыл хъареми мугую: и чуь эгъуьлменде духдери, келей эни духдергъо э бэхш ме офдоренигъо?

Хуреггъо гьеме хьозур сохде омо. Духдер инчэгъуызгьоре гьелбет до:

— Серлей пейлере зиёдите мезенит. Ичкуре пуч сохит, угъо недануьсдеки. Хъарекет сохит хъаремигьоре гьенжунит.

Духдер эз зир чум хуб фегъм мисоку хосиетгъой э-зир глов рафденигъо гемире.

Духдергъо хъармигьоре эз гъэдер зиёди гьен-

жундуът. Хьэремигьо лул—пиён бире, гьерки э ело дураз бисдорут.

Духдер буйругъ до:

— Гьерки партал эн е хьэремире векенит, вокунит э тен ишму. Ерэгъ седэгьюреш бесдит э куышд!

Духдер юш партал эн келей хьэремигьоре векенд, вокурд э тен хуышде. Бесд ерэгьюреш э кишд хуышде, гуфди:

— Ой инчэгъуызгьо! Гьер духдер сер эн е хьэремире бурит! Юш ведешенд шимшиле гуш хьэрембошире не буз виниюреш бурри. Гемире э рэхъвенгесд, э руй глов. Хэйли рэхъ рафде миденишумивинуь гьирогъ дерьёгъ ведини. Оморут расируьт э гьирогъ дерьёгъ, фураморут эз геми, офдорут э рэхъ. Е гьэдер рэхъ рафде е шегьер веди бисдо. Эз шегьер куынд бисдорут, мивинуьт эз шегьер э музыкевоз е гъуше эдее ведировунде, жэгмет шегьериш гьеме кура бири.

Падшогъ эни шегьер муьрдебу. Пэдот эни падшогъети бу, игьоре е мозоллуье гъуш бу. Падшогъ муьрде бэгъдо, мешенд у гъуше э гьово, э сер эн гьерки у гъуш минуьшд, у миёсд падшогъ бире.

Те се гиле вешендуьт гъуше, гьерсе гиле гъуш нуьшд э сер духдер. Духдергьо гьеме э парталгьой мердуке геймиши, эз-жэгмет миёв омборекбу мисоху духдере. Тож падшогьире менуь, э сер ю.

Духдер мугую:

— Ой жэгмет! Ме эришму падшогъ мипоюм э игьролевоз и 40 гъэзэгъме эриме министргьо бирени. Хьэремгьой падшогъиш э десме нен министргьойме дебисдоге.

Жэгмет рази мибу.

Чоркиной эни шегьер бу бору. Эз чор тараф, чор келе дервозе дебу. Падшогъ (духдер) нуьшде э сер тэхд буйругъ до, ки себэхъ сэглът 10 суретчи э хьэёт падшогъ биёв гуфдире. Себэхьмунде

падшогъ э чуыл министргой хуышдеревоz рафд э хьомум, тен хуышдере шушд, 40 бенд муй хуышдере эз шуне гировунд, сэглэт 10 омо поисд э пенжере.

Суретчи омо, мивинуь э у э ю гуфдиригьо пенжере падшогъ невери, е муьглуьжуьзе хьуьри пери вери. Зе 4 доне сурет, э ки падшогъ дарафдени бисдо. Духдер гене геймиш бисдо, э парталгьой падшогьи, рафд нуьшд э сер тэхд падшогьи хуышде.

Суретчи диrowунд суретгьоре, сер зе э падшогъ, но суретгьоре э пушой ю. Падшогъ рази сохд суретчире, фуьрсо. Хэбер фуьрсо, огол зе овурд келегьой шегьере э ён хуышде, гуфди э ишу:

— И 4 сурете могосунит э 4 дервозей эн шегьер, э ён эн гьер дервозе е темизе нун фурухдегориш бугу, е билогьиш. Эри одоми шегьери нуниш, гловиш э пулевоз, эри гьэрибе одоми э гьовои. Э гьер дервозей эн гьопу 10 жоллодиш поюгу. Гьерки э сурет денишире ох кеши, гуьруьтгу биёрутгу инжо.

Хэбер дуьм ишмуре эз падшогъ. Домор мугую:

— Гьэруьс э эвир э бу верафдгьо те кей нидиров?

Варафд э пилеконгьо, раси те гьэревошгьо, пуьрси:

— Эжи бике? варафде огол незенит?

Гьэревошгьо жугьоб дорут:

— Имуре бике ихдиёр недори те ю фураморе эри варафде э кию. Кор энү зэхьмете кори.

Падшогъ мугую:

— Гьечуниге варам вуьнуьм.

Гьэревошгьо гуфдурут:

Э иму гьэдэгьэ зери, гьерки верома и сэгьри бешмэгьэ гирит эз сер ю зенит. Мегьилит верома-ре, хьолме гурунди.

Падшогъ мугую:

— Шев эдее себэхь бире, ишму семе верайт ви-

нишит. Гъэревошгъо меравт, миденишуът мивинуът, э бу е киш веи нисди. Падшогъиш мерав э бу, мивинуъ духдер э лиловуй эн бу шоле кеменд сох-ди, вирихде.

Мугую:

— Эз бебешу э зарбевоз овурдем духдере, бебешу э фендевоз вирухунди.

Падшогъ э глѣтоши геймиш бире, жоллодгъой хуъшдере вегуърде, рафдуът э хуней бебей духдер. Оммо чум бебей духдер у шев гъе э рѣхъ чодур эн духдере овурдегоргъо дебу.

Гъопу куфде омо. Бебей духдер хѣбер бире, шори-шори вѣхуъшде ведарафдени эри гъопуре вокурде. Себѣхъ биребу. Гъопуре вокурде, мивинуъ падшогъ, домор ю, э глѣтоши геймиш бири э 10 до-не жоллодевоз. Амбар мѣхътел мунде пуърси:

— Хѣйр гердо и тегъер оморемун ишму, оммо чумме эз шовуревоз э рѣхъ ишму дери.

Падшогъ э глѣтоширевоз жугъоб до:

— Туъ э ме луб буррай. Гъейсѣглѣт ебо духдере ди!

Бебей духдер мугую:

— Эй падшогъ, бугъо-небугъойме е духдер бу. Эз езугъэ бирорзерейме журо сохде, ди глѣруъс сохдей берде, гене чуй духдер хосде туъ эз ме.

Падшогъ э хъуършевоз кеши шимшиле гуфди;

— Туъ э фендевоз луб гуърдей, гъейсѣглѣт духдере ди!

Зе шимшиле эз сер мерд, венгесд э хори. Гъэдегъэ зе э жоллодгъо венжуънуът мерде гъингъэре хуно, дешенуът э пушой сеггъо.

Падшогъ бисдо делуъ, сер-сери. Оворе бисдо э песой духдер, гуфди:

— Чор тараф глѣуълеме мигердуъм, э сур духдер нерасире нипоюм.

Э глѣвдоли геймиш бире падшогъ миѣфдону э рѣхъ. Амбаре вѣхдгъо гешд, пул-хѣржиш варасд.

Омо раси э духдер падшогоь биригьо шегьер. Падшогоь лап тисне бу, вемундебу. Эз дервозей шегьер э диромореки мивуьнуь э лэглэй дервозе поисдет одомигьо эдете тозе сипре нун фурухде. Е хубе раче буьлогъиш гъисди э ён ишу.

Падшогоь мугую эз нуновончи:

— Ме е гъэрибе одоминуьм, пулме варасди, е лугъэ нун, е дугъ глов доре глэмел миёвми?

Жугъоб дорут:

— Эри гъэрибе одоми чендгъэде нун хурд, чендгъэде глов гъенжи э гъовоини.

Норут э пушой ю нун, гловиш хурд, суьрой бисдо. Водо хуьшдере падшогоь эри рэхъэти сохде. Хуьшдере водоренге э чум ю вохурд сурет эн духдер. Усэглэт эз кон дуьл ю е ох варафд. Гъе у сэглэт жоллодгьо гуьрдуйт уре, гуфдурут:

— Э ки падшогоь биё биёй!

Минет сохд э жоллодгьо юре э ки падшогоь неберуйт:

— Э жигей пул воисдениге парталгъой мере векенит.

Жоллодгьо гуфдируйт:

— Нэгл, э иму буйругъи. Гьерки э и сурет денишире ох кеши уре биё э ки падшогоь биёрим.

Бердуйт расундуйт э ки падшогоь, гуфдируйт:

— И ох кешири.

Духдер диремунде падшогоье шинохд. Тапшуьрмиш сохд э жоллодгьо ире э е сэхде гъомбур мидешенит. Глэдот гъисдигъоре хуно се гуьрвенке нун юреш мидит, глов юреш.

Хэбер дуьм ишмуре эз кукглэмле. Духдере гемичи вурухунденге вогошд дуборе э ветэгъэ. Е дес парталиш офд эри хуьшде. Венуьшд э кул глэсб хуьшде, гуфди:

— Чоркиной гъуьломе мигердуьм, э сур одохлуйме нерасире нигъилуьм.

Кукглэмле амбар гешд. Пулгъоюш варасд. Глэсбеш

фурухд, пуле хэржи сохд. Мунд гловдол. Оммо гуьл-дугмей жовогьилете пэхьни сохде гьишди э зир синей шей хуьшде. Кукгьлэмлеш омо раси э духдер падшогьи сохденигьо шегьер, э сер энущ омо у кор, э сер эн падшогь оморигьо. Кукгьлэмлереш гуьрдуйт бердуйт э ён падшогь. Дире сэгьлэт сэхд. шори сохде э дуьл, буйругь до:

— И куке себэхьмунде чой, пишней хурек, шохьонгум юре воисденигьо чи мидит. Оммо э песою жоллодгьо гешдени, расди куке инжимиш несохдени.

Хэбер дуьм ишмуре эз гемичи. Гемичи рафде э ки дедешу, гуфди ихдилот тозе одохлуре. Дедешу кура сохде гьэруьс-дудере, гьунши-мэхьэлере, э гьовол-зурневевоз миёвт э гьэрогь дерьёгь, гьэруьсе эри берде. Миденишуьт мивинуьт неки гьэруьс, гьич гемиш веде нисди. Гемичи муфуруху гьисд-нисд хуьшдере, ветэгьэй хуьшдере, геймиш мубу э гловдоли, миёфдону э рэхь э песой духдер. Пул ю марасуь. Гисне-тешне миёв мирасуь э духдер падшогьи сохденигьо шегьер.

Гемичиш нун, глов хурде, суьрои бире ведорени хуьшдере эри рэхьэти сохде, чум ю мохуру э сурет, е лугьонде ох мекошу. Гемичиреш миберуьт э ки падшогь. Духдер мишиноху гемичире. Уреш мидешенуь э сэхде дуьсдогь, э ён падшогь.

Хэбер дуьм ишмуре эз кук падшогь, эз сэхьиб 40 инчэгьуьзгьо. Кук падшогь мирав мирасуь э ён бебешу, мугуь:

— Бебе, э сер дерьёгь, э гьэд е геми е духдер э ме ов офдори, э гьич падшогь недеригьо сурети. Гьосигьо-чумгьою эдее одомире хурде, тэгьрифиюре э гофовоз доре варасдени нисди. 40 бенд муй ю зари-суьрхини. Хосденуьм эз туь жон бебе, гьисдагьо гьушунтуьре, лов-лешгерттуьре, туп-тупхонейтуьре э гьовол-зурневевоз э сер дерьёгь мифуьрси, небуге нисе оmore.

Падшогь э гофгьой кук хуьшде денишире мэхь

тел мунд, э минет кук денишире шор бисдо. Буйругъ доки, гъемей шегьер э пушорэхьи духдер биёвгу. Оморут э жиге геми, мивинуът неки духдер, 40 инчэгъуызгьош ве́ди нисдуът. Гъемееки дуьлхуьрд вогошдут. Кук бисдо делуь-дивоне, гуфди:

— Бебе, де эз ме туьре кук нибу, ме эдее э песо́й духдер оворе биренуьм.

Кук э минетгъой бебешу неденишире, вегуьрд рэхъ хэржи эз хазине хуней бебешу, офдо э рэхъ. Гешд гъуьломе, пул ю варасд, омо э духдер падшогъи сохденигъо шегьер раси. Иш омо э ён дервозе, хурд, нуьшд. Сурете дире е келе охиш кеши. Иреш гуьрдуйт, бердуйт. Падшогъ буйругъ до иреш у жо́гъиле дуьсдогъэ хуно, кукгъэмлей хуьшдере хуно эй дошде.

Хэбер дуьм имугъой ишмуре эз хьэрембоши. Хьэрембоши десе микешуь духдере эри гъэл гуьрде, гъечу мидануь духдер э кешею дери. Хэбер мибу, миденишуь мивинуь геми э хуневоз буёнмиши, гъеме мегъитгъои, гемиш э руй дерьёгъ вери, духдергъо ве́ди нисдуът. Мивинуь эн юш е гуш ю не винию бурра омори. Хьэрембоши мугую:

— Вой эри серме. Ме келей 40 хьэреми бошум, дишэгъли эз меш зурбо бу. Ме согъ мунде руй энудухдере недире нигъилуьм.

Вегуьрд эри хуьшде е дес партел, геймиш бисдо ве́ди́ромо э гъиро́гъ дерьёгъ.

Е кем рэхъ рафд, мивинуь шегьер ве́дини. Мидиров э дервозей шегьер.

Иш нуьшд, хурд, ох кеши. Жоллодгъо гуьрдуйт бердуйт уреш. Падшогъ буйругъ до эри дешенде уре э жуьрое гъомбур.

Ченд салгъои имугъой духдер инжо эдее падшогъи сохде. Падшогъ буйругъ до э шегьер, себэхъ келе мейду вокурде оморенини, эз 7 сале звер мерд-зен кура бугу. Ме себэхъ келе шеригъэт сохденинуьм.

Доргьо гъурмиш сохде омо. Падшогъ э гъирмизии геймиш бисдо. Чуьл министр э иловлей ю, жоллодгьой падшогъ хьозур пойсдуьт.

Нуьшд падшогъ э сер тэхд. Буйругъ до суретгьоре эз дервозегъо вегирит биёрит гуфдире.

Суретгьо э сер стол падшогъ веноре омо.

Дуьсдогъгьо э гъомбургьошу э фикир-хэёл деруьт. Нисе дануьсденуьт падшогъ ишуре эри чуь гуьрдиге, чуь мисохуге э ишуревоз.

Огол зере омо дуьсдогъгьо э пушой падшогъ. Гъушун ве рэглиет падшогъ гъеме э томошей.

Эвели дуьсдогъ гъерой зере омо. Падшогъ буйругъ до э жоллодгьо:

Кешит гъилинжгошмуре! Эй эвели дусдогъ! И шимшилгьоре дирей. Расде мугуи, негуфдириге и шимшилгьо гъеме эз герден туь расиренини.

— Расде мугуюм огъойме падшогъ, оммо меш нисе дануьсденуьм мере эри чуь дуьсдогъ сохдейтге

Падшогъ мугую:

— Туь э и сурет денишире ох эричуь кешири?

— Падшогъ согъ гердо! Ме падшогъ эн филон вилеестуьм...

Гъечи мисоху гъеме ихдилотгьоре эз сер те эхир, чуьтам бириге.

Падшогъ пуьрси:

— Гъич туь э духдер дес незерей?

— Дес хуьшдереш мере гуьрде негъишд. Десе э дуьл хуьшде веноре хъэрой сохд, мугу: „ме биё э эвир вадарам, дуьлме сэхд дорд доре“. Гъе у ведарафдгьо де недиромо. Шовгло гердо э падшогъ, гъечини.

Падшогъ буйругъ до:

— Пой э гъирогъ!

Огол зе дуьимуьн дуьсдогъэ. Пуьрси эзуш, сурете дире эричуь ох кешириге.

Кукгёмле э е дердимендиревоз, э е заруьнжиревоз, эз чумгьою гъэрс рихде-рихде, гуфди:

— И духдер-духдергІэмлеймени. Эз хуней пад-
шогъ э меревоз вирихди у шев. Оммо зулумкоре
гемичи те ме эз гъирогъ дерьёгъ вогошде вурухунд
духдере. Иш гуль-дугмей эну духдери. Ме ох неке-
шире, огъойме падшогъ, де ки биё ох кешуь.

Норени гуьл дугмере э сер эн стол. КукгІэмлере
дорут стул, нуьшунд э гъирогъ.

Огол зерени сеимуьн дуьсдогъэ. Падшогъ пуьр-
сирени:

— Туь эричуь ох кешири э у сурет денишире?

Гемичи гьемере чуьтам бириге еки-еки ихдилот
сохдени.

Падшогъ пуьсирени:

— Э сер эну геми е ченд гиле семе кеф сохди
э уревоз?

Гемичи жугъоб до:

— Эз ме мугу: „эз ме куьнд мийё, хуьшдере э
дерьёгъ мидешенуьм“. Меш эз терс дес незеруьм.

Гемичиреш поюнд э гъирогъ.

Огол зере омо чоримуьн дуьсдогъ.

Туь эричуь ох кешири сурете диренге?

Чоримуьн дуьсдогъ, кук эн падшогъ, сэхьиб эн
40 инчэгъуьзгъо гуфди гьеме гъозие-гъэдер хуьш-
дере ве шовгІо сохд, гъич дес юш нерасири гуф-
дире э духдер.

Кук падшогъиш нуьшд э гъирогъ.

Огол зе пенжимуьн дуьсдогъэ, пуьрси:

— Эричуь ох кешири?

Пенжимуьн дуьсдогъ—келей хъэремигъо, гуф-
ди чуьтам ю э 40 хъэремиревоз э сер дерьёгъ гуьр-
дебируьтге сэхьиб эни сурете э 40 инчэгъуьзгъо-
ревоз, ве чуьжире луб бурриге духдер э ишу.

Падшогъ пуьрси:

Туь келей хъэремигъо, келе лути, чуьтам биё бу
э духдер дес незери.

— Э жунтуь падшогъ, сер имуре э эгъуьлмен-

диревоз пучунд, э биинсофиревоз э эхир иму веда-
рафд.

Иреш нушунд э сер стул.

Падшогъ вэхуышд э пой, келе-келе гуфди:

— Ой эл-жэглмет, ой гъушу, ой лов-лешгер! Теи-
мугъой ижире келе шериглэт э е падшогъиш не оф-
дори. Ме имуруз суьфдеи гиле эдем шериглэт бур-
ра, ижире кор оmore офдоре.

— Эвели дуьсдогъэ, падшгъ эн филон вилеете,
эри эни кор тенбихъ сохденуым, ки духдерглэмлере
эз севгили хуыште э зулумевоз эри журо сохдеи,
бебей эн духдере эри э у жире зулумевоз куышдеи,
уре суьфде э дор кеширени, песде жендек юре э
пушой сеггъо дешендени. Чув гуфдиренит эри ижи-
ре техсирноме, жэглмет?

Жэглмет гъеме э е лэглэ хъэрой дешенде, гуфди:

— Амбар хубе, дузе шериглэти. Зигъо падшогъ!

Сеимуын дуьсдогъэ-гемичире, юре унгъэдэ гъэгъ
дореки жиге, ужире кукке эри э руй дерьёгъ вегъиш-
деи, зен юре есир бердеи, эри энущ буррани гъе
ужире тэхсири.

Жэглмет рази бисдо.

Падшогъ вегуьрд эз сер хуыште тоже, чуьл бенд
муй зари-суьрхию веде бисдо, мугу:

— Ой кукглэмле, менуым у духдерглэмле туь геш-
денигъо. Бовор сохдениге туь э ме, э покиме, э ме
туьре гъэдерсуьз хосдеи ве имурузине силисгъо, ме
энтуьнуым туь эн ме.

Кукглэмле гуфди:

— Мере э туь бовори ве ихъдибори нибисдо-
ге ме ингъэде э песой туь есир бире эз и улке э у
улке ниёфдорум.

Кукглэмле зури-зури куьнд омо, гъэл дешенд э
герден духдер, сэхд моч сохдут екире.

— Эй министргойме! Вегирит килэхъгъошмуре
эз сер ишму, - буйругъ дорени духдер.

Эвруьшуьмие муйгьой эн 40 инчэгъуьзгьо фура-
моренуьт э душгьошу.

Эз кук падшогъ гуфдирени:

— Ой кук падшогъ, эз туь э ме беди небири,
эз меш э туь беди нирасуь. Чувтам хуьшдере дош-
демге, 40 инчегъуьзгьойтуьреш гьечу дошдем. Во-
гордунденуьм э туь инчэгъуьзгьойтуьре.

Имугьой эй келей 40 хьэреми! Мегуки энжэгъ эз
дес мердгьо миверов лутииш ве игидиш, эз дес зен-
гьо ниворов гуфдире. Имугьойле дануьсдими гьисди
гуфдире зенгьо эз мердгьош зиёди? Э хотур расди-
ре гуфдиреи туь бэхширенуьм жун туьре. Оммо де
гъэчэгъи месох. Биё гьер мегъ эри туь эз хэзиней
падшогъи пул бер эри зигьисде.

Духдер хэбер вегуьрд эз жэгьмет:

— Эришму и шеригьлэт чувтам омо?

Жэгьмет э е лэгьлэ жугьоб до:

— Амбар хуб, амбар дуз!

Духдер руй бисдо э ки жэгьмет, гуфди:

— Ой жэгьмет! И тоже эз сер ме вегуьрдем но-
рем э сер эни стол, де тоже э сер ме нивенуьм. Эге-
нер разинитге ишмуре шуьвер ме эришму падшогъи
сохде ме эришму бике, поисденуьм, небуге согъбо-
шит рафденим.

Гье у сэгьлэт жэгьмет э е лэгьлэ жугьоб до:

— Амбар разиним. Бигьил шуьвер туь падшогъ
бу! Туь бике эриму.

Гьэруьси нушунде омо. Чуьл руз чуьл шев ну-
гьоре-зурнов зере омо. Дуьсдогъгьо эз гьэ-
земетгьо рохьо доре омо, гьэрдгьо, налоггьо бэхши-
ре омо. Духдергьлэмлеш мегьр сохде э кукгьлэмле до-
ре омо.

Овосуней Рустам—Зол

І бəхш

Рустам дерс вегуьрд сениглат бебешуре, эн Золе — пегливонире, гуфди:

—Ме имугьой хундем верасдем, вокунум партаал мере, венуьшуьм э глэсб ме, черх зенуьм иловлей глүьломе, вуьнуьм чүь хэбириге эз дуьньёгь.

Геймиш бисдо э гьэргьи-пулат, бесд ерэгь-седэгь хуьшдере, глэсбе егьер-егьерлемиш, гьэшов-гьэшовлемиш сохд, гурундире но, уьнгуьлире гуьтермиш сохд. Э глэсб хуьшде венуьшде Рустам ниет сохд, ки те чор киной глүьломе негердуьм, ме нивогордум гуфдире. Э зир Рустам дебугьо глэсбиш ужире глэсеб бу, глэсбгьойге э хьофд руз буррамбугьо мемзуьле у э е руз буррамбу. Уре гьечи э сер глэсб диренге жигер эн пегливугьойге ярамиш бирембу.

Офдо Рустам э рэхь. Гежени геже димеди, гуьндуьзи гуьндуьз димеди, боши естугьэ вермеди, гуьзи юхуе вермеди, дерде гирифдор улди, чох ви-леетлери гезди, бохди дуьньёнуьн шарине, бо.уб гуьрди ики мемлекет гьолубдуьр.

Глэсб Рустам хьофд руз рэхь кеши, оммо дирногь глэсб э хори нараси, эз сер мегьитгьо рафд. Э хори сер-сереки мегьитгьо дечирей. Амбар мэхьтел мунд Рустам. Раси э е шегьер, мивинуь гьопугьой эн дервозегьой шегьер рохьои. Диромо э шегьер, мивинуь шегьер амбар зурбое шегьери, э е мегь — дуь мегь э гешдеревоз верасденибу. Е руз те пешней гьей сохд глэсбе раси э миглей шегьер, мивинуь э минжи шегьер, иловлею мар-мар даш гуьрде, чор киной ю э гуьл-гьуьзуьргуьл ве рихьон буетмиш е зурбое чор-хэвуьз билогьи. Пов ю те унгьэдер тов-тов, руьгь-руьгь дорени, чум одомире лилов берде, хурденге э жун одоми руьгьэре хуно вогосире, шекуьл инсон э

гузгире хуно ве́ди бире. Мэхьэл нума́з бу. Фурамо. Рустам э́з глэ́сб, деспсй хуы́шдере шу́шд, нума́з хуы́шдере гы́лмиш сохд. Ге́не хуб де́ниши фем сохд иловлей шегьере, гъэд шегьере, кучегьой шегьере, те кишдибэнд ги́ев веромори. Оммо э хори́гьой Шу́ым ве Ру́ymiш э и гуы́зели хуне́гьо, э и бэхдевери гъэ́легьо воку́рде несомори. Туку́гьо гъечу хьэ́рзoi, мол пури, э гъэд ишу, э сер гъэ́фесгьое энгуы́шд туз нуы́шди, э хуне́гьо, кучегьо, туку́гьо инсон неде́ри. Хьэ́йвонетгьо, жейронгьо, говкуы́гьогьо эдете савзе хурденуы́т гешде э гъэд шегьр. Амбар э фикир, э хэ́л домунде, Рустам гуфди:

— И чу́ь гъозие—гъэ́дери,и чу́ь муы́гуы́жувзи ме диренуы́м. Хэлгъ, Зол бебейму э́з ме ни́гуюми, ту́ь пегъливон, кук чу́ьмени бе́бе биреки, ужи́ре виле́те ви́ни, э сур ю не́раси?

Рустам егьере э́з кул глэ́сб вегирдебу, глэ́сбе эри хурде рохьо доребу и фикир омоки э ду́ьл ю, вэхуы́шд гъеебо, глэ́сбе егьер вено, венуы́шд э глэ́сб, гешд гъэ́риш шегьере. Не е доне инсон офд, е кор-сур дану́ь, не е дер-гъопу офд килит вери. Хэ́йли зе́веро ве́рафде, миденуы́шуь мивину́ь э зе́версер шегьер е гъэ́ле ве́ди бисдо. Глэ́сбе гъей мисо́ху мурав э зе́версер шегьер, э догъ, мивину́ь е зурбое, гъуы́нду́ьре гъэ́лечеи, э пушо́й э́ни гъэ́лече инсон ченд е мужине ве́ди бире, оммо э гъопу́й гъэ́лече е килит вери, келейо́ре гъэ́дер нисди. Рустам пою́нд глэ́сб хуы́шдере, фурамо э́з глэ́сб, гешд песо-пушо́й гъэ́лечере не е доне одо́ми офд, не е рэхъ, не жилгъэ, не глэ́релугъ офд э гъэ́риш гъэ́лече эри де́рафде. Воро́мо гъэ́гьр э́н Рустам, гуфди:

— Э́з ме ни́гуюми Зо́л бебейму, ки ме ту́ьре дошдем келе сохдем, нум ту́ьре Ру́стам кук Зо́л гуфди́ренуы́т, гъе э́з суы́фдеи руз ве́дарафде́й э ов, куы́лбош вогошде́й?

Оммо Рустам ужире дерс вегирдебу, э гъэд э ну дерсгъой эн у хьофд киньёт дебу. У э гъевели киньёте э хундеки гъувот эн е догъ дироморембу э у, э дуьимуьн киньёте э хундеки, гъувот дуь догъ дироморембу, гъечи э у гъувот эн хьофд догъ дироморембу. Хунд суьфдеи киньёте, гъувот эн е догъ диromo э ю, гуфди:

— Эй фелег, мере эз нисд жиге гъисд сохдейгъо, ме эри етим-бичоре кумекуьм, эри хунриз дуьшменуьм, туь гъувот деша э гъулме и килите сов сохум, дарам э дору, э сур эни кор расуьм!

Дес шенд э сер килит, дартмиш сохдгъо килите, гьер тикей ю э е дере лов-тум бисдо, дервозегъой гъэлече бирден вокурде омо, раси э дивор. Мивинуь ченд тебэгъэи гъуьндуьре раче хунегъо дери. Э минжи хъэёт е раче чорхъэвуьз билогъ дери. Оммо э расдилой хъэёт не э чепилой хъэёт э сожингъорев оз ух дечире омори, бузгъой эн гъеме ухгъо хунини. Бесд гъэсбе э хъэёт, верафд э гъэлече, мивинуь гъэриш утогъгъо лос, эдее тов-тов доре, верафондеи, гебегъо-холигъо мэхбере хуно эдете товдоре, шэгъмгъо эдее сухде, тути-гъуш э гъэфес суьрхи эдее хунде. Ингъэдер гъэд хуне рач вараондэ гъисди одомире гъэйб, сегъм шишире, пой норе хъэйф оморе. Мивинуь, э сер эн стол е сини гъош вери, э сер гъош е гусбенд-бирьён вери. Эз гъошиш эдее бугъ вероморе. Рузиш шохъонгуми. Е-дуь чопологъ эз гъош хурд, е тике эз гусбенд хурд, гуфди:

— И гъош тозеи, сэхьиб эни ире эри хурде миёв. Меш пэхъни бошум, гъэсбмереш пэхъни сохум, винуьм эри и гъоше хурде ки вероморениге?

Е лет дервозоре гъишд нимелит вокурде, е латигере зе э дивор, гъэсбе бесд э песой ёне, нимелит вокурде дер, ю э ки гъэсб пэхъни бисдо. Суьфделе гъовой рузгор торик биребу, менг хуьшдере бирмундебу, хори зимицерзе хуно лерзи.

— Огъ, гуфди Рустам, и оморенигъо гьерки
гъисди сэхъиб эни гъэлечеи. Эз тирак дерв зе ми-
денишуъ мивинуъ еки э сер глѣсб эдес оmore,
шекуъл эни эз шекуъл ю кем нисди, э зир ю де-
ригъо глѣсбиш эз глѣсб ю кем те нисди. Э жендек ю
е ченд ух дери. Пѣтлуъ оmore э пушой дervозей
гъэлече расики, мивинуъ килит сов бири, дervозей
гъэлече вокурде омори. Десе зе э зани хуъшде,
гуфди:

Ох, килитмере хуърд сохдегориш э дуьнѣгъ
биребей?

— Диромо э кул глѣсб э хѣт, фурамо эз глѣсб,
ухгъоре ведешенд эз жендек хуъшде, вешенд э сер
хѣрегъой ухгъо, эз жендек глѣсбиш эдембу билогъэ/
хуно хун тигъи бире эз ухгъо. Суймиш бисдо, де-
шенд хуъшдере э хъэвуъз, хос-соф бисдо ведиро-
мо. Ведешенде ухгъоре эз жендек глѣсбиш, е ченд
гъоб эз глов чорхъэвуъз билогъ мидекуънуъ э сер
глѣсб, глѣсбиш хос мубу. Деберд глѣсбе э жигей ю
динж сохд. Веромо э гъэлече. Диромо э у утогъ.
Рустамиш ведиромо эз песой дervозе, верафд э
гъэлече, поисд э песой дер утогъ. Кук миденишуъ
мивинуъ эз глѣш юш хурде омори, эз гусбенд юш.
Десе зе гене э зани, гуфди:

— Эй первордигори глѣлем, ярам Рустам эз
деде бирибу?

Рустам гъелуъсди диромо э утогъ гуфди:

— Салам алейкуъм, кук!

Кук мѣхътел мунд, жугъоб до;

— Алейкуъм салам!

Рустам гуфди:

— Гу ебо эри ме, туъ кини? И чуъ хъол, и чуъ
гъозие-гъэдери? Туъ нум Рустаме эри чуъ гуърди,
Рустам кини?

Кук жугъоб до, гуфди:

— Ебо нуъшим эеки нун бурим, хурег хурим,

песде гъозие-гъэдер эни шегъере эри туь ихдилот мисохум.

Рустам гуфди:

— НэгI, э хурде расире мубу, егиле гъозие-гъэдер эни шегъере дануьсде воисде мере.

Хурег мунд, кук сер гуьрд гъозие-гъэдере эри гуфдире, мугу:

— Гуш вени кук! Ме кук падшогъ эни шегъеруьм. Бебеймуре эз ме бэгъэй е духдериш бу. Духдер эз меш рач бу. Хэлгъ шегъер имуш гьер мерд э песой кор хуьшде бу. Кимигъо богъбони мисохд, кимигъо ранжбери мисохд, кимигъо севдегери, кимигъо ту-кончини, сенигIэтиш мисохд. Хьуьрмет, девлет шегъер имуре гъэдер небу. Е руз бебейму огол зе хьофдод министиргъой хуьшдере, гуфди эз угъо: „эриме е меслэхъэт нит, кук мере э ки комини малла нуьм эри дерс вегуьрде?“ Гьемееки гуфдируьт: „э филон жиге, э хьофдимуьн догъ е гъэлечеи, унжо Шейх-Ислам гуфдире е келе мерд дери, эз гьеме хьохмогъой гIуьлом у гIэлими. Эгер кук туь э ки энугъ дерс вегуьрдге е кук туь миверзуь э дегъ кук бире падшогъгъо“.

Бебейму дир несохде э ченд жире бэхшгъоревоз фуьрсо од-мигъой хуьшдере э ки Шейх-Ислам, Шейх-Исламе овурдут э ки бебейму. Бебейму гуфдиреники, дерс кук мере ди, ме туьре воисдере хуьно рази мисохум. Шейх-Ислам гуфди: „Зигъо падшогъ, теклифи туь эри ме эз гьеме пулгъо-мо-лгъо зиёди. Мере эз туь гъичиш нисе воисде, хосдемун ме ини эз туь, мере ихдиёр ди беруьм кук-туьре э кин ме, унжо дерс дуьм, хьофд сал хундеи томом биренге согъ саламат биёрум дуьм э туь“. Бебейму договор нуьвуьсд э Шейх-Исламевоз, еки э бебейму мунд, екиге э Шейх мунд. И гIэсбмеш увэхди дай бу. Дае егьер вено эри ме, партал пегъливониш хьозур сохд, э хьуьрмет-гIуьзетевоз, э гъушу-лешгьеревоз имуре э рэхъ декуьрд. Оморим

расирим э мескен Шейх-Ислам, сер гуьрдуьм эри хунде. Э хундеи ме зирек бируьм, хьэвесмен э хундеи келе бу. Эз бебейму эри ме э мегъию е когъоз иш оморембу, меш эри ю когъоз нуьвувьсдембируьм.

Эз чоримуьн сал шеш мегъ гирошд, эз бебейму эри ме когъоз неомо. Дуьл ме амбар дуьлпесо бисдо. Мугум эз Шейх: „эз бебейму и шеш мегъи когъоз нисди, руьхсет ди мере бурам э бебейму сер кешуьм.“ Шейх-Ислам эз ме гуфди: „мере э падшогъсвоз игъроли, те хьофд сал бегъем асбв, мере туьре эри фуьрсора ихдиёр нисди“. Шейх мегъигеш гирошд, эз бебейму когъоз неомо. Дуьлме эдее пара бирембу. Дироморум э ки Шейх, гуфдурум: „Огъо Шейх-Ислам туьш дануьсдени эз бебейму и е сали когъоз нисди, меш инжо эдее пара биренуьм, хосденуьм эз туь мере руьхсет ди, бурам сер кешуьм э хуне. Песде мивогордум. Шейх-Ислам мугу эз ме: „Ой кук падшогъ, мере дерд эз хуне оморейтуь негуьрди, ме гоф мере дегъиш сохде нидануьм. Те туь гъалим бире ме туьре рохъо доре нидануьм“. Ме дие тоб недорум, гирисдуьм. Шейх-Ислам гирисдеймере диренге, эз ме гуфди: „ведаре э буру, песде дино.“ Ведарафдуьм э буру, е пенж минут гирошде бэгъдо дироморум. Шейх-Ислам эз ме гуфди: „нуьш э жигей туь, имугъой гу винуьм, те туь ведарафде дироморе звер дуьньгъ гъолинд бири, небуге зир эн дуьньгъ?“ Ме пойсдум думит сохдум, гуфдурум: „эз ведарафдеи те дирморейме е муй зир дуьньгъ гъолинд бири“. Шейх мугу эз ме: „баракаллоь!“ Вэхизунд мере эз нуьшде жигейме, вегуьрд э зир ме дебугъо ламбалуше, гуфди: „эз бигъ ме кеширем э зир ламбалуш туь е муй денорем, уреш туь дануьсдей. Дие имугъой хэлеф ме, туь гъалим бирей, рафде мидани. Оммо э сер туь амбаре гъозие-гъэдергъо миёв, э е довгъош э туь уьлуьм нивогосу, туь бесгъун миди. Оммо э дуьнь-

ёгъ Рустам кук Зол ведироморенини, дуьньёгъе
гъуьлп дебисдоге, эз гъуьлп дуьньёгъ гуьрде ча-
рунденигъо, дусд эн инсонгъо, дуьшмен эн девгъо. Е
доне дев э пушой эн у поисде нидануь. Эз у бэгъэй
туь эз екиш нидомуни. Бура, рэхъ туь ник!"

Венуьшдуьм э глэсбме, офдорум э рэхъ. Немух-
тесер, оморум расируьм э куьнди серхъэд иму. Се
руз пой глэсб ме э хори нераси, эз сер мегъитгъо
омо. Дироморум э шегъер, винируьм шегъер гъе э
ижире хъоли, чуьтам туь дирейге. Вероморум гъе-
мин э и гъэлечей бебейму, диренуьм инсон гуфди-
ренигъо чи недери. Дебердуьм глэсбе э товле динж
сохдум. Эдембируьм эз товле ведироморе, е сес эн
ноле дерафд э гушме. Ведироморум мивинуьм муьгъ-
тер бебейму гъолок-шуьл дураз бири. Пуьрси-
руьм: „и чуь хъоли, и чуь гъоziеи? Мивинуьм
жугъоб доре нисе дануьсде. Гъе у сэйэт веровун-
дум э гъэлече, венорум шулпов, кем-кем декуьр-
дуьм э лэглэй ю, э се руз э зугъу овурдум. Пуьр-
сируьм: „и чуь гъоziеи, эжи жэглмет иму, эжи бебе-
дедейму?“ Муьгътер гирид, мугу: „Эз чиме-чим
падшогъ илчи диromo эри хэгъер туь, духдер туьре
э кук ме ди гуфдире. Падшогъ бебешму гуфдики.
иму э чиме-чим падшогъ духдер доре ниданим.
Себэхьимуьн гъушун чиме-чим падшогъ омо э сер
шегъер э довгло. Гъушун чиме-чим падшогъ гъэдер-
суьз келе бу. Гирошд гъэзоблуье женг э глэрей
гъушун чиме-чим падшогъ нен гъшун бебешму. Гъу-
шун чиме-чим шадшогъ венжи гъушун бебешмуре,
шиши диromo э шегъер. Пул-мол хэлгъэ талан сох-
дут, эз келе мерд сер гуьрде те соворе глэил
венжируьтгъоре венжируьт, угъонигире бердуьт э есир.
Бебешмуре, дедешмуре томом гъумолет ишмуре
куьшдуьт, хэгъер туьре бердуьт э есири, эри кук
чиме-чим падшогъ“.

Сениглэт ме имугъой ини, ме гъер руз себэхь-
мунде рафденуьм э сэрхъэд чиме-чим падшогъ, де-

рафденуым э женг э гъушун юревоз, ме зеренуым-
гъо муърдени, э ме не э глѣсбме расиренигъо ухгъо
домундени э жендек иму, эз довго вогошденге
оморенуым инжо э гъэлече, ведешсденуым ухгъоре
эз жендек иму, э и глов хъэвуыз тен мере шушде-
нуым, эз у глов э тен глѣсбиш декуърденуым, гьер
дубеки хос-соф биреним. И глов хъэвуыз — глов женне-
ти. И хэрегъой ухгъо э и сер не у сер хъэет де-
чире гъисдигъо эз жендекме нен глѣсб ме ведиро-
мориго ухгъои. Ижиреи гъозие-гъэдер иму, ижиреи
сениглѣт ме. Имугои вегирим чимуре хурим.

„Мисмиллогъ“ сохдут, хурдут., Эрхъамдублилогъ“
сохдут, поисдут. Рустам гуфди:

— Эй кук падшогъ, менуым Рустам кук Зол, э
тилисим Шейх-Ислам ведиромориго. Имишев хисим,
эгер туь мере ихдиър дориге себэхь ме мурам,
фердошев хэгьер туьре миёрум.

— Доренуым бирор, туьре ихдиър, — гуфди кук
падшогъ.

Имишев хисируът, себэхьмунде торики-товуши
вэхуьшдуйт. Рустам дерафд э товле э ки глѣсб.
Глѣсбе гъэшов-гъэшовлемиш сохд, мохбур-шол инен
молелемиш сохд, егъере вено зир тенги, звер тен-
ги сэхд бесд, геймиш бисдо э гъэргъи пулат, сул
эёгъэ дено э зонгу, согъ эёгъэ гуьтермиш сохд,
рохъо сохд, сер глѣсбе. Глѣсб суьфделе э рэхь офдо-
ребу, кук падшогъ пенжерере куфд.

Рустам гуфди:

— Эле, э хъисобевоз пешму бири мере эри их-
диър дореи, хэгьерюре эри овурде. Гуйге ме хэ-
гьерюре согъ-саламет овурде нирасунум.

Вогошд Рустам, кук падшогъ мугу:

Рустам бирор! Ме дануьсденуым туь эдее раф-
де, хэгьер мере овурдеш миёри, оммо хэгьер ме туь-
ре нисе шинохде, унегуьре у э туь бовор нисоху.
Ги и энгуьшдери мере, хэгьер ме э дес туь офдоре
мэхьэл, энгуьшдери мере бирмун, гу, ки ме дусд эн

бирортуьнуым, мере бирор туь фуьрсори туьре эри оворде. Ме Рустам кук Золум. Дие бура рэхьник!

Рустамиш — „согъбоши“ гуфдире офдо э рэхь. Дуь гъирмож кеши э глэсб, раси э серхэд чиме-чим падшогоь. Э гъирогъ шегьер е билогъ бу, мивинуь э сер билогъ дуь раче духдерлегьои, э дес еки хьофдофой суьрхи дери, э дес екиге совучей суьрхи.

Э дес хьофдофой суьрхи дебугьо хьофдофоре глов пур сохдебу, дуьимуьн духдер совуре деноребу э билогъ. Рустам омо поисд э ён билогъ, эз хьофдофо э дес деригьо духдер гуфди:

— Э духделе, эз у хьофдофой туь е кем глов ди хурум! Духдерле э текебуриревоз жугьоб до, гуфди:

— Хьофдофой ме э буз кес верафде глэмел ниёв!

Рустам хьуьршлемиш бисдо, шенд десе, гьул духдере гуьрде эз бине ведешенд. Духдер офдо муьрд. Дуьимуьн духдер пур сохдебу совучере эз терс „ги ху“ гуфдире до совучере э Рустам.

Совучей суьрхи э дес ю дери, Рустам гуфди:

— Гу гъэгъэй, чуй одоминит ишму?

Духдерле гуфди:

— Иму инчэгъуьзгьой эн духдер ашар-падшогоь чиме-чим падшогоь э есири овордигьоим.

Сову э буз вери Рустам дено энгуьшде э лэглэ, э лэглэревоз ведешенд энгуьшдерире эз энгуьшд, дешенд э гъэд совуче, совучере до э духдер гуфди:

Бура гу э бикей туь ижире мерд омо, ижире гъозие бисдо, эз совучеймеш глов хурд, гуфдики и глове не палунде моху.

Духдерле вегуьрд хьофдофой эн у духдереш, совучей хуьшдереш офдо э рэхь, раси э бике. Духдер ашар-падшогоь диремнуде инчэгъузе мэхьтел мунд, пуьрси:

— И чуй ранг-руи, хьэгьергили туь эжи?

Духдер ихдилот сохд эри бике гъозие-гъэдере, мугую:

— Гуфди ки, гу э бикей туь и глове непалунде меху.

Духдер зурбое, хундегор, келе эгъуьлменд бу. Мугу:

— Э и кор е кор дери.

Деберд совчуре э доруни хуне, тешд суьрхире но, совучере тигъи сохд, мивинуь энгуьшдери бирор ю дери. Гье у сэглэт духдер мугую эз инчэгъуьз:

— Зубош совучере глов зе, тозе глов биёр. У мерд унжо мибу. Эз у мерд мигуики, сади пенжогъ митро дуз э лой догъ марай, унжо хэсде вишеи. 150 митро бегъем бире сэглэт э туь расд миёв е келе гъоей мармардаш. Пэсбтуьре мибесди э више, мармардаше мивегири эз жигей ю. Э зир эну мармардаш е сибе дери, миёй гъэриш эну сибере те э сер туь зенжил расире. Зенжил э сер туь расире сэглэт, э ме мэглуьм мубу. Ме зенжиле жумундумки-сэхд ги зенжиле, ме туьре мокошум. Бура дир месох, оммо жон хэгъергилиме и суре дил билсуьн, дудогъ билмесуьн, небу е доне одоми дануьгьо!

Духдер дуборе вогошд э сер билогъ, гуфди и гофгьорэ э Рустам. Глов пур сохд совучей хуьшдере, вогошд. Рустам гъей сохд глэсбе, деберд э више, омо мармардаше вегирд, фурамо. Шевиш омо бисдо. Зенжил жуьмуьсде сэглэт сер гуьрд духдер эй вокошире. Духдер вокоши Рустаме те зверте сер эн Рустам веде бире. Духдер махьтел бисдо мунд. Мивинуь и бирор ю нисди, фикир мисоху: „Эгенер рохьо дорумге гье у сэглэт чэх-чухол мибу, мимуьруь, эгенер рохьо недорумге ёгъиден чихуьб, ёгъмуре дуьшдуьм мибу. Духдер сэхд махьтел муну. Рустам мивинуь духдер поисди, юре нисе вокошире, мугую:

— Э фикир медемун, дузи, ме бирор туь нисдуьм. Ме э дусд ме, э бирор туь э кумеки оморем, э у нишоней энгуьшдериревоз. Беге э энгуьшдери бирориш туь бовор нисе сохде?

Рустам и гофгьоре гуфдире мунде, дуьл духдер олхогьин бисдо. Вокоши Рустаме. Хуней духдер хэвлети. Нуьшдуьт гьердуьеки. Рустам гуфди:

— Э хэгьер дусд ме, и чуь гьозиеи э сер туь омери, чуьтами овхьолет туь?

Духдер гьеме гьозие-гьэдер хуьшдере гоф сохд эри Рустам, песде гуфди:

— Гьетте мере э есири овурде эдембируьт эри кук чиме-чим падшогь глэруьс сохде. Ме гуфдурум, ки е сал м эри бебе-дедей ме ёс негуьрде, ме глэруьс бире нидануьм. Бирор ме увэхд э хьофди-муьн догь эри хунде бу. Ме фикир сохдум, ки те у вэхди белки бирор ме омере ведиромо, мере эз бирор ме е хэбер, е кумеки нисди. Э сер эн сал 40 рузигеш муьгьлет хосдум. Имугьбой 39 рузи бирор-ме омери, э игьоревоз э гьовхо дери. Бирор ме эз игьо одоми амбар венжири, оммо дануьсденуьм бирор ме согьи гуфдире. Имуруз 40 руз бегьем бири. Бирор ме имуруз э довглош неомори. Игьо глэруьсиш нуьшундет, имишев сэглэт 12 домор биё э киме диров.

Духдер геймиш бу э парталгьой глэруьсвори, эдембу шэглме хуно уьшуьгь, менге хуно товуш доре.

Рустам гуфди:

— Гьечуниге кеш пердере, веке парталгьой глэруьсворире, ни э гьирогь, туь воку парталигей туьре, веги эз и хуне э чуь нуьшдиге чум туь. Домор дироморенге кор юре ме бегьем мисохум.

Духдер кеши пердере э глэрелугь, векенд парталгьой глэруьсворире, вокурд е десиге партал, бесд бугьче-ейлугь хуьшдере. Рустам гуьрд зенжиле, духдер фурамо э сибе. Векенд Рустам парталгьой пегьливони хуьшдере, вокурд парталгьой глэруьсвори духдере, нуьшд.

Рустам раче жовонбу, гьем сер-бигь неёвурдебу, эз духдер ашар падшогьиш гуьгчек веде бу. Вэхд

бисдо. Домор дере куфд, диromo. Дес дураз сохд дес глэруьсе эри гуьрде. Рустам гуьрд дес доморе, кешире сэглэт эз бине ведирофдо. Ведирофдоре гъуле зе э дивор вогосунд. Домор офдо, и гъулигей доморе кеши ведешенд э дивориге зе вогосунд, дуь луьнгиюреш пара сохд, екире э е дивор вогосунд, екигере э е дивор. Жендек ю дес-пой невери мунд э хори. Дер хунере эз дору сэхд сохд, зенжиле гуьрд фурамо э ки духдер. Векенд парталгьоре, до э духдер, духдер геймиш бисдо э парталгьой глэруьсвори ведироморут эз сибе, расируьт э више. Гъеле шеви. Рустам духдере венушунд э кефел глэсб, глэсб эз гъовой учмиш бисдо. Кук падшогь-бирор духдер гъэжгъуй глоше э дем веноребу. Симоворе дуьшире чойник э сер дем вебу. Дуьл ю олхогъини. Рустам буш нивогорду, хэгьер юре миёру, гуш ю э дер вери, чум ю э рэхь дери. Е вэхдиге мивинуь хоригъо эдее лерзире. Дануьсдки Рустам эдее оmore. Рустам э пушой глэсб вери, хэгьер ю э кефел глэсб вери диromорут эз гъопуй гъэлече. Кук падшогь диремунде хэгьер хуьшдере учмиш бисдо, фурамо, гъужогъ зе вегуьрд эз сер глэсб, гъулбуин, синесов бисдорут.

Рустамиш фурамо эз глэсб, уш гъулбуин бисдо э угьоревоз, гирисдуьт угъо, гирисд Рустамиш. Хэйли гирисдуьт, Рустам гуфди:

— Дие весси гирисдеймгьо!

Рустам глэсбе деберд э тевле, динж сохд. Дес—руй ишуре шушдуьт, дарафдуьт э утогъгьой падшогъи, нуьшдуьт, хурег хурдут. Хурег хурде бэгъдо духдере э е утогъ дефуьрсорут, ишу гьерки э е утогъ дарафдуьт, хисируьт.

Хэбер эз ки дуьм ишмуре, хэбер эз хуней чиме-чим падшогъ. Бирордоморгъой эн кук чиме-чим падшогъ поисденуьт э лэглэй дер, гъе эдее гузет сохденуьт домор нисе ведироморе. Вэхд эз вэхд гирошд, дере куфдут, оммо жогъоб нисди.

Гене куфдут, жогъоб нисди. Мэглұым сохдут э бебешу, э чиме-чим падшоғь, чиме-чим падшоғь э шек рафд, э мэхьтели домунд. Буйругь сохд, ки дере хуьрд сохит дарайт гуфдире.

Хуьрд сохдут дере. Дироморут, мивинуьт хори э хуневоз билесмори, жендек домор э хорини, дуь дес ю э дуь дивор вогосундеи, дуь лунгиюш э дуь дивор. Зури мэглұым сохдут э чиме-чим падшоғь. Диромо чиме-чим падшоғь мивинуь кукю чор жуьгьи.

—Ох, гуфди чиме-чим падшоғь,—и ченд рузгьо бирор энү э довгю ведироморебу. Имуруз у э довгю неведиромориғь э и фендевоз биребебей.

Чиме-чим падшоғь приказ сохд: „те 70 сале мерд, те 60 сале зен, угьониге эз 7 сале пой ки зенгу гуьрдениге венуьшуьтгу э глэсбгьо, бурайт те пушой себэхь расит э мемзуьл эн ашар-падшоғь, ведабурит иловлей шегьер-энуре. Гьерки эз и приказ песо поисд, у хуне себэхь глэтош деноре оморенини“. Приказ бегьем бисдо, гьушун эн чиме-чим падшоғь ведабурри шегьере.

Гладот Рустам Зол бу эри себэхь е сэглэт мунде миёсде вэхуьшде. Войге эй себэхь ним сэглэт мунде михисигеш. Вэхуьшд ведиромо э буру, миденишуь мивинуь чоркиной шегьере гьушун ведабурри, мугую:

— Ебо гереки мере винуьм, те угьо хэбер бирени дарам гьушуре темиз-гьиршим сохум.

Дес руй хуьшдере шушд, гереки хуьшдере вини, дарафд э товле глэсб хуьшдере эри егьер вёноре, хэбер бисдо кук падшоғь. Ведиромо э буру, иш мивинуь, иловлей шегьере ведабурри гьушун. Мугую:

— Эз Рустам глэйби, те Рустам хэбер бире, дес руй мере шурум, э худой ме ибодот сохум, ведарам гьушуре темиз сохум.

Рустам глэсбе егьер вено. Кук падшоғь дес-руй хуьшдере шушде, хэбер мубу духдер. Мокуну пен-

жерере, мивинуь чоркиной шегьер ведабурра омор-
ри. Ё хээр ой медиров эз духдер, мугую!

— Ой бирор, гъушун шишири имуре. Дир ме-
сох, дарайм э женг.

Кук падшогъ мугую:

— Жон хэгьер, евошлей гоф сох, Рустам неши-
нову, глэйби. Ме фикир сохдем, ки те Рустам хэ-
бер бире офдонум э жун гъушун, гъушуре сейрек
сохум.

И гофгьоре Рустам мишинову, медиров эз тов-
ле, мугую!

— Э ферзендун падшогъ! Ме эз ишму нимсэглэт
пушо вэхуьшдем, фикир сохдемки ишмуре хэбер
несохум, не сегьмит, не лерзит, те ишму хэбер би-
рени ме гъушуре темиз сохум. Ме де пое денорум
э зонгу, рафдуьм гъушуре эри темиз сохде, зу мо-
гордум.

Рустам венуьшд э глэсб, глэсбе жумунде сэглэт,
хэгьер не бирор поюндуьт Рустаме, гуфдируьт:

— Жон Рустам, иму дирейм томошей туьре. Э
пушой туь аслангьо, филгьо довом нидуьт. Угьоре
тур-темиз сохде эри туь е пейле глов хурдеи. Тевэ-
гъэйму ини э туь: имуре воисдени эдесдин дес иму-
ревоз восдоним хун эн бебе-дедеймуре, эн рэглиет
имуре эз у одомигьо, комигьоки рухундет хун эн-
гьоре. Туь пой э хуне, симовор вени, чойнике эсер
дем вени, Гош вени, глоше э сер дем вени. Те
угьо хьозур бире томоше сох е доне одоми э кел-
лей пой вомундениге.

Рустам фикир сохд эри хуьшде, ки гоф энигьо
хьисобини. Фурамо эз глэсб. Хэгьер не бирор гей-
миш бисдорут э гъэргьи пулат, шишируьт рафдуьт
э сер гъушун чиме-чим падшогъ. Рустам чой вено,
чойнике э сер дем вено, глош вено, глоше э сер дем
вено. Вокурд пенжерере мивинуь э лой догъ э сер
пой е доне одоми невомунди, гьеме э сер хори ду-
рази. Э лой гьибле миденишуь э илош одоми не-

мунди. Э лой дерьёгъ миденишуь, э лой хэзири миденишуь, э е жигеш одоми э сер пой немунди. Амбар мэхьтел мунд Рустам мугую!

— Дуьшме немунди, гьеме э хорини, игьо эжи?

— Мифурав эз гъэлече, глэсбе егьер менуь. Сер мигуьруь эз довгlo' сер гуьрдигьо жиге тап те эхир. Се руз се шев мигердуь гъэд мегьитгьоре, бирор не хэгьере ниёфу. Чоримуьн руз, себэхьмунде миденишуь мивинуь э е гъирогъ бирор не хэгьер дурази. Те ингъэдер гъэзоб энугьо э сер гъушун гъизгьин, зиёд бири, эз сер-суи дуь екире нешинохдет, екиреш зерет. Гье у сэгlэт фурамо эз глэсб. Э игьо офдоребугьо жиге е зурбое келе дор вебу. Э биней эн дор векенд дуь гъовре, э расди гъовре бироре дено, э чепи гъовре хэгьере. Гуфди:

— Дие ме э гъэлече нирам, мере е шегьер мунди. Уреш гердуьм, песде бурам э хуней ме.

Венуьшд э глэсб, офдо э рэхь. Амбаре рэхь кеши, эхириш омо раси э шегьер. Шев бисдо. Э гъирогъ шегьер э хуней эн е бобо гъуногъ фурамо.

Хэбер эз ки дуьм ишмуре, хэбер эз падшогъ эни шегьер. Падшогъ эни шегьер гьеми пейгъэмбер бу, гьеми падшогъ. Уре сэхде дендунедерд гуьрдеб-бу. Гьер шев э хуней пейгъэмбер кура мибисдо одомигьо, э нуботевоз раче ихдилотгьо мисохдут, дорд, зэхьмет эн дендуй падшогъ фурмуш бу гуфдире.

Е шев дендуй эн у амбар дорд до, гуфди:

— Эдем муьрде, е раче ихдилот сохит!

Гуфдируьт ченд ихдилотгьо, пейгъэмбер гуфди:

— И ихдилотгьоре ме шиновусдем, эри ме и ихдилотгьо шит оmore. Эри ме тозе ихдилот гуит, белки дорд дендуй мере фурмуш сохдум. Гуфдируьт:

— Жон пейгъэмбер, иму дануьсдегьо, дирегьо, шиновусдегьоре гьемере гуфдирейм, херж сохдейм. Имуре дие тозе ихдилот немунди. Тозе ихдилот ведиромоге эз тозе, гъэрибе одоми медиров. Э ху-

ней филон бобо е тозе, гъэрибе одоми омори эздуре вилеетгъо, ведиромогэ эз у медиров тозе ихдилот.

Пейгъэмбер фуърсо илчингъо э хуней бобо, туыш, гъуногъ туыш биёт гуфдире. Бобо не Рустам э илчингъой падшогъевоз вэхуышдуыт оморут э ки пейгъэмбер. Дироморут э ён пейгъэмбер, салам дорут, элейкуым восдорут. Пейгъэмбер Рустаме нушунд э ён хуышде, хош омори сохд гъуногъэ, хэбер вегуърд:

— Эз жеи туь, эз кигъои. Нум туь чуйни!
Рустам жугъоб до:

— Ме эз хори Эжемуым, эз Золгъоюм. Рустам кук Золум.

Пейгъэмбер гуфди:

— Эй Рустам кук Зол, мере хейли вэхдгъо сэхд дендунедерд гуърди. И одомигъой ме жире-бежире раче ихдилотгъо сохдембируыт. Дорд-эн дендуймеш ведерафдембу эз ёр ме. И одомигъой мере дие тозе ихдилот не мунди. Дендуймеш мере амбар зэхъмет доре. Е тозе ихдилот сох хэлеф ме, белки дендуйме рэхъэт бисдо.

Рустам мугую:

— Огъо, туь гъеми пейгъэмбери, гъеми падшогъ. Ме эз дерсе вегирде эйло те имурузине руз пое э зонгу денорем, хейли вэхдгъои эз хуне ведироморем. Чуй ихдилот шинирем ме, чуй ихдилот гуюм.

Пейгъэмбер мугую:

— Гъечу нэгъ, хэлеф ме. Эй огъден-гъэреден, кем — биш шинире гоф туь, дире кор туь гъисдиге гу, ихдилот сох эриму. Тозе ихдилот эри ме ширин миёв.

Рустам мугую:

— Гъечубуге ме дире гъозие-гъэдере эз сер те эхир ихдилот мисохум эри туь.

Сер гуърд Рустам эз сер те эхир гъемере, чуйтам биригъ, ихдилот сохд эй пейгъэмбер. Чуйтам ю эз хуне ведиромориге, э чуй метлебовоз э чуй

хьол дириге шегьер ашар падшогье. Чуйтам ю духдер ашар падшогье эз есир овурдиге. Чуйтам хэгьер не бирор эз гъизгъини женг, екире нешинохде, куышдетге. Рустам еки-еки гоф сохде гофгьо дерафд э дуьл пейгъэмбер, жендек ю эрэгъ вешенд, муй тен ю биз-биз бисдо. Нечогъ, э хьлов дегешдебугьо пейгъэмбер, вэхуьшд тим-тик нуьшд. Рустам верасд гофгьбой хуьшдере, вэхуьшд э пой, дуь десе вено э сине, сер зе, гуфди:

— Огъойме пейгъэмбер, дендуй туь е бобот рэхъят бисдо?

— Пейгъэмбер мугую:

— Ой Рустам кук Зол. Чуйтуьни бэхдевере, номуслуйе инсонгьо зиёд гердо э глуйлом. Хьол дендуй мере хэбер вегуьрдениге, и ихдилот туь э ме гъечи раси, гъечи денуьсденуьм дендунедерд чуьиге гъич недирем э глуйлом. Имугьбой Рустам, хэлеф ме, туь и омореигьо рэхъ туьре вогошде, у гъэбуьргьбой эн у хэгьер-бироре шинохде офде э ме бурмунде миданими?

Рустам мугую:

— Эри, огъой ме пейгъэмбер!

Пейгъэмбер мугую:

— Эй телмидгьбой ме, вэхд себэхъине озони. Вэхизит гъемееки тен шурим, дес-нумаз имуре вегирим, э худойму ибодот сохим. Дир несохде глэсбгьоре егьерлемиш сохит, нун рэхъи вегуьрде э рэхъ офдоним.

Гуфдирей эн пейгъэмбере дир несохде бегъем сохдут. Пейгъэмбере 40 телмид ю бу. Рустам не пейгъэмбер э пушо, 40 телмид э песо офдорут э рэхъ. Рузгьо, мегъгьо рэхъ кешируьт, э жиге гъоврегьо оморут расируьт.

Эз, у руз угьо муьрдетгьо те имурузине руз ги-рошди хейли вэхд. Э Рустам руш-бигъ мэглуьм бири. Пейгъэмбер не чуьл телмидгьою поисдуьт э иловлей эн гъоврегьо, вегуьрдуьт китобгьошуре, хундуьт хунденире. Пейгъэмбер зе гъирможе эз хок

гъоврегъо. Эз гъирмож эн у хок э дуь тараф бэхш бисдо, дендегъо веде бисдо. Дуьимуьн гъирможе зе жендекгъо вэхуьшд тик поисд. Сеимуьн гъирможе зе э угъо жун диromo.

Хэгъер не бирор дуь эз еки пуьрсируьт.

— Рустам бирор иму эжи?

— Пейгъэмбер гуфди:

— Э дур мегердит, уни Рустам!

Бирор не хэгъер чаруьсдуьт, нешинохдуьт. Пейгъэмбер Рустаме сохд бигъсуьз-муйсуьз, пушотейне-юре хуно. Гье у сэглэт э еки гъулбуин бисдорут. Бирор не хэгъер мивинуьт э гъэл ишу руьш-бигъ вери дери. Мэхьтел мундуьт, гене жейле бисдоруьт.

Пейгъэмбер мугую: эз хэгъер не бирор:

— Ишму мэхьтел эри чуь мундейт?

Бирор не хэгъер жугъоб доруьт:

— Э имуревоз гъулбуин биреbugъо руш-бигъ невери бу, ире руш-бигъ вери. Чуьтам бовор сохим и Рустами гуфдире?

Пейгъэмбер ихдилот мисоху эри энугъо. Угъо екире куьшде бэгъдо, Рустам чуьтам омorige э шегъер ю, чуьтам Рустаме огол зере овурдиге э ки хуьшде эри ихдилот сохде. Чуьтам ю э 40 телмид хуьшдеревоз, э Рустамевоз омorige ишуре эри зинде сохде. Эз умогъой те и вэхди вэхд амбар гирошиди. Э и вэхд Рустаме руш-бигъ омори.

Хэгъер не бирор десе э сине веноре сер зеруьт э пейгъэмбер, гуфдируьт:

— Иму войгей дуьл имуре бегъем сохдейм. Недегъишдейм гъэгър имуре э дуьшменгъой эн ватан иму, рэглиет иму ве эн бебе-дедейму. Иму разиним эз ишмуш, эз гъуьломиш. Чуьтам иму муьрдебиримге, гене жун имуре веги, динж сох имуре.

Пейгъэмбер мугую:

— Чуьн ишмуни игидгъо эз гъуьлом гъечи муьрде рафде гъэмел ниев. Мере е духдери. Бурайм дух-

дер мере э туь глэруьс сохум дуьм, хэгьер туьре э Рустам кебин сохум дуьм.

Вогошдуьт э шегьер бебей кук нен духдер, да-
рафдуьт э гьэлече. Эз хэзине гурундире норут су-
кире вегуьрдуьт. Оморут э шегьер пейгэмбер
расируьт. Пейгэмбер 40 руз, 40 шев глэруьси ну-
шунд. Хэлгь шегьере эз келе те чуйкле глош до.
Духдер эн ашар падшогоье э Рустам тапшуьрмиш
сохд, духдер хуьшдере э кук ашар падшогоь тап-
шуьмиш сохд.

Рустам гьулбуин бисдо э игьоревоз, согъи-сала-
мати гуфди эз хэлгь шегьер. Венуьшунд зен хуьш-
дере э кефел глэсб, офдо э рэхь, эри рафде э
вилеет Зол бебешу.

Ихдилот бежон ве менежон

II бəхш

Сениглат Рустам, эн бебешуре хуно, бу э инсон
зарали зеренигьо девгьо, хьэйвугьоре нисд сохдеи.
Е руз Рустам э дэвгьоревоз вепичире, девгьоре вен-
жире бесгьун дорени.

Эз гьэриш эни девгьо е бала раче девле э чум
ю хуш оmore, зинде вегуьрде овурдени э гьэд
хьэёт эри дошде. Зол – бебешу – ведироморенге э
хьэёт э чум ю вохурдени бала дев. Гье у сэглат
огол зирени Рустаме, келе охмури шенде э ю,
гуфдирени:

– Туь э чуй эгьуьлевоз овурдей и вечей дуьш-
мене. Маре бегем келеи-чуйклеи бире?

Гуьрд Зол бала деве эз дуь луьнгию, пара сохд
шенд. Рустам мивинуь бебешу э ю келе охмури шенд,
эз ю гьэгьри бисдо, юш венуьшд э глэсб хуьшде,
гереки хуьшдере вегуьрд, гьэгьри бире, оворе бис-
до. Рафд э эхир эн хьофдимуьн догь, э эхир серхьэд
ишу. Унжош угьоре е келе гьэлече бу, бине зе

унжо. Зен Рустам не 13 сала кук ю Бежон мундут э ки Зол. Э и мундерезоз унжо Рустам мунд 7 сал. Бежон гьерсебэхьмунде мирафд э медрес, шохьонгум-могошд э хуне. Зол имугьой огьили, тэхьной. Золе пегьливугьой гьисди, оммо Рустаме хуно гьинор-менд нисди.

Келей девгьо мидануь Рустам оворе бире рафде-ире. Меслэхьэт муьнуь эри хуьшде: „Де эзини хав-лети нибу, Рустам овореи, бурайм имугьой э сер Зол. У зулум э иму — э девгьо Рустам гировундигьоре, у гьэргьгьоре ведешеним“. Омо келей девгьо серхьэд Золе ведабурри. Одомигьой Зол серхьэде э гирошдеки, келей девгьо ведабурра пушой эн угьоре, гуфди:

— Ме и караз ишмуре нисе куьшденуьм, песово бурайт гуит э Зол — келешму, ки се руз юре муьгьлет. Ведировгу э довгьо. Эгенер неведиромоге, ме э чоримуьн руз шегьере шиширенинуьм ди-ромени эй венжире.

Вогошдут, мэгьлуьм сохдут э Зол, амбар фикир кешире, гуфди:

— Э и пире мэхьэлме, Рустамиш оворе бири рафди, ме чуьтам сохум?

Ведиромо э мейду, зе тэгьбуьл — нугьоре, гье у сэгьэт гьеме пегьливугьой кура бисдо. Зол вегуьрд пейлей шелбете э дес хуьшде, гуфди:

— Ой пегьливугьойме, хори иму, шегьер иму, хэлгь иму э секонеи де — э сер иму дуьшмен омори: келей девгьо серхьэд имуре ведебурри. Киниге мере хосдегор ведировгу э мейду, восдонугу пейлей шелбете, нуьш — сохугу!

Екиш эз пегьливугьой куьнд оворе, пейлей шелбе-те восдорегор небисдо. Бежон — кук Рустам невей эн Зол — увэхди эдембу эз медрес оворе, вини мей-дуре, дануьсд чуь кориге, гоф несохде гирошд ноисд э гьирогь.

Имбуруз гирошд гьечи. Фердоимуьниш Зол

ведиромо гене, кура сохд пегъливугъой хуышдере, вегуърде э дес пейлей шелбете, гене е доне пегъливу пейлере эз дес Зол невосдо. Имурузиш Бежон эз медрес оmoreки, мивинуь мейдуре. Мивинуь гене эз дес келебебешу екиш пейлей шелбете восдорегор не бисдо. Гене сеймуьн рузиш гъечи. Бежон э желдиревоз диromо э мейду, кеши зэ дес Зол пейлере эри восдоре. Зол сэхд гуърд пейлере, недо. Бежон гуфди:

— Эй Зол, келебебе! И сеймуьн руз э дес туь ме и пейлере диренуьм, эри ки гуърдей туь уре?

— Глэилме, гуфди Зол, — эри эн и пегъливугъо, эри восдорегоргъо!

Бежон мугую:

— Ой келебебе, и се рузи и пегъливугъо и пейлере нисе восдоренигъоре ме эдее диренуьм. Пейлере туь гуърдей эри восдорегор, гьерки восдо пейле эн уни. Менуьм восдорегор, хьэрзо сох пейлере.

Зол мугую:

— Эй глэилме, жендек энугъо гьерки ченд е шалмани, угъо эдее терсире, нисе восдоре, ме э туь, э е тилте глэил чуьтам дуьм?

Бежон жугъоб до:

— Бебей Зол, угъо расде пегъливон нисдуьт, эри хурде пегъливонуьт. Эгенер угъо эри туь, эри хэлгъ жун сухунутге, угъо эз женг, эз уьлуьм нитерсуьт. Ме нум Золе, эн Рустама э хори нивенгенуьм, метлеб туьре миверовунум. Ди пейлере!

До. Бежон нуьш сохд пейлере. Дарафд э хуне, эз сер тен ве пой буенмиш бисдо э гъэргъи пулат, тэхьно, пееде рафд раси э серхьэд. Чум дев э рэхь дери. Эз падшогъ когъоз неомо. Дев эри хуышде мэхьшово сохд: „имугъой вэглдош гирошди, имуруз биё э гъэзобевоз дарам э сер Зол“. Вэхуьшд дев эри оmore, миденуьшуь мивинуь е раче жогъиле

гӀаилле, сиб суархире хуно, геймиш — гейдурмиш
эдее оmore. Сес сохд, гуфди:

— Худо рази гердо эз Зол, эри ме нешдови,
ногъорлугъ фуърсори.

Бежон жогъоб до:

— Зол эри туь негъорлуьгъ не фуърсори, гӀажел
фуърсори.

Дев мугую:

Ме гъечубуге эри туь дес нижумунум, туьре пуг
мизенуьм, мешенуьм э гъовои, э нефесевоз мике-
шуьм мидировунум э лӀгӀӀэй ме.

Сер гуьрд дев эри пуг зере, мивину нӀгӀ, куке
эз жиге жумунде нисе бире, мисмар э тир балуди
зерере хунои. Бежон мугую:

— Ой немерд! Эн игидгъо кесерем — басарам
нибу. Игид лӀгӀӀ мибесдуь десе гъово мивегуьруь.
Биё, и мейду, и туь и ме. Дарайм э куьшдингири,
е туь мидомуни э зир, е ме.

Дарафдуьт э куьшдингири. Дев чендгъаде гуж
зерени Бежоне жумунде нисе дануьсде. Дес шенд,
Бежон, гъе эз гъӀбуьргъӀю зегъо, венгесд деве э
хори. Кеши гъилинж алмази хуьшдере, бурри сер
деве. Бурни — гъулогъ юре жейле бурри дено э
ейлугъ, нишоне эз дев э ки Зол эри овурде. Бесд
бурни — гъулогъ эн деве э ейлугъ, омо э гъирогъ
никере, э ю расиребугъо шӀхдегъой хуне не шим-
шил хуьшдере эдембу шушде, шуьвер гӀэмешу —
эн Бону эдембу э ки Зол рафде. ХӀбер вегуьрд эз
Бежон:

— Туь игӀӀӀере чуь сохде?

Бежон ихдилот сохд гъмере, гуфди:

— Оmoreм, деве куьшдем, бурни—гъулогъ юре
эки бебей Зол эдее нишоне берденуьм.

Шуьвер эн гӀӀӀе мугую:

— Бежон, эри эни кор туь инжимиш мебош.
Бурни — гъулогъ эн деве ме миберуьм э ки Зол,
мугуюм, деве Бежон куьшди. Э дес туь ижире гъи-

нор дери. Дир несохде офдо э рэхь, бура э Эрше-
фиён падшогь. Унжо Эршефиён падшогье е духде-
ри, э рачию э дубньёгь гуьзел нисди. Э сер эн у
омборе пегьливугьо вери, оммо екиш вегуьрде нисе
дануьсде. Э дес туь ижире зурбое гьинор дери, туь
у духдере миери.

Шуьвер глэме Бежоне фурмунде фуьрсо, бурни -
гъулогь деве вегуьрд овурд э ки Зол гуфди:

— Зол!

— Мугу:

— Гьой!

Дуьшмере — деве куьшдем, э сер туь оморебу-
гьоре.

Зол мугую:

— Бежоне недирими унжо?

Мугу ю

— Нэгл.

— Эллегь, — гуфди Зол, — те туь э дев раси-
ре гьечубуге дев Бежоне хурди.

Зол сер гуьрд — сер сине эри куфде.

— Ой Бежон, вой Бежон вой, — гуфдире —
гуфдире.

Фурамо эз тэхд хуьшде, векенд темизе партал
хуьшдере, дегуьрд э сер хуьшде полхол, тигьи сохд
хокистер, нуьшд э сер хинике кинле, э ёс эри Бе-
жон.

Хэбер дуьм ишмуре эз Бежон, шеве — шев
недануьсде, рузе — руз недануьсде офдо э рэхь,
омо раси э шегьер Эршефиён падшогь, шохьнгум
торики зере незере. Бежон фикир сохд эй
хуьшде, гуфди:

— Эдее шев бире, инжо мемзуьл ме нэгл, мокон
ме нэгл, тониш ме нэгл. Ме э чуь рэхьэвоз дануьм
жергей эн коргьоре. Эз гьеме хубики, дарам э чой-
туку унжо жем-жогьил омбор мидобу. Э угьо-
ревоз тониш мибошум, эз угьо мидануьм жергей
коргьоре.

Дарафд э чойтуку, мивинуь инжо 40—50 жогбил дери. Бежон салам до игьоре. Жогбилгьо мивинуь е шэхслуье кук э парталгьой пегьливони, юш омбор рач, гьемееки вэхуьшдуьт э пой, „алейкуьм салам“ вогордундут, жиге сохдут эри Бежон: „Эглеш бирор — гуфдире. Бежоне теклиф сохдут.

Бежон гуфди эз чойчи:

Ой чойчи: эри гьеме иглэре гьисдигьо бироргьо чой деки!

Чойчи декуьрд пейлегьой чое, но э пушой эн угьо. Жогбилгьо и кук э ишу сохдегьо хьуьрмете дире, ишу гьерки э нуботево звэхуьшде дес Бежоне гуьрдени, кош омори сохдени. Жогбилгьо хэбер вегуьрдет, гуфдируьт:

Эй пегьливон — заде, туь эриму лап бешгъэ хубе жире веде бисдори, хэйр гердо туь эз жеи? Инжо оморемнун туь э чуь гьуьллуьги? Бежон гуфди:

— Бироргьо, ебо нуьшит э тегьнимишмуревоз чой ишмуре хурит, шев дурази, ихдилот, суьгьбет мисохим.

Жогьлигьо хурдут чое. Бежон гьишд чойчире гене чой декуьрде те игьо весси негуют. Бежон десе дено э куьф, вегуьрд пенжей эршефире, гуфди:

— Ой чойчи, гу пул туь чендгъэдеиге?

Чойчи гъэдер чой хуьшдере вегуьрд, зиёдие пулгьоре дено э куьф Бежон. Жогбилгьо эз Бежон омбор шори сохдут. Бежон лэглэ вокурде, гуфди:

— Ой жогбилгьо, эз и шегьер ишму чуь хэбери?

Жугьоб дорут уре ки, и шегьер эн Эршефиен падшогьги. Эршефиен падшогье е духдери, нисди э гьуьлом э пушой энду духдер тэглрифлуь бугьо.

Хуней падшогь гисди э миглей шегьер, хуней духдер гьисди э сериней шегьер, э сер догь. Пойней шегьер гьисди дерьёгь. Эз гьирогь дерьёгь те гъэлечей духдер бесде омори тел. Эз гьирогь дерьёгь эз сер тел гьерки э дес ю пергол недери те гъэлечей духдер верафд, подшогь духдере э у

доренини. Ижиреи приказ падшого. Эз гьер вилеет оморенуът э гьержой е пегъливугьо, хубе жогъилгьо, поисденуът эри верафде э тел. Мемзуъл дурази, те нимеш рафдегор нисе бире, офдоренуът муърде. Ижиреи хьол — овхьол шегьер иму. Имугьой гу туь эри чуй оморейге?

Бежон мугую:

— Меш оморем эри тѳмоше сохде. Мере и воисде эз ишму, хосденуъм ужигере э ме бирмунит.

Гьемееки гуфдируът:

— Омон, хьѳйф туьчуьни куки. Рафде э у нуботгьо мепой, туьш пуч мибоши. Иму у жигере э туь ни бирмуним.

Бежон мугую;

— Ой бирору, ме эри э тел варафде нисе гуфдиренуъм, эрилей томоше сохде эдее гуфдиренуъм. Биѳйт виним у жигере, песде гене биѳйм нуьшим, чой хурим, ихдилот сохим.

Бердуът бирмундуът ужигере, вогошдут оморут нуьшдуът э чой хоне, э ихдилот. Нимешев бисдо, жогъилгьо гьер мерд рафд э хуней хушде, Бежон хиси инжо э чой — туку.

Эри себѳхь е сѳглѳт мунде Бежон вѳхуьшд рафд эри нубот гуърде. Руз бисдо. Бисдо сѳглѳт 10. Нугьоре-зурнов зере омо. Падшого, векил, везир нуьшдет э гьейвуй падшого эдете хурденуът, томоше сохденуът. Э сес гьоволу — зурнов кура бисдо гьеме келе -- чуйклеѳ шегьер э томоше. Шон — хьисоб э томоше оморегоре гьѳдер нисди. Хѳлгь мивинуь имуруз э нубот екиш нисди. Е жогъиле раче гѳил, э партал пегъливониревоз, поисди тѳхьно э гузет. Бирден дуь дес хуьшдере лов сохде вешенд хуьшдере э сер тел, у сер гуърд эри верафде.

— Хѳбер эз ки дуьм ишмуре, эз 40 жогъил. И 40 жогъил себѳхьмунде вѳхуьшдуът оморут э чой туку эри чой хурде, эз чойчи пуърсируът:

Шовуне куке чуй бисдо?

Чойчи гүфди:

— Эри себэхь е сэглэт мунде вадарафдигьо не-
смори. Эже рафдиге нисе дануьсденуьм.

Жогьилгьо меслэхьэт сохдут, гүфдируйт:

— Зуте бурайм расим, белки кук э нубот раф-
дебу. Эгер унжо гьисдиге, негьилим варафде, хьэйф
эн у куки.

Видов — видов оморут, расируйт, мивинуйт кук
е пенжогь митро рафди. Омбор э фикир, э пеш-
муни домундуйт. Эдее хьэйф кеширенуйт. Эз угьо
бэгьэй е ченд гьозор одомиш эдете эй кук хьэйф
кеширенуйт.

Кук те ниме верафд. Векил не везир мугу:

— Падшгь, и кук духдере миберуь!

Падшогь хэндуйсд гүфди:

— Гьеле саре жигегьоре бэгьэй неверафди у.
Гьуьндуьре, четине жигегьо мунди. Нидануь ва-
рафде. Эй зур миофдону.

Хэлгьиш дуьле—дэгьдэгьэ денишири э песой кук.
Кук раси э гьэлечей духдер. Музык зере омо.
Хэлгь чек зе, ур-ра дешенд, гьемееки шор бисдо.
Бежон э ён дер духдер расиренге, гүфди:

— Эй духдер падшогь, воку дере!

Духдер жугьб до:

— Пой геймиш бошум, гьейсэглэт дере мокунум.

Бежон недениши, буз пое зе э дер, дер вокур-
де омо. Музыкгьо эдее зере оmore. Хэлгь э шегьер
эдее чек зере, урра дешенде. Духдер геймиш
бисдо. Бежон гьул духдере гуьрде эдее э хуней
падшогь оmore. Э хуней падшогь оморут расируйт.
Гьоволу—зурновгьо поисд. Жэгьметиш лов бисдо.
Гьушуш амбар шор бисдо. 40 жогьил поисдуйт
хэйли жэгьмет лов бире бэгьдош.

— Имугьой Бежон шев—руз э ки духдер бире.
Духдер мугу эз кук:

— Имугьой туь э гьисмет ме офдорей. Э туь

мэглұуми ме кинуымге. Гу туь эз жеиге, эз коми вилеетиге?

Бежон мугую:

— Ме Бежон кук Рустам пегъливон, невей Зол пегъливонуым, эз Эжем вилеет.

Игъо диеш э еки мигърибон бисдоруьт. Эз и сериге Эршефиён падшогоь офдо э фикир, гуфди:

— Эз ченд падшогоьго, ченд падшогоь—зодегъо, беггъо, хонгъо эри духдер ме илчи диромори, ме духдер мере недорем. Э и етте глѣил, эз жинс чо-гъолиге, эз жинс хэрегушиге вегируьм ижире духдере дуьм?

Падшогоь но и меслэхъате э пушой ёндушигъой хуьшде, гуфди.

— Меслэхъэтчигъой ме, дуьл ме амбар дорд доре. Эри эни кор е чоре офим, духдер мере ме эз дес эни нисдиечи хилос сохим.

Меслэхъэтчигъо гуфдируьт эз падшогоь:

Падшогоь согъ гердо, гъеле иму глѣсуьл эн уре нисе дануьсденим, оммо эз руй—беруй иму элее диреним шэхс энуре. Гъемей гъушун, вилеет туь э вихътей эн у ниведарав. Эри уре пуч сохде биё е фенд офде биёв.

Меслэхъэтчигъо меслэхъэт норут эришу ижире: „У имугъой домор падшогоь хъисоби. У глѣре—бир-мурав миёв э хуней падшогоь. Эри эн у е рэхъ вокурде воисде, эз ю бэгъэй эз у рэхъ екиш не-рав. Э миглей рэхъ векендени е лугъонде чол, э сер ю кеширени холинче э миглегъо э русмулегъо-ревоз поисдени. Э гъечиревоз гъемей рэхъа дегуьр-дени э холинчегъоревоз. У омореки э ки падшогоь миофдоу э гъэриш чол, пуч мибу мидомуну унжо. Де эз и чоре бэгъэй де рэхъиге нисди“.

Меслэхъэтчигъо гоф сохдут э падшогоьевоз. Мес-лэхъэт эн угъо бегъем сохде омо. Бежон ерэгълуь—седэгълуь эдембу э хуней падшогоь—хуьсуьр хуьшде оморе, э ужиге чол оморе расиренге, холинче фура-

мо эз зир пойгьой ю, сенгэ хуно офдо э кон чол. Одомигьой падшогь гье у сэглэт сер чоле сэхд сохдут, е зурбое мармардаше веноре э сер ю. Э гьирогь мармардаш е чуйкле сулалаш дери. Падшогь хэбер фуьрсо эй духдер хуьшде. Нум духдер Менежон бу: „ой духдерме, эз у кук туьре одохлу ниюу. Куке дешендем э филон чол. Эз у дес веги. Туьре эз у хубте одоми э шуьвер мидуьм“.

Духдер жогьоб вогордунд: „Ой бебей ме, и ченд салгьо туь ижире гьонун норей э серботи ме. Хун эн ченд гьозор жовонгьо тигьи бири. И кук э шон ме, эз дуре вилеетгьо омори, эз жун хуьшде дес вегуьрде жун хуьшдере э рэхь ме нори. Хилос бири, э гьисмет ме офдори. Ме эз у кук дес нивегируьм“.

Падшогь огол зе овурд духдере, гуфди:

— Эгер туь э сер гофтуь поисдениге мезигь э хуней ме, ведара эз гьэлечй туь, гьэлечей туьре печать зеренуьм.

Духдере пиш сохд эз гьэлече, телгьо векенде омо. Дуьл падшогь сокит бисдо.

Хэбер эз ки дуьм ишмуре хэбер эз духдер. Духдер мумуну э гиристе, чуйк-чуйки. Шев э далде — дулдагьо михисуь, руз э парталгьо, суьрхгьой хуьшдере фурухде. Эри Бежон восдорени хурег, эз у сулай мармардаш эй Бежониш дешендени э чол, юш хурдени.

Гирошд гьечи хэйли вэхд, суьрхгьо, парталгьой духдер верасд, духдер мунд дес тигьи, офдо э кучегьо, сер гуьрд эри седогьо вечире. Э падшогь мэглуюм бисдоки, духдер туь эз хэлгь вечирени, бердени одохлуй хуьшдере хорунде гуфдире.

Падшогь приказ сохд: „гьерки Менежон, духдер мере садогьо до, хуней ю глэтош доноре оморенини“. Дие эз терс хэлгь Менежоне садогьош недо. Гене э хотур кук эз пэхьники дорегоргьо бирембу. Падшогь но э шегьер жансуьзгьо эри э дес доре,

ки духдере седогъо дорениге. Менежон миденуьшуь мивинуь кор ю нен Бежон амбар гурунди. Эз гъэд шегъер чи вечире нисе бире. Имугъой у миёмо э гъирогъгъой шегъер, эз оморегоре севдегергъо, эз приказ падшогъе нисе дануьсденуьтгъо одомигъо, эз угъо мечи, миёвурд Бежонеш мидо, юллеш мухурд. Вэхд ижире бисдо, оmore оmore э шегъер оmore рафдегориш кем бисдо. Мундуьт гисне. Е руз ведиромо духдер эри гъэрибе одоми гешде, мивинуь е девруьш эдее вэгъз доре, девруьши хунде. Духдер поисд те девруьш девруьши хуьшдере хунде варасде. Девруьш эз хэлгъ жейле биренге, духдер гешд эз пасой девруьш. Шохъонгум торики биренге, жанчуьзгъо недире, духдер рафдени дес кеширени э пушой девруьш. Девруьш э гъултугъ дес нисе деноре, эз куьф хуьшде ведешендени е кем сипре - сие пул дорени. Духдер э гъечиревоз е ченд руз гиснеишуре э рэхъ бердени, гъер руз ивэгъдой э девруьш вохурде, эз девруьш пул хосдени. Е шев, лап торик биренге, Менежон омо э ки девруьш. Девруьш и каразиш екем сие пул до духдере. Духдер фем сохд иловлере. Девруьш мэхътел мунд, гуфди:

— Эй духдер, ме хуьшден ме седогъочинуьм, эз дес ме вероморере ме и ченд руз туьре доренуьм. Туь э и торики э ки ме поисдей, э иловлеш дениширени, э дуьл туь чуь хэёл де? Ме дургуне девруьш нисдуьм. Ме девруьш иллогъинуьм

Духдер зар дено гирид, гуфди:

— Огъо девруьш, туь чуьтам гъисдиге, ме эз туь зиёдуьм, э дуьл - туь ужире мэхъшовогъо меёвгу. Мере э туь келе дилегмени, дилег худои. Ме э иловле дениширенуьмгъо эз у товнеи ки, дерд мере, гуфмере эз туь бэгъэй екиш нешинову, екиш недануь.

Девруьш мугую:

-- Гу имугьой духдер ме, чуйге гьуалгъ туь?

Духдер гене иловлере фем мисоку, гларс э чум
вери. Девруьш мугую:

— Метерс, мегирис, гу!

Духдер мугую:

— Огьо девруьш, гу, эз же оmore, эже раф-
дениге?

Девруьш жогьоб мидуь:

— Ме девруьшуьм, мере бине, мескен нисди.
Ме эхир хубе гофгьо, хубе рэхьгьо, хубе шериглэт-
гьой худой гуфдире эз и сер глутьлом э у сер глутьлом
гешденуьм. Сениглэт ме ижиреи.

Духдер мугую:

— Э Эжем вилеет рафде чи мибоши ми?

Девруьш мугую:

— Е дуь падшогь жиге гирошдуьмки э сеимуьн
серхьэд э Эжем вилеет мирасуьм.

Духдер гье у сэглэт сефги хуьшдере лов мисо-
ку, мугую:

— Огьо девруьш, сефги мере э пушой туь эри
векенде мере глэйб месох. Ме эз хуьшдере шинохде
эило муй сер мере инсонет недири те туь расире.
Туь девруьш илогьини гуфдире эдеме векенде.

Менежон векенд 40 бенд муй хуьшдере. Дев-
руьш серсенбол духдереш, муй зари — суьрхиюреш
дире амбар мэхьтел мунд. Эз 40 бенд муй хуьшде
сиб жовогьилет вегуьрд до э девруьш, гуфди:

— Огьо девруьш, и сиб жовогьилети туьре э
хьэлолиревоз дорум. Е-дуь гофлеи мере э туь тап-
шуьрмиш сохдени. Э шегьер эн Эжем вилеет ра-
сиренге э эхир эн девруьши хундеи туь мугуй и гоф-
гьоре: „Менем, менем Менежон, Эршефиёне дуьс-
догь — Бежон“.

Духдер бесд сер хуьшдере, офдо э пойгьой
девруьш. Девруьш амбар мэхьтел мунд. Э гьич
падшогь недоре севгьэти, э чум ю невохурде

чини. Гуърде эз гъул духдер, вэхуьзунд э пой, гуфди:

— Духдер, шовгlo гердо э первердигор, хори не асму шогъод гердо, и шеве инжо себэхь мисохум, зу мурам э Эжем вилеет, туь гуфдирере унжо бегъем мисохум.

„Согъ боши!“, „рэхъник бу!“ гуфдире эз еки жиро бисдорут. Девруьш э рэхъ офдо. Духдер гьер руз эдее гъэрибе одоми гешде эри хуьшде не Бежоне дошде.

Бэгъдовой ченд руз, ченд мегъ девруьш омораси э вилеет Зол. Пегъливугъой Зол ди девруьше, „бур огъо девруьш“ гуфдире, мейду очмиш сохдут, дешендуьт девруьше э минжеи. Э эхир гофгъой хуьшде гуфди:

— Менем, менем Менежон, Эршефнёне дуьсдогъ Бежон.

Пегъливугъой Зол и гофе шинире мунде, мугую:

— Огъо девруьш, туь пой инжо елэгъэзе!

Оморут угъо э ки Зол, гуфдируьт:

— Ой Зол огъойму, текей ёс мигири, е огъо девруьш иллогъи омори, эз лэгълэй ю жовогъиле гофгъо эдее ведироморе. Ведиро, шинов, амбар хубе гофгъои.

Зол „нэгъl“ овурд, гуфди:

— Мере руз—рузгор герек нисди э гъуьлом, хъэйф—дерд Бежоне ме хъэл сохде нидануьм, гъуьмуьр ме и тэхъэр миё гирору.

Пегъливонгъо гуфдируьт:

— Огъойму Зол, и ужире девруьш нисди. Дуьлтенгъоре дуьлшор сохденигъо девруьши, пэхъникие сургъой худоре очмиш сохденигъо девруьши. Ше дерд — гъэм туьре, ведиро шинов гофгъой девруьше.

Нэгъl, нэгъl,—гуфди Зол. Ме те муьрде эз инжо нивэхизуьм.

Гьемееки минет сохденуът, Зол эгерде неведуъд
Гуфдируът:

— Дие эз лэглэй туъ,, нэгл“ ведиромори, дуборе
нигуим. Ихдиёр ди дировуним инжо девруъше э
пушой туъ гоф соху:

Зол мугую:

— Бошгу, дировунит инжо.

Девруъш дировонуде омо э хуне э ки Зол. Пегъ-
ливугъош поисдет. Девруъш сер гуърд эри гуфдире
эз гъэгъигъэте гофгъо, оммо дуъл Зол э гофгъой дев-
руъш невери. Э эхир эн девруъши гуфди:

— Менем, менем Менежон, Эршефиёне дуъсдгъ
Бежон.

Зол и гофгъоре шиниренге муй тен ю биз — биз
бисдо. Гье у сэглэт вэхуъшд эз гъэд хокистер, шенд
палазе, дарафд э доруни утогъ, парталгъой ёсире
но, темизе партал вокурд. Ведиромо э ки пегъли-
вугъо, гуфди:

— Дир месохит, Бону духдер мере э ме зу
расунит!

Пегъливугъо расируът э Бону. Бонуш э ёс Бежон
нуъшдебу.. Пегъливугъо гуфдируът:

— Зол бобешму гуфдирики э буз туъ жом гю-
виш вериге, нехурде мини, зу — зу мией мираси.

Бону амбар мэхьтел мунд. Хэбер вегуърд эз
пегъливугъо:

— Чуъи беге?

Жогъоб дорут:

— Нисе дануъсденим.

Бону гъечи вараси эри хуъшде, ки Зол бебе-
шуре гъушу шишири, гъелбет, пегъливугъо э вихъ-
тешу нисе ведарафде. Кор ю четини небуге, ижире
хэбер нифуърсуъ. Бону юш зурбое пегъливу бу.
Шенд парталгъой ёсире, геймиш бисдо э партал
пегъливони, э гъэргъи пулат. Шуъвериюш э хуне
недебу. Бону раси э Зол.

— Бебе, чуви дилег туь? Чуви метлеб туь? Ченд-гъаде гъушу оморигеш метерс, омором, хъозурум.

Зол мугую:

— Духдер ме, гъушу—чи нисди. Инжо е хубе девруьш иллогъини, омори, дошдейем те туь оmore эз и хубе гофгъой эн и шинэви гуфдире.

Хун гъери девруьш,—гуфди Зол,—эз у хубе девруьшигъойтуь.

Девруьшиш имугъой коргъоре э сер офдори. Хунд девруьшире. Верасд гене э эхирю гуфди:

— Менем, менем Менежон, Эршефиёне дуьсдогъ Бежон.

Бону мугую:

— Бебе и чуь гуфдире?

Зол мугую:

— Духдер имуруз эз гъад хокистер вэхуьшдем, туьреш эри эню огол зерем.

Бону мугую:

— Бебе, дие э коми руз дениширей, невэхизи?

Зол мугую:

— Духдер ме, меш туьре негъогъ хъэрой незерем. Огол зерем овурдем туьре, эз туь е меслэхъат вегируьм. Ме имугъой пир бирем, келе мердуьм. Рустамиш эри е дэгъно зере 7 сал оворе бири. Туьш хэлеф ме е меслэхъат ни винуьм эри ме.

Бону мугую:

— Ой бебе, е келе буьз биёр куьш инжо, те нимешеви Рустаме миёрум э пой туь менгенуьм э шугъомо.

Овурдут е зурбое буьзе. Пусд юре фучируьт. Бону сери муй е зенгиле бесд. Доно е пуд пембере э гъад говол, пусте дено э гъад пембе сес неёв гуфдире, венуьшд э глэсб, раси э хъофдимуьн догъ. Шеви. Рустам оmoreбу эз ов, чи хуьшдере хурдебу, дегешдебу эри хисире. Бону гирошд э песой гъэлече, фурамо, глэсбе бесд э е далде, кеменде вешенд э бун гъэлече, пуст эн буьзеш веберд э

хуышдеревоз э сер бун. Омо поисд э ён тов э бун эн Рустам хисиригъо утогъ. Гировунд пусте э жендек хуышде, шувунд хуышдере. Гьер зингиле е сес до. Сес дарафд э гуш Рустам.

— Кини э и зверсер ме сес сохденигъо?—пуър-си, Рустам.

Бону жугъоб до:

Ме глэзроилуым. Худо фуърсори мере эри жун туь. Жун туьре ди!

Рустам мугую э дуьл хуышде: „Инжо эз терсме э гъово гъуш гъэнет нисе зере, э хори деве дир-ногъ, гъелбет глэзроили... Мугую:

— Омон, жон Глэзроил, ме имугъой 7 сали эз бебейму гъэгъри бирем оморем. Меш дануьсденуьм, доре жуне вогордунде гереки. Мере э туь келе минет мени, дуь сэглэтлейгеш руьхсет ди мере эри зигъисде, бурам эз Зол бебейму, эз кифлет ме михилои хогъум биём. Песде бер жун мере.

Мугую:

— Дорум туьре муьгълет. Зу бура, вогорд.

Те Рустам — тен хъуышдере вокурде э рэхъ оф-доре, Бону зури—зури фурамо эз бун, венуьшд э кул глэсб, омо раси э Зол.

Зол мугую:

— Хэлеф ме, чуй сохди?

Мугую:

— Гъейсэглэт Рустам миёв, э пойгъой туь миоф-дону.

Сес пой глэсб Рустами.

Рустам диromo э хъэет, фурамо эз глэсб. Эз дер диromоремунде дураз бисдо э пойгъой бебешу, ги-рисд, гуфди:

— Бебе, э ме михило сох, доре нунгъой туьре э ме хъэлол сох. Вэхд ме расири, глэзроил омори жун мере эри берде.

Бону лэглэ вокурд, гуфди:

— Ой Рустам, менуьм у оморемгъо глэзроил.

Рустам мугую:

— Туь чуйтам хэгьер?

Бону мугую:

— Бигил егиле и омориго девруьш хуну, пес-де мидани.

Рустам чаруьсд песово, мивинуь хуне одомигьо, пегьливугьо пури, девруьшиш дери. Девруьш мивэхизуь эри девруьши хунде. Мухуну марасуь девруьшире, э песой ю мугую:

— Менем, менем Менежон, Эршефиёне дуьсдогь Бежон.

Рустам бирден чаруьсд, мугую:

— Бебе, Бежон эжи?

Девруьш ихдилот мисоку себеб эни гофе, ижире, ижире духдер бу, э ме ижире гуфди. Э хотур эни кор мере и сиб суьрхиш до. Меш гоф, шовго дорум уре, ки э е вилеетиш нипоюм, те э Эжем вилеет расире. Унегуьре ме э эхир девруьши ме хунденуьм духдер э ме гьэдэгьэ зере гофгьоре.

Зен Рустам, дедей Бежон, э хуне нуьшдебу. Меслэхьэт сохдут игьо рафдуьт э песой Бежон. Рустам, Бону хэгьер ю, зен ю, геймиш бисдорут э гьэргьги пулат, венуьшдуьт э глэсбгьо. Шуьвер Бонуш омо ведиромо, уш бисдо э игьоревез. Девруьш поисдени бисдо, те игьо вогошде, офдорут э рэхь. Э хуьшде зэхьмет вегуьрде, э глэсбгьо гуж доре, оморут расируьт э Эршефиён падшогь. Имишев э кевонсуре мидэхуьл бисдорут. Себэхь очмиш бисдо. Рустам мугу эз Бону:

— Хэгьер, чуй сохим?

Бону мугу:

— Туь не шуьвер ме бурайт э ов муьхшуьл бошит, иму е суьрогь миданим.

Рустам э домор ишуревоз ведарафдуьт э ов, Бону не зен Рустам поисдуьт э хуне. Пишней гиросд, хурег шевице веноруьт.

Имугь хэбер эз ки дуьм ишмуре, эз Менежон.

Менежон духдер падшоґь, офодоребу э кучеґьо, э иловле эдембу небеледе, ґьэрибе одоми гешие эри седоґьо вечире. Юш, Бежониш, гиснеют. Мивинуь э е кервонсуре тозе одомиґьо омори. Фикир мисоху эри хуьше, ки игьо хомґьо, небеледґьои, игьо приказ бебеймуре нидануьт, эз игьо екем чи глэмел сохум, Бежоне эри хорунде. Менежон диromo э хьэет кервонсуре, дес кеши е лугьэ нун садоґьо хосд. Бону — духдер Зол — хэґьер Рустам, глэмей эн Бежон мивинуь, эзшек — шук э девруьш гуфдириґьо духдер ухшеш зере.

Бону мугую:

— Эй духдер, нун недери, э хуне диromo чи декиним эри туь.

Диromo Менежон, е бушґьоб декуьрд но эпуюш эн у эз глөшиш, эз гловґьош. Духдер нуьшд эри хурде. Гловґьой бузбоше хурд, эз и хуьрде глөшлеґьош хурд Жуьндуьре сефгиле вебу э сер эн у э беллей сефги кесеглеґьой глөшеш декуьрд, тикелеґьой гушдеш „соґьбоши“ гуфдире вадарафд эз дер. Шохьонгум Рустам не шуьвер Бону оморот эз ов. Глэсбґьоре динж сохдут, дироморот, э сер суьфро, мугу:

— Бону — хэґьер, чуй кор дануьсди?

Мугую:

— Имбуруз е кор э ме мэллуьм бири.

Хурег ишуре хурдут, дегешдуьт. Себэхьимуьн Бону мердґьоре гене э ов фуьрсэ. Шохьонгум, мехьэл хурегґьо хьозур бире, духдер гене омо. Хосд гене эз игьо е лугьэ нун. Имуруз дуь бушґьоб бирени хурег декуьрд э пушой энү. Бону мивинуь — духдер гене тие гловґьоре хурд, кесегґьой гуше не тикелеґьой глөше бесд э бел сефги „соґьбоши“ гуфдире вадарафд. Рустамиґьо оморот, глэсбґьоре динж сохдут, дироморот эри чи хурде. Пуьрси гене эз Бону, мугу:

— Хэґьер, чуй дануьсдей?

— Бону мугую:

— Ченд дуйдуй дигъне имуруз дануьсдем.
Имиди мере себэхъ кор очмиш мибу.

Имишев хисируйт, себэхъ бисдо. Мердгьо гене
э ов рафдуйт. Шохьонгум бисдо, гъэжгъугъой чи
хьозур бисдо. Духдер гене омо, нун хосд эз игьо.
Имуруз зиетдеш оморте декуьрд но э пушой эн у.
Гене духдер гловгъой чире хурд, угьонигере де-
куьрд э бел сефги хуьшде „согъбоши“ гуфдиребу,
эдембу рафде, Бону мугую:

— Ой духдер, туь инжо хурдейки, уре эри ки
берде?

Духдер терсе — терс иловлере фем сохд.
Бону мугую:

— Метерс, иловлере эри чуй фем сохде туь?

Духдер гене иловлере фем сохд, гуфди:

— Ишму чуйжонит?

— Иму эз и хоригьо нисдим, — гуфди Бону.

Духдер гене иловлере фем сохд, гиризд, гуфди:

— Духдерме, мегирис, нуьш инжо хьол — овхьол
туьре гу эри иму.

Духдер нуьшд эз сер те эхир, гьемере ихдилот
сохд, гуфди;

— Бежон, кук Рустам, невей Зол, эз Эжем ви-
леет, одохлуймени. Е сиб суьрхи дорем девруьше,
суьрогъ эн и коре расуну гуфдире э Эжем вилеет.
Ме и хуреггьоре э чол эри Бежон берденуьм.

Бону, не дедей Бежон де тоб недорут, гъэл де-
шендуйт э герден духдер, гириздуйт, шинохундуйт
хуьшдере э духдер. Дедей Бежон мугую:

— Туь глэруьсмени, хэлеф ме, у глешгьо — гушд-
гьоре тигьи сох эз бел туь. Иму э хэбер девруьшевоз
оморейм.

Э хьэет кервонсуре хьомумиш дебу. Духдере
дебердуйт э хьомум, тен юре шушдут, парталгьо-
ре вокурдут. Геймиш — гейдуьрмиш сохде, нушун-
дуйт э глэрешу.

Шохьонгум бисдо. Рустомигьо оморут эз ов, глэ-сбгьоре динж сохдут, дироморут э хуне. Рустам мугую:

— Хэгьер, имуруз чуй хэбери?

Бону мугую:

— Чуьре пуьрисре туь эз ме, ини глэруьс туь э ки ме нуьшди.

Бону гьемере ихдилот сохд эри Рустам. Рустам гуфди:

— Бону—хэгьер, чуй сохде воисде?

Мугую:

— Эй бирор, энгуьшдери туьре веке эз энгуьшд туь, ди э ме.

Восдо Бону энгуьшдери Рустаме, вокурд глэш-бузбоше, дено энгуьшдери э гьэд глэш, гуфди эз Менежон:

— Мибери и глэшгьоре мидешени э чол эри Бежон. Глоше э хурдеки э дес энү миёв энгуьшдери, у эз туь мипуьрсуй: „и энгуьшдери эз же омори?“ Туь гу ки, бебешму, дедешму, глэмешму, шуьвер глэмешму оморет, оморенинуьт туьре эри ведировунде.

Менежон вегуьрд чигьоре, омо э ён чол. Дениши эз сулай эн мармардаш, огол зе Бежоне, гуфди:

— Ой Бежон!

Эз чол ведиромо сес унг эн Бежон:

— Гьой Менежон!

— Уёгь пой, эдее эри туь хурег дешенденуьм.

Мифушенуь хуреге эй Бежон. Эз чол сес Бежон миведиров, мугую:

— Ой Менежон, и энгуьшдери эз же офдори э дес туь.

Менежон жугьоб мидуь, мугую:

— Бебешму, дедешму, глэмешму, шуьвер глэмешму оморет, себэхь—себэхьмунде оморенинуьт туьре эз чол эри ведировунде.

Менежон те шохьонгум мипою э ён чол, шохьонгум мивогорду эки Рустамигьо эй хисире.

Себэхь бисдо. Игьо Менежоне дешендут э пушо, ишу э песо, оморут расируйт э сер чол. Ченд пегьлуувугьой эн Эршефиён падшогь э гужевоз веноребириуьтгьо мармардаше э сер чол, Рустам туплере хуно вегуьрд э у сериге пертово до. Дешенд кеменде э чол, мугу:

— Эй Бежон, хэлеф ме, ги кеменде веро!

— Бебе! Сер домор ишмуре инжо недешенде, ме эз инжо нивером, — гуфди Бежон.

Рустаме амбар гьэгьр омо, мугую:

— Сад — салиш демундиге унжо ме сер домор имуре бурра нидешенуьм!

Поси бисдо Рустам, вогошд э кервонсуре.

Мунд духдер э лэглэй чол э пар — пар, ингъэде гирид духдер, гларс ю э сер Бежон тигьи бисдо, Бежон тар бисдо:

Бежон мугу:

— Эй Менежон, туь ингъэде эйчуь куьшде хуьшдере, мегирид!

Менежон мугую:

Эхири имид ме и руз бу. Ме э и руз дениши-ребириуьм.

Эзিনি руз туь неведироморенге дие, комини руз ведироморенини?

Дердгьой Бежон тозе бисдо. Фикир сохд эри хуьшде, ки и духдер э серботию зурбое глэзиетгьо, есируьмгьо кешири. Духдере дие лов гирье гьишде нибу. Мугую:

-- Эй Менежон, мегирид, хуьшдере глэзиет меди, и десиге угьо омоге медиром.

Рафд Менежон э кервонсуре, минет сохд э Рустам. Гьемееки геймиш бире оморут, вокошируйт Бежоне. Ведироморе сэглэт Бежон кеши гьилинже, герден шуьвер глэмере эри зере. Гье усэглэт Рустам е синле зе эз Бежон, гьилинж офдо эз дес ю. Ве-

кенд ерэгъгъойюре, супой сохд юре, е кордеш недегъишд э куьф ю. Гъемееки рафдуьт э хуней Эршефиён падшогъ, эн бебей Менежон. Сер гуьрдуьт, эз келе ведерафде те чуькле, итден-пишигден, гъуртден — сиркеежон гъемере, хунедун падшогъе э векил — везиргъоюревоз венжируьт. Эл, жэглметиш дануьсдуьтки у глѣил — пегълуьву э тел верафдебугъо сэхъибсуьз небире бебей. Жэглмет гъеме омо э минет э ки Рустам, гуфдируьт:

— И хунхуре падшогъ эз э сер кук туь овурдигъо зиѣдте э сер эни вилеетиш овурди. Ё доне жуьгон, ераене пегъливу немунди, гъеме э сер духдер эн у э сер верафди. Чуьтуьни рэхъмедуьл офдори э дес иму, хосденим пой эриму келеети сох!

Рустам мугую:

— Ой жэглмет, ме эришму келе поисдегор нисдуьм, гуит кире нуьмге э сер ишму келе.

Гъе у сэглѣт Бежон рафд огол зе овурд чойчиреш, не у 40 жогъилеш. Шегъере тапшуьрмиш сохд э угъо. Э жэглметиш гуфди э угъо глѣси небошут.

Ведироморут эз шегъер. Бежоне супой э пушо дешендет, ишу эз песо эдете оморе э е жерге. Ра-сируьт э у жиге, Бежон деве куьшдебугъо. Рустам мугу эз домор ишу, эз шуьвер Бону:

— Бура э пушо, Зол бебеймуре бешореи ди, оморим гуфдире.

Офдо э пушо эри э бешореи доре. Ги-рошд глѣсб Бежонеш. Бежон эз хэзиней эн Эршефиён падшогъ е сиб эршефии вегуьрдебу, хуб гурунд бу. Виники шуьвер глѣмешу эз пушою гирошде э дее рафде, вегуьрд сибѣ эз куьф, шенд эз гъуво-тигъой хуьшде. Сиб эз кемер шуьвер глѣме раси, эз синей ю ведиромо. Офдо муьрд. Рустам гъэгър сохде, кеши гъилинже, омо э сер Бежон, Бежоне эри зерѣ. Бону хэгъер Рустам, гуьрд гъул Рустаме, гуфди:

— Бирор, туь чуь сохде?

Мугую:

— Эри чуй биё куышуь у шуьвертуьре?

Бону мугую:

— Амбар хуб, жигею сохди куышди. Шуьвер эн мени, эн туь нисдики. У Бежоне фурмунде, э рэхь уьлуьм фуьрсоре, бэхш дев куышдеире эрию нивегуьрдге, куышде ниомо. Омбор жигей юре сохд. Бегем довглокоре разини, шогьоде нэгл?

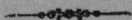
И гофгьоре шиниренге Рустам сабуьр сохд. Дено гылинже э гьоб. Оморут, согъ—саламат расируьт э Зол. Келе мэглрекегьо, келе гларуьси нушунде омо, лап зурбо, э гуфдиреревоз неварасдени, э чум диреревоз суьрой небирени.

Жэглмет шегьере гьемере э гьуногьлугьи огол зе. Девруьшеш хубе хьуьрмет сохдут, э ченд жире хубе бэхшгьоревоз э рэхь декуьрдуьт. Зигьисдуьт эеки э бэхдевериревоз.

СЕРНОМЕ

	всѣг
Хъизгъиѣ Дадашев	3
Дуѣ дусдгѣ	5
Гьерчуѣ дори, эри туѣни	6
Хов эн се овчи	8
Аслан ве ранжбер	10
Аслан, гуѣрг ве туѣлки	12
Буѣлбуѣл ве гѣилогѣ	13
Ихдилот Шомоил Дербенди	14
Овчи ве буѣлбуѣл	17
Салдат ве падшогѣ	19
Эгѣуѣл ве мозол	23
Туѣлки не хурузкугѣи	27
Ихдилот эн се жогѣил	32
Духдергѣмле ве кукгѣмле	42
Овосуней Рустам зол	62
Ихдилот Бежон ве Менежон	80

Редактор РАЗИЛОВ Р.

Техредактор ПЕТРОВ Н.

Подписано к печати 18/VIII-47 г. Даггиз № 60
С 02530 Объем 6,5 п. л. Тираж 1100. Заказ № 1166

г. Дербент Гостипография № 3 Управление Издательств и Полиграфии

тудрел

Донг

К

К. Зигорин

Абрам

Абрам

Абрам
Абрам

ХИЗГИЯ ДАДАШЕВ

С К А З К И

Абрам
Абрам
Абрам
Абрам

Татский язык